

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

ШОРСЬКИЙ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Прим. № \_\_\_\_\_  
УДК 342.95 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ**

12.00.07 — адміністративне право і процес;  
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.  
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають  
посилання на відповідне джерело

Науковий керівник —  
**Безпалова Ольга Ігорівна,**  
доктор юридичних наук, професор

Суми — 2018

## АНОТАЦІЯ

**Шорський П. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян України.** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ: Сумський державний університет. – Суми, 2018.

Дисертацію присвячено аналізу адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян України. В роботі характеризуються виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. Наголошується, що реалізація виборчих прав громадян забезпечується діяльністю спеціальних органів держави, в тому числі тих, які належать до виконавчої гілки влади, за допомогою відповідних адміністративно-правових норм та способів адміністративно-правового регулювання.

Визначається сутність та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. Акцентується увага, що складові елементи адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян можуть бути об'єднані у три підсистеми (механізми): підсистему реалізації виборчих прав, підсистему охорони виборчих прав, підсистему захисту виборчих прав.

Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян розглядається як певна система пов'язаних елементів, які можна визначити як основні (об'єкт, суб'єкти, зміст) та допоміжні елементи. Підкреслюється, що зміст механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян складається із принципів забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правових норм, адміністративно-правових відносин, юридичних гарантій (одним із видів яких є притягнення до адміністративної відповідальності), адміністративно-правових форм та методів забезпечення виборчих прав.

На підставі аналізу національного законодавства встановлюється, що

адміністративне законодавство займає ключове місце в механізмі правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні, оскільки значна кількість нормативних актів містять адміністративно-правові норми, що регулюють управлінські та владно-розпорядчі відносини щодо організації та проведення виборчого процесу, а також захисту виборчих прав громадян. Встановлюється коло суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні та розкриваються особливості їх адміністративно-правового статусу. Характеризується місце та роль кожного із суб'єктів щодо створення належних умов для забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

Окреслюється поняття та особливості притягнення до адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав громадян в Україні. Визначаються ознаки адміністративного правопорушення, яке посягає на виборчі права громадян. Пропонується класифікація адміністративних правопорушень у сфері виборчих прав: 1) адміністративні правопорушення, пов'язані з матеріально-інформаційним, у тому числі такі, що мають фінансовий характер, забезпеченням виборів; 2) адміністративні правопорушення, що посягають на встановлені правила проведення передвиборчої агітації; 3) адміністративні правопорушення, направлені на порушення роботи передвиборчих комісій. Окреслюється коло суб'єктів правопорушень, що посягають на виборчі права громадян, та розглядаються особливості притягнення вказаних суб'єктів до адміністративної відповідальності та порядок судового розгляду такої категорії справ.

Встановлюється, що система адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні поділяється на три складові: нормативну; інституційну; інструментально-технологічну. В рамках інструментально-технологічної складової виокремлюються основні напрями взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян: 1) нормотворчий (подання проектів законів та окремих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері виборчих прав громадян суб'єктами їх забезпечення); 2) правоохоронний (пов'язаний з роботою судів, органів поліції та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); 3) когнітивний

(стосується суб'єктів, які забезпечують організацію та проведення виборів або референдумів); 4) інформаційний (надання методичної та консультативної допомоги з приводу розв'язання проблемних питань, пов'язаних з нормативним і організаційним забезпеченням виборчих прав громадян).

Узагальнюється досвід країн Європейського Союзу (Франції, Великобританії, Данії, Хорватії) та країн колишнього СРСР (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан) у сфері забезпечення виборчих прав громадян, на підставі чого обґрунтовується висновок, що процес організації виборчого процесу та механізм забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян суттєво різняться в залежності як від типу правової сім'ї, так і від особливостей історичного розвитку і формування державності конкретної країни.

Пропонуються напрями удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні: систематизація виборчого законодавства шляхом остаточного прийняття проекту Виборчого кодексу України, доповнення глави 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 212-22 «Образа чи наклеп на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів», а також внесення змін та доповнень до чинного законодавства у частині створення умов для участі у виборчому процесі громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, громадян з обмеженими фізичними можливостями.

**Ключові слова:** виборчі права, адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правовий механізм, адміністративно-правове регулювання, суб'єкти, повноваження, компетенція, адміністративно-правовий статус, адміністративно-правові форми, адміністративно-правові методи, адміністративна відповідальність.

### Список публікацій здобувача:

1. Шорський П.О. Виборчі права громадян, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 72-77.
2. Шорський П.О. Роль та місце адміністративних судів в механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 188-194.
3. Шорський П.О. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та місце серед нього адміністративного законодавства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 172-182.
4. Шорський П.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні: сутність та структурні елементи. *Право і безпека*. 2017. № 2(65). С. 64-70.
5. Шорський П.О. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. С.
6. Шорський П.О. Суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Право и Закон (Республіка Киргизія)*. 2018. № 1. С. 55-59.
7. Шорський П.О. Виборчі права громадян: поняття та класифікація. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 2017)*. Х., 2017. С. 26-28.
8. Шорський П.О. Роль адміністративного законодавства у правовому регулюванні забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 2017)*. Х., 2017. С. 178-183.
9. Шорський П.О. Особливості правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Сучасні проблеми адміністративного права*

*та процесу*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 2017). Х., 2017. С. 268-271.

10. Шорський П.О. Загальна характеристика адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні: сутність і структурні елементи. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 2018). Х., 2018. С. 268-270.

## SUMMARY

**Shorskyi P. O. Administrative and legal Mechanism of Guaranteeing Electoral Rights of Ukrainian Citizens.** – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Kharkiv National University of Internal Affairs: Sumy State University. – Sumy, 2018.

The dissertation is focused on the analysis of administrative and legal mechanism of guaranteeing electoral rights of Ukrainian citizens. The author of the paper has characterized the electoral rights of citizens as an object of administrative and legal provision. It has been noted that the exercise of the electoral rights of citizens is guaranteed by the activities of special state agencies, including those belonging to the executive branch of power, with the assistance of the corresponding administrative and legal norms and methods of administrative and legal regulation.

The essence and peculiarities of administrative and legal mechanism of guaranteeing the electoral rights of Ukrainian citizens have been determined. Special attention has been emphasized on the fact that the constituent elements of administrative and legal mechanism of guaranteeing the electoral rights of citizens can be grouped into three subsystems (mechanisms): subsystem for realizing the electoral rights, subsystem of defending the electoral rights, subsystem of protecting the electoral rights.

Administrative and legal mechanism of guaranteeing the electoral rights of citizens has been considered as a certain system of related elements, which can be defined as the main (object, subjects, content) and auxiliary elements. It has been emphasized that the content of the mechanism of administrative and legal guaranteeing of citizens' electoral rights consists of the principles of guaranteeing the electoral rights of citizens, administrative and legal norms, administrative and legal relations, legal guarantees (where one of the types is bringing to administrative liability), administrative and legal forms and methods of guaranteeing the electoral rights.

On the basis of the analysis of the national legislation, the author has established that administrative law has a key place in the mechanism of legal regulation of guaranteeing the electoral rights of citizens in Ukraine, since a significant number of normative acts contain administrative and legal norms regulating administrative, authoritative and regulatory relations regarding the organization and conduction of the electoral process, as well as protecting the electoral rights of citizens. The author has established a range of subjects of guaranteeing the electoral rights of citizens in Ukraine and has revealed the peculiarities of their administrative and legal status. The place and role of each of the subjects in creating the relevant conditions of guaranteeing the electoral rights of citizens in Ukraine have been characterized.

The concept and features of bringing to administrative liability for the violation of the electoral rights of citizens in Ukraine have been outlined. The author has determined the features of an administrative offense, which infringes the electoral rights of citizens. The author has suggested the classification of administrative offenses in the field of electoral rights: 1) administrative offenses related to material and information guaranteeing of elections, including those having a financial nature; 2) administrative offenses that violate the rules of pre-election campaign; 3) administrative offenses aimed at violating the work of election commissions. The author has outlined the range of subjects of offenses that violate the electoral rights of citizens, and has studied the peculiarities of bringing these subjects to administrative liability and the procedure for judicial consideration of such a category of cases.

It has been established that the system of administrative and legal principles of interaction between the subjects of guaranteeing the electoral rights in Ukraine is divided into three components: normative; institutional instrumental and technological. The author has singled out the main directions of interaction between the subjects of guaranteeing the electoral rights of citizens within the framework of the instrumental and technological component: 1) law-making (submission of draft laws and certain propositions on the improvement of the national legislation in the field of electoral rights of citizens by the subjects of their guaranteeing); 2) law enforcement (related to the work of courts, police agencies and Verkhovna Rada of Ukraine on human rights); 3) cognitive (is applied to the subjects that provide the organization and conduction of elections or referendums); 4) information (providing methodological and advisory assistance on the resolution of problem issues related to normative and organizational provision of electoral rights of citizens).

The author has generalized the experience of the European Union countries (France, Great Britain, Denmark, Croatia) and the countries of the former USSR (Russian Federation, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan) in the field of guaranteeing the electoral rights of citizens. On this basis the author has grounded the conclusion that the procedure of organizing the election process and the mechanism for ensuring the implementation and protection of the electoral rights of citizens considerably varies depending on both the type of legal system and on the peculiarities of historical development and the formation of the statehood of a particular country.

The author has offered the areas of improving administrative and legal mechanism of guaranteeing the electoral rights of citizens in Ukraine: systematization of the electoral legislation by the final adoption of the draft Election Code of Ukraine, making alterations to the Section 15-A of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Art. 212-22 “Criminal insult or slander against a candidate participating in presidential elections, MP of Ukraine and local elections”, as well as making amendments and alterations to the current legislation in terms of creating conditions for the participation of Ukrainian citizens in the electoral process, who reside in



temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts, citizens with disabilities.

**Key words:** electoral rights , administrative and legal provision, administrative and legal mechanism, administrative and legal regulation, subjects, authorities, power, administrative and legal status, administrative and legal forms, administrative and legal methods, administrative liability.

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	11
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ .....	21
1.1. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення .....	21
1.2. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні .....	37
1.3. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні .....	53
Висновки до розділу 1 .....	72
РОЗДІЛ 2 ЗМІСТ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ .....	75
2.1. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та місце серед нього адміністративного законодавства .....	75
2.2. Суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян в Україні .....	89
2.3. Адміністративна відповідальність за порушення виборчих прав громадян .....	115
Висновки до розділу 2 .....	132
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ .....	136
3.1. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні .....	136
3.2. Зарубіжний досвід забезпечення виборчих прав громадян та можливості його використання в Україні .....	152
3.3. Пріоритетні напрями удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні .....	175
Висновки до розділу 3 .....	196
ВИСНОВКИ .....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	206
ДОДАТКИ .....	233

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Ключовими векторами, визначеними Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020», є вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності та вектор гордості. За вектором відповідальності передбачено низку реформ, зокрема, таких як реформа виборчого законодавства, децентралізація та реформа державного управління. Що стосується вектору безпеки, то його орієнтирами визначено, зокрема, судову реформу, антикорупційну реформу, реформу правоохоронної системи, програму електронного урядування. Комплексна реалізація вказаних реформ дозволить забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством та державою, запровадити нові підходи до гарантування виборчих прав громадян.

Значущість оновлення існуючого механізму забезпечення виборчих прав громадян актуалізується тим, що у березні 2019 року мають відбутися чергові вибори Президента України. У чинному законодавстві України вже враховано низку рекомендацій місії Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Венеціанської комісії, висновків Європейської комісії «За демократію через право». Це дозволило створити умови для забезпечення відносно високого рівня гарантій виборчих прав громадян.

Варто звернути увагу, що процес забезпечення виборчих прав громадян регулюється переважно нормами конституційного права. Проте, що стосується розробки ефективних адміністративних процедур, які забезпечують організацію та проведення виборів, створюють умови для гарантування виборчих прав громадян, то ці питання підпадають під вплив норм адміністративного права. У зв'язку з цим важливого значення набуває вироблення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. Результатом застосування вказаного механізму повинно бути забезпечення належного рівня законності та правопорядку під час організації та проведення виборів, упорядкування діяльності суб'єктів забезпечення виборчих прав

громадян, створення належних умов для реалізації усіма громадянами України наданих їм виборчих прав, у тому числі тими, що мешкають на території тимчасово-окупованих території Донецької та Луганської областей та у зоні проведення операції Об'єднаних сил.

Окремим питанням адміністративно-правового регулювання забезпечення прав і свобод громадян, у тому числі виборчих прав, присвячували увагу: В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, Г. В. Атаманчук, О. С. Бакумов, О. В. Бачеріков, В. М. Бевзенко, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, А. В. Біла, В. О. Бурбика, К. Г. Волинка, В. В. Галунько, Ю. В. Гаруст, В. В. Генералюк, Н. В. Гришина, Т. О. Гуржій, Б. В. Деревянко, Т. М. Заворотченко, Т. Є. Кобзева, В. Ю. Когутюк, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Т. М. Кравцова, А. М. Куліш, В. І. Курило, Я. В. Лазур, М. І. Логвиненко, О. М. Музичук, В. В. Пахомов, Н. В. Пильгун, В. Ф. Погорілко, О. М. Резнік, Є. В. Сердюк, В. С. Смородинський, М. В. Старинський, І. В. Тимошенко, Л. В. Шаміна, С. С. Шоптенко та багато інших.

Серед останніх наукових праць з досліджуваних питань варто відзначити дисертаційні дослідження С. Я. Бурди «Адміністративно-правовий захист учасників виборів і референдумів в Україні» (2010 р.), М. О. Єремєєвої «Провадження у справах, пов'язаних із виборчим процесом, в адміністративному судочинстві України» (2010 р.), О. В. Бачерікова за темою «Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом» (2011 р.), І. О. Розума «Провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму» (2014 р.), М. І. Смоковича «Теоретичні засади правового регулювання розгляду адміністративними судами виборчих спорів» (2015 р.), С. В. Кальченка «Адаптація адміністративного процесуального законодавства України, що регулює порядок вирішення справ про виборчі спори, до європейських стандартів» (2015 р.). Однак означеними науковцями проаналізовано лише окремі правовідносини, пов'язані з реалізацією громадянами власних виборчих прав, що регулюються нормами адміністративного права; питання сутності та

особливостей адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні розглядалось лише фрагментарно. Отже, незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначених питань, сутність та значення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні на рівні комплексного монографічного дослідження не вивчалось.

Таким чином, важливість вироблення ефективного адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні, недостатня розробленість теоретичних положень в цій сфері, недосконалість правового регулювання обумовлюють актуальність та важливість глибокого і всебічного наукового дослідження широкого кола питань, пов'язаних з формуванням та функціонуванням адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні, а також розвитком і удосконаленням законодавства в означеній сфері.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Антикорупційної програми Центральної виборчої комісії на 2018-2020 роки, затвердженої постановою Центральної виборчої комісії від 23 липня 2018 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ: «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (державний реєстраційний номер 0113U008189), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (державний реєстраційний номер 0113U008197).

**Мета і задачі дослідження.** Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення та аналізу існуючих підходів учених, чинного законодавства України і практики його реалізації, а також проектів нормативно-правових актів визначити сутність та особливості адміністративно-правового

механізму забезпечення виборчих прав громадян, а також окреслити напрямки його вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно було вирішити такі основні *задачі*:

- охарактеризувати виборчі права громадян, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення;
- визначити сутність та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні;
- окреслити структуру адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян;
- охарактеризувати особливості правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та з'ясувати місце в ньому адміністративного законодавства;
- встановити коло суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні та особливості їх адміністративно-правового статусу;
- розкрити поняття та особливості притягнення до адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав громадян в Україні;
- систематизувати напрями взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні;
- узагальнити зарубіжний досвід забезпечення виборчих прав громадян та визначити можливості його використання в Україні;
- запропонувати пріоритетні напрями удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

*Об'єктом дослідження* є суспільні відносини, що виникають під час забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

*Предметом дослідження* є адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

**Методи дослідження.** Під час роботи над дисертацією використано гносеологічний метод та метод системного аналізу під час з'ясування сутності,

особливостей та структури адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні; розкриття поняття та особливостей притягнення до адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав громадян в Україні; характеристики адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3, 3.1). Використання порівняльно-правового методу покладено в основу визначення особливостей правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та з'ясування місця в ньому адміністративного законодавства, а також дослідження зарубіжного досвіду забезпечення виборчих прав громадян та визначення можливостей його використання в Україні (підрозділи 2.1 та 3.2). Структурно-функціональний аналіз використано під час класифікації суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні та особливостей їх адміністративно-правового статусу (підрозділ 2.2). Аналітичний метод надав можливість опрацювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення адміністративного законодавства, норми якого регулюють особливості забезпечення виборчих прав громадян в Україні (підрозділи 2.2, 3.3).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертаційного дослідження становлять сучасні наукові праці вчених у галузі загальної філософії, соціології, теорії держави і права, теорії управління, адміністративного права, інших галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників.

Нормативною основою дисертації є Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають правові засади забезпечення виборчих прав громадян. У ході дисертаційного дослідження було використано також документи зарубіжних країн, досвід яких щодо адміністративно-правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян може бути використаний в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу роботи становлять узагальнення практики діяльності суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні, а також власний досвід роботи.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання, на підставі аналізу наукових праць учених та відповідної нормативно-правової бази визначити сутність та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. Основні з них такі:

*уперше:*

– під адміністративно-правовим механізмом забезпечення виборчих прав громадян запропоновано розуміти систему взаємопов'язаних між собою адміністративно-правових засобів та гарантій, що реалізуються спеціально уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на врегулювання виборчих суспільних відносин управлінського характеру та створення належних умов для реалізації, охорони та захисту виборчих прав і свобод громадян;

– визначено, що суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян – це встановлена законодавством України система органів державної влади і спеціальних конституційних органів (інституцій), органів місцевого самоврядування, які мають повноваження щодо створення належних умов для реалізації, охорони та захисту суб'єктивного активного, пасивного та додаткового виборчого права, для чого наділені відповідним адміністративно-правовим статусом;

– запропоновано авторський підхід до визначення основних напрямів взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян: 1) нормотворчий (подання проектів законів та окремих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері виборчих прав громадян суб'єктами їх забезпечення); 2) правоохоронний (пов'язаний з роботою судів, органів поліції та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); 3) когнітивний (стосується суб'єктів, які забезпечують організацію та проведення виборів або



референдумів); 4) інформаційний (надання методичної та консультативної допомоги з приводу розв'язання проблемних питань, пов'язаних з нормативним і організаційним забезпеченням виборчих прав громадян);

*удосконалено:*

– характеристику виборчих прав громадян як об'єкта адміністративно-правового забезпечення, зміст якого полягає у вирішенні питань управлінського характеру, спрямованих на створення ефективних управлінських моделей у сфері організації та проведення виборів, упорядкування процедури адміністративного та судового захисту зазначених прав;

– класифікацію адміністративних правопорушень у сфері виборчих прав, які запропоновано поділити на: 1) адміністративні правопорушення, пов'язані з матеріально-інформаційним, у тому числі такі, що мають фінансовий характер, забезпеченням виборів; 2) адміністративні правопорушення, що посягають на встановлені правила проведення передвиборчої агітації; 3) адміністративні правопорушення, направлені на порушення роботи передвиборчих комісій;

– розуміння того, що зміст механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян складається із принципів забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правових норм, адміністративно-правових відносин, юридичних гарантій (одним із видів яких є притягнення до адміністративної відповідальності), адміністративно-правових форм та методів забезпечення виборчих прав;

*дістали подальшого розвитку:*

– характеристика правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян, у зв'язку з чим обґрунтовано, що воно має власний механізм, який включає норми права, які закріплюють виборчі права громадян, механізм їх реалізації та захисту, акти тлумачення відповідних норм, акти застосування законодавства про вибори (індивідуальні, нормативні) та суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації громадянами виборчих прав;

– встановлення значення адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав громадян, яке полягає в тому, що: а) це окремий вид юридичної відповідальності, яка настає за вчинення суспільно шкідливого діяння в сфері реалізації виборчих прав, наслідки якого є менш значними, на відміну від наслідків будь-якого злочину в зазначеній сфері; б) має форму адміністративно-правових відносин, які формуються в сфері виборчих прав громадян між державою, а точніше спеціально уповноваженими органами державної влади, та правопорушником – юридичною чи фізичною особою, найчастіше посадовою або службовою особою; в) обов'язковою умовою притягнення до адміністративної відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення, тобто посягання на порядок здійснення та забезпечення народного волевиявлення, а саме: в матеріально-інформаційній і фінансовій сферах, порушення встановлених правил проведення передвиборчої агітації, порушення роботи передвиборчих комісій; г) такі адміністративно-правові відносини тягнуть за собою негативні наслідки, як правило майнового та особистісного характеру; д) передбачає накладення санкцій за дану категорію адміністративних проступків у вигляді штрафу;

– узагальнення досвіду країн Європейського Союзу (Франції, Великобританії, Данії, Хорватії) та країн колишнього СРСР (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан) у сфері забезпечення виборчих прав громадян, на підставі чого обґрунтовано висновок, що процес організації виборчого процесу та механізм забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян суттєво різняться в залежності як від типу правової сім'ї, так і від особливостей історичного розвитку і формування державності конкретної країни;

– пропозиції щодо систематизація виборчого законодавства шляхом остаточного прийняття проекту Виборчого кодексу України, доповнення глави 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 212-22 «Образа чи клевет на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів», а також внесення змін та доповнень до чинного законодавства у частині створення умов для участі у виборчому процесі

громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, громадян з обмеженими фізичними можливостями.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– науковій діяльності – як основа для подальших досліджень теорії та практики функціонування адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян (*акт впровадження Національної академії внутрішніх справ* від 19.06.2018, *Науково-дослідного інституту публічного права* від 26.09.2018);

– правотворчості – в ході уточнення та доповнення чинних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також під час розроблення проектів відповідних нормативно-правових актів, що буде сприяти поліпшенню правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні (*довідка Науково-дослідного інституту публічного права* від 26.09.2018);

– практичній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності системи суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні;

– освітньому процесі – під час підготовки підручників та навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право та процес», «Адміністративна діяльність поліції», «Судові та правоохоронні органи України»; вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Харківському національному університеті внутрішніх справ. Враховано їх також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ* від 10.09.2018).

**Апробація результатів дисертації.** Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема: «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Харків, 2017); «Актуальні проблеми

правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (м. Суми, 2017); «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» (м. Харків, 2017); «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Харків, 2018).

**Публікації.** Основні результати дисертаційного дослідження викладено у шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, та чотирьох тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 267 сторінок. Список використаних джерел включає 289 найменувань та розміщений на 27 сторінках, додатки розташовано на 35 сторінках.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

### АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

### ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

#### 1.1. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення

Сучасний стан розбудови України як повноцінного члена Європейської спільноти вимагає системного вдосконалення державного механізму забезпечення та захисту прав і свобод громадян. Відповідно до статті 3 Конституції України, «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [101]. Як зазначено в Основному Законі нашої держави, «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Він гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [101].

Політичні події, що відбувалися під час Помаранчевої революції та Революції Гідності, довели особливу важливість реального забезпечення прав громадян, відповідно до яких вони мають брати участь в управлінні державними справами, в тому числі шляхом участі у виборах, референдумах та інших формах безпосередньої демократії. Нехтування цими правами призводить до руйнації державної влади, розбалансування управління державними справами, створення загроз національній безпеці. Зі змісту цитованої статті 3 Конституції України випливає, що держава має обов'язок забезпечити усіма наявними способами утвердження та реалізацію

громадянами виборчих прав. Особливе місце в цьому аспекті посідають питання управлінського характеру, спрямовані на створення належних управлінських моделей у сфері організації та проведення виборів, крім того, важливого значення набуває й вироблення дієвого механізму адміністративного та судового захисту зазначених прав. Згадані суспільні відносини здебільшого відбуваються в сфері дії норм адміністративного права, а отже, дають змогу говорити про відповідний адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян.

Виборчі права громадян в різні часи були предметом дослідження фахівців теорії права, конституційного права, адміністративного права та інших споріднених галузей. Зокрема, можна відмітити здобутки В. Ф. Апшяя, В. М. Бесчасного, О. С. Бакумова, А. С. Білої, Т. М. Заворотченко, О. В. Марцеляка, А. Ю. Олійника, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, Є. В. Сердюка, І. В. Тимошенко, Ю. М. Тодики та ін. [13; 15; 25; 33; 66; 99; 128; 157; 170; 206; 217; 248; 251]. Разом з тим, адміністративно-правове забезпечення виборчих прав громадян в Україні здебільшого залишалося поза увагою дослідників, отже, розглядуване питання набуває відповідної актуальності.

На початку роботи, по-перше, слід визначитися із базовими поняттями, які ми будемо використовувати у дослідженні: «права громадян», «виборчі права», та їх науковою класифікацією.

Так, П. М. Рабінович говорить про категорію «права» як про певні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [206, с. 95]. Б. Л. Назаров підкреслює, що права — це не лише певні соціальні можливості, але і певні соціальні необхідності, міра свободи, яка значною мірою регулюється за допомогою обов'язків і відповідальності перед іншими і суспільством у цілому [173, с. 33]. На думку Ю. М. Тодики, права особи в структурі правового статусу є формально визначеними, юридично

гарантованими можливостями користуватися соціальними благами, офіційною мірою можливої поведінки людини в державно організованому суспільстві [251, с. 160]. О. О. Лукашева визначає права людини як певні нормативно структуровані властивості й особливості буття особистості, які виражають її волю і є невід'ємними й необхідними способами й умовами її життя, її взаємин із суспільством, державою, іншими індивідами [174, с. 12].

Отже, в узагальненому вигляді «права людини» можна визначити як гарантовані можливості людини, які необхідні їй для задоволення потреб її існування та розвитку, які також виступають як міра можливої поведінки у відносинах з державою, суспільством та іншими особами.

Не вдаючись до теоретичних дискусій стосовно класифікації прав громадян, у цій роботі ми будемо використовувати їх поділ відповідно до міжнародних нормативних документів. У 1966 році 16 грудня були прийняті два основоположних документа в галузі прав людини, які деталізували Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 року [68]: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [133] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [134]. Отже, можна стверджувати, що основними видами прав громадян є: громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права.

Виборчі права громадян більшість дослідників відносить саме до політичних прав. Так, А. В. Біла до політичних прав відносить активне та пасивне виборче право; право голосувати на референдумах та плебісцитах; право брати участь в управлінні державними справами шляхом створення політичних партій, громадських організацій, інших об'єднань громадян та членства в них [25, с. 16]. В. Ф. Погорілко та Р. Я. Демків до політичних прав і свобод людини відносять, крім зазначених, право громадян України збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування [57; 170].

У. В. Ільницька дещо розширює класифікацію політичних прав громадян, підкреслюючи при цьому, що «політичні конституційні права можна визначити як права: а) громадянства; б) виборів і референдумів; в) об'єднань у політичні партії та громадські організації; г) участі в управлінні державними справами. Політичні права можуть реалізовуватися людиною та громадянином як індивідуально, так і колективно. Наприклад, тільки колективним є право на збори, мітинги, об'єднання у політичні партії та громадські організації, адже його одноособово здійснити неможливо» [78, с. 38].

Далі перейдемо до поняття та визначення видів виборчих прав громадян. Ці права є обов'язковою складовою правового статусу особи та закріплені у керівних міжнародних нормативних актах з прав і свобод людини. У них, зокрема, зазначається, що «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [68; 70]. Кожен громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців [70; 133].

У науковій літературі ми можемо зустріти доволі значну кількість визначень виборчих прав громадян та їх класифікацій або умовно визначених елементів. Так, В. М. Бесчастний та Р. Я. Демків визначають виборче право як сукупність юридичних норм, що закріплюють права громадян обирати й бути обраними в органи державної влади, а також право відкликання виборцями



обраних осіб, які не виправдали їхньої довіри. На їх думку, термін «виборче право» має два значення:

– в об'єктивному розумінні — це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави й місцевого самоврядування. Це один з інститутів конституційного права, хоч й охоплює окремі норми інших галузей права — трудового, цивільного, адміністративного, кримінального. Такі норми можна назвати полівалентними, бо вони одночасно належать до двох або більше галузей права;

– у суб'єктивному розумінні — це гарантована громадянину державою можливість брати участь у виборах державних органів і органів місцевого самоврядування. Це комплекс конкретних прав особи, серед яких особливо слід виокремити активне і пасивне виборче право у зв'язку з політичними правами людини та громадянина [57; 99]. Аналогічні погляди можна зустріти й в інших роботах з цієї тематики [32, с. 25; 145, с. 103; 175, с. 154; 15, с. 18].

На підставі вищевикладеного ми можемо зробити висновок та наголосити на тому, що у роботі ми будемо досліджувати саме суб'єктивні виборчі права громадян.

Дослідження спеціальної наукової літератури із виборчих прав громадян показує, що суб'єктивне виборче право — це гарантована громадянину державою можливість брати участь у виборах державних органів та органів місцевого самоврядування. До активного виборчого права можна віднести право громадянина України шляхом голосування обирати представницькі органи державної влади, а до пасивного — балотуватися і бути обраним на відповідні посади, наприклад, народного депутата України, депутата місцевої ради, міського, сільського голови.

Види суб'єктивних виборчих прав різні дослідники також визначають по-різному. Пасивне виборче право або право обиратися, на думку Р. Я. Демківа, охоплює «право висувати свою кандидатуру або давати згоду на її висунення. До цього виду прав ним віднесені й інші права: право на участь у формуванні

виборчих органів; право на висунення кандидатів; право виступати з ініціативою відкликання виборних представників і посадових осіб; право заявляти відводи, заперечення, у тому числі щодо результатів виборів» [57].

О. В. Марцеляк серед активних виборчих прав виділяє право громадянина обирати, голосувати за будь-яку кандидатуру чи проти всіх кандидатів, а до пасивних — право громадянина бути обраним, яке охоплює право висувати свою кандидатуру чи давати згоду на висування (право бути зареєстрованим як кандидат), право проводити виборчу кампанію в рамках чинного законодавства, право брати участь у формуванні виборчих органів (окружних і дільничних виборчих комісій), право оскаржувати результати виборів і т. ін. [128, с. 14].

О. О. Лукашева поряд з активним та пасивним виборчими правами окремо виділяє право відкликання обраних осіб, які не виправдали довіри виборців [175, с. 154]. О. С. Бакумов говорить про окремий вид суб'єктивних виборчих прав — право впливати на діяльність народних представників і контролювати їх з метою забезпечення ефективної роботи депутатів та в цілому органів народного представництва [15, с. 18].

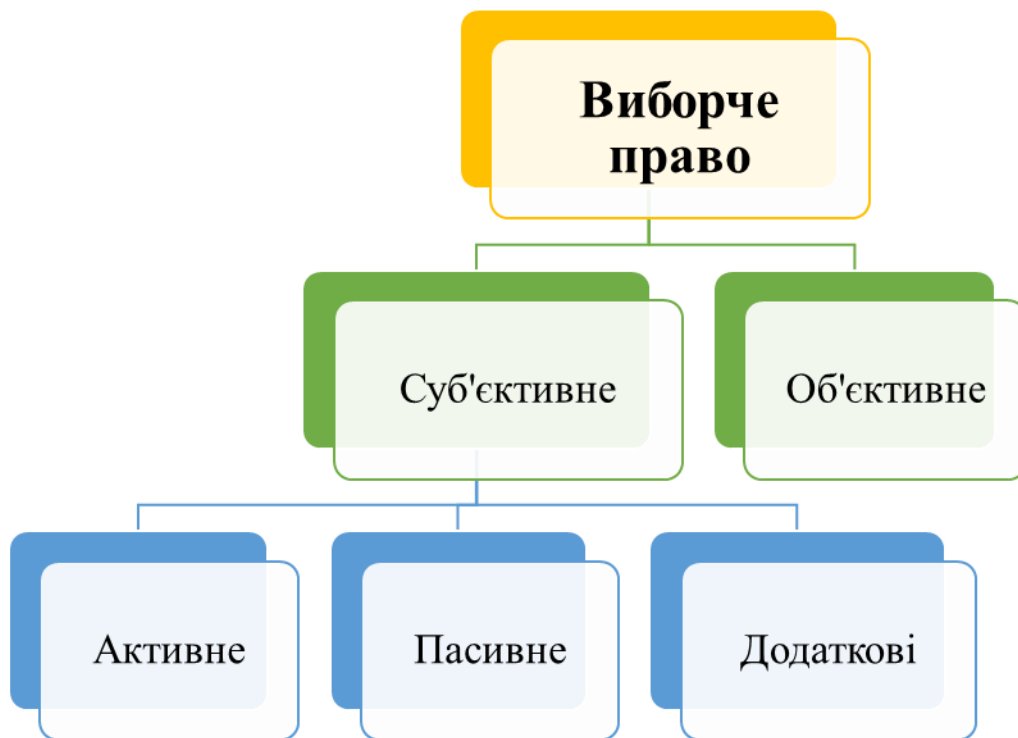
До виборчих прав М. С. Матейкович відносить: право обирати (активне виборче право); право бути обраним (пасивне виборче право); право брати участь у висуненні кандидатів; право брати участь у передвиборній агітації; право брати участь у спостереженні за проведенням виборів, роботою виборчих комісій; брати участь в інших виборчих діях [129, с. 88–89].

В. А. Гошовська суб'єктивні виборчі права громадян поділяє на активне, пасивне та номінаційне виборче право. Активне виборче право, на її думку, — це «право громадянина брати участь у виборах шляхом голосування, пасивне виборче право — право бути обраним на посади у колегіальних органах чи на виборні посади, а номінаційне виборче право — це право висунення кандидатів на публічні виборні посади» [159, с. 141–142].

Зазначені думки науковців дозволяють нам дійти висновку, що суб'єктивні виборчі права громадянина пов'язані з мірою можливої поведінки особи *щодо права обирати* (брати участь у виборах шляхом голосування),

*права бути обраним* до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, а також *щодо додаткових прав* відносно організації виборчого процесу та контролю за діяльністю обраних осіб.

Особливістю реалізації цих прав є певні обмеження до правового статусу особи. Наприклад, право голосу на виборах депутатів мають громадяни України, яким на день голосування виповнилося вісімнадцять років, а Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років.



Мал. 1 Класифікація виборчих прав громадян

Далі ми спробуємо відповісти на питання: «Яким чином виборчі права громадян можна визначити як об'єкт адміністративно-правового забезпечення?». По-перше, сам прикметник «адміністративно-правовий» вказує на необхідність проведення аналізу управлінських процесів у зазначеній сфері прав і свобод громадян, визначення змісту адміністративно-правових норм,

відносин, методів та їх подальше співвідношення із суспільними відносинами, що складаються під час реалізації громадянами виборчих прав.

Як відомо із наукових праць відомих вчених у галузі адміністративного права, предмет адміністративного права складають суспільні відносини, які виникають з метою реалізації і захисту прав громадян, утворення нормальних умов для функціонування суспільства і держави. Такі відносини насамперед пов'язані з:

- 1) діяльністю органів публічної адміністрації;
- 2) внутрішньоорганізаційною діяльністю інших державних органів, підприємств, установ;
- 3) управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування;
- 4) здійсненням недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади;
- 5) застосуванням заходів адміністративної відповідальності;
- 6) реалізацією юрисдикції адміністративних судів [3, с. 28; 232, с. 17–18; 211, с. 68–69].

За поглядами В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка та Ю. М. Старілова, відповідною ознакою сучасного адміністративного права є встановлення його нормами механізмів захисту прав і свобод громадян від незаконних дій державних органів та їх посадових осіб [3, с. 28; 4, с. 9; 211, с. 68].

Адміністративно-правові норми, які є загальнообов'язковими правилами поведінки, регулюють суспільні відносини, які входять до предмету адміністративного права. Цим нормам властиві такі ознаки:

- закріплюють суспільні відносини, які складаються з приводу здійснення управління та контролю з боку відповідних державних органів щодо певного виду суспільних відносин та сфери реалізації прав і свобод громадян;
- переважно мають імперативний характер, тобто встановлюють певний порядок дій, які мають вчиняти суб'єкти відповідних суспільних відносин або від яких їм слід утриматися;

- можуть прийматися не тільки Верховною Радою України, а також іншими суб'єктами, наприклад, органами виконавчої влади;
- їх виконання регламентується примусовою силою держави [3, с. 49–50; 211, с. 48–49; 91, с. 139].

Якщо говорити про адміністративно-правові відносини, то вони мають у своєму складі обов'язкового суб'єкта — носія владних або організаційно-розпорядчих повноважень, тобто того, що здійснює владну управлінську діяльність від імені держави. Споры між сторонами адміністративно-правових відносин, як правило, вирішуються в адміністративному порядку. В той же час сьогодні все більшого значення набуває судовий порядок вирішення таких спорів. Слід підтримати Ю. П. Битяка, який зазначає, що у цілому адміністративно-правові відносини, з одного боку, — це форми соціальних відносин, а з іншого — це форми організаційних відносин, у процесі реалізації яких розв'язуються завдання управлінської діяльності [3, с. 59–60].

Серед методів правового регулювання в адміністративному праві превалює метод імперативу. В його рамках перевага надається покладанню на учасників відносин обов'язків щодо певної моделі поведінки; такі обов'язки виникають внаслідок підзаконних нормативних актів, хоча не виключено застосування й диспозитивного методу. Цей метод правового регулювання реалізується через наступні способи: припис, дозвіл, заборона [91, с. 38–39; 232, с. 24].

В Україні для організації виборчого процесу створений спеціальний орган — Центральна виборча комісія. Вона є постійно діючим колегіальним державним органом, який діє на підставі Конституції України та інших законів України і наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, всеукраїнського і місцевих референдумів [201].

Комісія здійснює контроль за діяльністю та консультативно-методичне забезпечення виборчих комісій, які утворюються для організації підготовки та

проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, та комісій з місцевих референдумів [201].

До її загальних повноважень, зокрема, віднесені такі:

- забезпечення реалізації і захисту виборчих прав громадян України та права на участь у референдумах;
- забезпечення дотримання передбачених Конституцією та законами України принципів і засад виборчого процесу та процесу референдуму;
- здійснення контролю за додержанням вимог законодавства України про вибори і референдуми;
- забезпечення однакового застосування законодавства України про вибори і референдуми на всій території України;
- консультативно-методичне забезпечення діяльності виборчих комісій та комісій з референдумів, прийняття обов'язкових для використання в роботі виборчих комісій та комісій з референдумів роз'яснень і рекомендацій з питань застосування законодавства України про вибори і референдуми;
- розпорядження Державним реєстром виборців, забезпечення його ведення та функціонування відповідно до закону;
- здійснення контролю за дотриманням політичними партіями, іншими суб'єктами виборчого процесу та процесу референдуму вимог законодавства про вибори і референдуми [201].

Рішення комісії, прийняте в межах її повноважень, є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами відповідного виборчого процесу чи процесу референдуму, в тому числі відповідними виборчими комісіями і комісіями з референдумів нижчого рівня, а також органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадянами України [184].

Як розпорядник Державного реєстру виборців, Центральна виборча комісія: забезпечує та контролює дотримання вимог щодо створення та ведення

реєстру; забезпечує його організаційне і технологічне функціонування; забезпечує контроль за цілісністю бази даних реєстру, повнотою і коректністю персональних даних та ініціює проведення органами ведення реєстру перевірки виявлених некоректних відомостей; надає органам ведення реєстру право доступу до бази даних та встановлює порядок такого доступу [181].

До речі, відповідно до законодавства України органами ведення Державного реєстру виборців є:

а) у районі, районі в місті Києві, місті Севастополі — відповідний структурний підрозділ апарату районної, районної у місті державної адміністрації;

б) у місті обласного (республіканського в Автономній Республіці Крим) значення без районного поділу — відповідний виконавчий орган міської ради;

в) у районі в місті обласного значення з районним поділом — відповідний виконавчий орган районної у місті ради або відповідний структурний підрозділ створеного у районі виконавчого органу міської ради [181].

Чинними нормативними актами передбачений адміністративний та судовий порядок захисту порушених виборчих прав суб'єктів виборчого процесу. Згідно із Законом України «Про місцеві вибори», кандидат, його довірена особа, місцева організація політичної партії, кандидати від якої зареєстровані на відповідних місцевих виборах, її представник в територіальній виборчій комісії або уповноважена особа, офіційний спостерігач, а також виборець, виборчі права або охоронювані законом інтереси якого щодо участі у виборчому процесі порушено рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта оскарження, може звернутися до виборчої комісії зі скаргою, що стосується виборчого процесу. Суб'єкт виборчого процесу може також звернутися до суду в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України [189].

Положення Закону України «Про вибори народних депутатів» також дають виборцю право оскаржити до відповідної виборчої комісії рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів оскарження, якщо ці дії чи бездіяльність порушують

виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі його особисто. Крім того, у цьому нормативному документі зазначається, що рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих комісій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств кандидатів, їхніх довірених осіб, партій, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, що порушують законодавство про вибори, можуть бути оскаржені до суду в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України. Суд, до якого подано адміністративний позов щодо призначення, підготовки і проведення виборів депутатів, невідкладно повідомляє Центральну виборчу комісію, відповідну окружну та (чи) дільничну виборчу комісію про відкриття провадження у справі та про ухвалені судом рішення [177].

Щодо забезпечення, організації та проведення виборчого процесу слід також відмітити наявність прав та обов'язків відповідних державних органів, які мають сприяти його проведенню та забезпечувати реалізацію виборчих прав громадянами та іншими суб'єктами виборчого процесу. Наприклад, контроль за дотриманням вимог Закону України «Про вибори народних депутатів України» в частині участі засобів масової інформації та інформаційних агентств в інформаційному забезпеченні виборів та проведенні передвиборчої агітації здійснюють Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (стосовно електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації) та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах (стосовно друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств). У разі виявлення порушень за результатами здійснення такого контролю Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах, інформують про це Центральну виборчу комісію або відповідну окружну виборчу комісію [177].



Крім того, органи виконавчої влади, у тому числі центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, а також суди, виборчі комісії, органи ведення Державного реєстру виборців, правоохоронні органи (прокуратура, Національна поліція) організують свою роботу під час виборчого процесу, в тому числі у вихідні дні та в день голосування, таким чином, щоб забезпечити прийом і розгляд документів щодо підготовки та проведення виборів Президента України, позовних заяв, скарг та звернень виборчих комісій [28].

Органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи зобов'язані сприяти виборчим комісіям у реалізації їх повноважень: надавати їм необхідні приміщення; забезпечувати їх охорону, а також охорону виборчих бюлетенів та іншої виборчої документації; надавати транспортні засоби, засоби зв'язку, обладнання, інвентар, оргтехніку та ін. [178].

Органи Національної поліції зобов'язані не пізніше як за вісім днів до дня виборів забезпечити цілодобову охорону приміщень окружних виборчих комісій, а також у разі необхідності, за зверненням Центральної виборчої комісії, — органів ведення Державного реєстру виборців [178].

Вищевикладене дає нам підстави говорити про те, що державою створений певний управлінський механізм, який покликаний сприяти забезпеченню виборчих прав громадян України, а саме:

- створений спеціальний орган держави (Центральна виборча комісія), який відповідає за організацію виборчого процесу та дотримання виборчих прав громадян під час його здійснення. Центральна виборча комісія має владні організаційно-розпорядчі повноваження щодо підпорядкованих суб'єктів виборчих суспільних відносин;

- учасниками суспільних відносин щодо організації виборів є відповідні органи виконавчої влади, які: ведуть державний реєстр виборців (районна, державна адміністрація); забезпечують охорону бюлетенів та публічний порядок на виборчих дільницях (Національна поліція); здійснюють контроль за

дотриманням вимог законодавства в частині участі засобів масової інформації та інформаційних агентств в інформаційному забезпеченні виборів та проведенні передвиборної агітації (Міністерство інформаційної політики), сприяють виборчим комісіям у реалізації їх повноважень, зокрема, надають їм необхідні приміщення, транспортні засоби, засоби зв'язку, обладнання, інвентар, оргтехніку, тощо;

– законодавством передбачений адміністративний та судовий порядок захисту порушених виборчих прав. Скарги можна подавати як до відповідних виборчих комісій, так і до адміністративного суду в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України;

– в суспільних відносинах, що складаються під час управління виборчим процесом, застосовуються спеціальні методи адміністративного права: координація, реординація та субординація. Так, метод субординації полягає, наприклад, у тому, що Центральна виборча комісія очолює систему виборчих комісій, які утворюються для проведення виборів народних депутатів України, спрямовує та контролює їх діяльність, а також заслуховує повідомлення виборчих комісій, міністерств та інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з підготовкою та проведенням виборів [201].

Координація виявляється в узгодженості дій виборчих комісій одного рівня щодо здійснення технічного та організаційно-методичного забезпечення. Крім того, Центральна виборча комісія узгоджує з відповідними органами держави пропозиції щодо формування Державного бюджету України з питань фінансування виборів і референдумів в Україні [201].

З наведеного вище випливає те, що реалізація виборчих прав громадян забезпечується діяльністю спеціальних органів держави, в тому числі які належать до виконавчої гілки влади, за допомогою відповідних адміністративно-правових норм та засобів адміністративно-правового регулювання. Суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації виборчих прав, можуть належати до адміністративно-правових, в тому числі у

випадку здійснення захисту порушених прав та їх відновлення [273]. Тобто в цьому випадку ми із впевненістю можемо сказати про наявність певної управлінської системи забезпечення виборчих прав громадян, діяльність якої врегульовано нормами адміністративного права, а ще точніше — наявність адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян.

Підведемо підсумки нашого дослідження наступними висновками та узагальненнями:

1. Категорію «права людини» можна визначити як гарантовані можливості людини, які необхідні їй для задоволення потреб її існування та розвитку, які також виступають як міра можливої поведінки у відносинах з державою, суспільством та іншими особами.

2. Виборче право поділяється на об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивне виборче право являє собою інститут конституційного права України, тобто систему правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з виборами органів держави й місцевого самоврядування. У суб'єктивному розумінні виборчі права громадянина пов'язані із мірою можливої поведінки особи щодо права обирати (брати участь у виборах шляхом голосування), права бути обраним до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, а також щодо додаткових прав відносно організації виборчого процесу та контролю за діяльністю обраних осіб. Виборчі права виступають важливим елементом правового статусу громадянина України та належать до політичних прав.

3. Особливістю реалізації суб'єктивних виборчих прав є те, що на їх носіїв — суб'єктів — накладаються певні обмеження щодо їх набуття та подальшої реалізації. Такі права особа набуває при досягненні відповідного віку, наявності громадянства України, володіння державною мовою, тощо.

4. Виборчі права громадян можна поділити на активне виборче право, пасивне виборче право та додаткові права, які виникають у зв'язку із організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами. У підсумку ми можемо отримати наступний перелік:

1) активне виборче право (право обирати: стаття 38 Конституції України, стаття 2 Закону України «Про вибори народних депутатів України», стаття 2 Закону України «Про вибори Президента України»);

2) пасивне виборче право (право бути обраним: стаття 38 Конституції України, стаття 9 Закону України «Про вибори народних депутатів України», стаття 9 Закону України «Про вибори Президента України»);

3) додаткові права в сфері організації, проведення виборів:

– право брати участь у висуванні кандидатів (стаття 10 Закону України «Про вибори народних депутатів України», стаття 10 Закону України «Про вибори Президента України»);

– право брати участь у передвиборній агітації (розділ 9 Закону України «Про вибори народних депутатів України», розділ 8 Закону України «Про вибори Президента України»);

– право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій (розділ 10 Закону України «Про вибори народних депутатів України», розділ 9 Закону України «Про вибори Президента України»);

– право на участь у роботі виборчих комісій (розділ 4 закону України «Про вибори народних депутатів України», розділ 4 закону України «Про вибори Президента України»);

– право робити внески до виборчих фондів (стаття 50 Закону України «Про вибори народних депутатів України»);

– право на оскарження порушень виборчих прав громадян (стаття 40 Конституції України, розділ 13 Закону України «Про вибори народних депутатів України», статті 172–179 Кодексу адміністративного судочинства України, розділ 12 Закону України «Про вибори Президента України»);

– право контролю за діяльністю депутатів та право на їх відкликання (розділ 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», Закон України «Про звернення громадян»)[86; 101; 177; 178; 186; 197].

5. Реалізація виборчих прав громадян забезпечується діяльністю спеціальних органів держави, в тому числі які належать до виконавчої гілки

влади, за допомогою відповідних адміністративно-правових норм та способів адміністративно-правового регулювання. Суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації виборчих прав, можуть належати до адміністративно-правових, в тому числі у випадку здійснення захисту порушених прав та їх відновлення. Отже, можна вести мову про адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян.

## **1.2. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні**

Права людини, як і права громадянина, не можуть існувати відособлено — вони мають сенс тільки тоді, коли втілюються в життя, а не існують «на папері» мертвими нормами. Більш того, обов'язок забезпечення реалізації прав людини покладено на державу, будь-які права громадян, незалежно від їх галузевої приналежності, забезпечуються органами державної влади. Слід також відмітити, що норми Основного Закону нашої держави вимагають їх належного закріплення та визначення шляхів реалізації у галузевому законодавстві. Не є виключенням з цього правила й сфера адміністративного права. Належне здійснення державного управління в сфері забезпечення виборів, їх організації та проведення вимагає побудови відповідної системи реалізації виборчих прав громадян за допомогою чітко визначених на законодавчому рівні адміністративно-правових засобів. Безпосередня реалізація прав людини, в тому числі і виборчих прав, як будь-який довготривалий масштабний процес не може бути забезпечена простими діями, адже різноплановість регулювання та необхідність вирішення низки проблем, що виникають при таких процесах, потребують застосування комплексу дій різноманітного характеру. Це зумовлює необхідність вироблення певного механізму, який дозволяє державі у повному обсязі забезпечити громадянам їх виборчі права на різних рівнях. Так, аналіз вищезазначених

проблем у наукових працях дозволяє дійти висновку про наявність певного механізму забезпечення виборчих прав громадян адміністративно-правовими засобами, тобто адміністративно-правового механізму. Звідси випливає необхідність дослідження його поняття, складових елементів та особливих ознак, що надає нашій роботі відповідної актуальності.

Дослідженням механізму захисту прав і свобод громадян, у тому числі адміністративно-правового, присвячувалися праці Ю. В. Гаруста, В. О. Демиденка, Р. Зуєва, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, В. В. Радзієвської [7, с. 98; 40; 56, с. 10; 71, с. 49–50; 208, с. 151]. Натомість, у зазначених роботах не досліджувався адміністративно-правовий механізм забезпечення саме виборчих прав громадян, що робить зазначене дослідження доцільним та корисним для розвитку адміністративно-правової науки.

Поняття механізм правового забезпечення дуже часто розглядається разом із термінами «механізм правового впливу», «механізм правового регулювання», «правове забезпечення» та ін. Отже, є потреба у розмежуванні та визначенні сутності базових категорій, які ми будемо досліджувати надалі.

Відповідно до змісту словникової літератури, механізм визначають як внутрішню побудову, систему чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких формується певне фізичне, хімічне та інше явище [29, с. 523]. В. Б. Авер'янов пропонував під механізмом розуміти певний набір взаємоузгоджених відносин, методів і засобів, які забезпечують належне функціонування системи, або складне системне утворення, що органічно поєднує в собі різні складові елементи [60, с. 36]. Таке розуміння основної утворюючої категорії перелічених вище понять відбивається у низці наукових досліджень.

Так, А. М. Денисова доходить висновку, що механізм правового впливу являє собою «сукупність специфічних правових засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на свідомість і поведінку людей, метою якого є втілення змісту правових норм у можливу правомірну поведінку особи шляхом усвідомлення індивідом ціннісних орієнтацій про право та формування позитивних мотивів активної правової поведінки» [58, с. 60–61]. Таким чином,

саме за допомогою правового впливу формується правомірна поведінка особи, тому цілком виправданою є точка зору Д. В. Івановського, який розглядає механізм правового впливу як інструмент, «за допомогою якого здійснюється втілення змісту правових норм у свідомість і поведінку особистості» [77, с. 612].

Механізм правового впливу необхідно відрізнити від механізму правового регулювання та його структури, яким забезпечується його дія. З цього приводу А. В. Ананченко і Н. В. Кулак зазначають, що «механізм дії правового впливу полягає у впливові права на свідомість суб'єктів правовідносин, у той час як правове регулювання впливає на їхні дії. Правовий вплив — це вплив права на свідомість суб'єктів суспільних відносин в різних сферах суспільного життя» [12, с. 70–71].

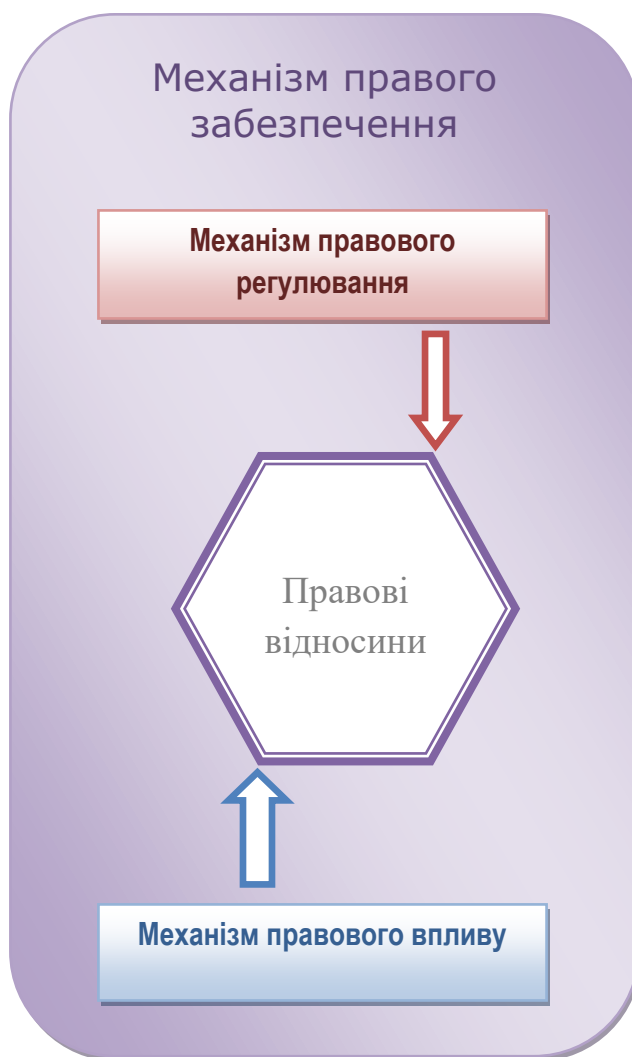
За допомогою правового регулювання здійснюється вплив на правовідношення, який стає можливим за допомогою його внутрішнього механізму. Сутність механізму правового регулювання в юридичній науці визначають по-різному. Зокрема, В. Д. Сорокін зазначену категорію пропонує розглядати як «юридичну процедуру, за допомогою якої правове регулювання породжує юридичні наслідки» [229, с. 34]. С. С. Алексєєв сутність механізму правового регулювання обмежує «діяльністю державних і громадських органів, коли предметом аналізу є правові форми (організаційно-правові сторони) діяльності органів державної влади і громадськості, які здійснюють правове регулювання» [10, с. 117]. Певним чином узагальнення цих двох дефініцій можна знайти у К. В. Шундикова, який під механізмом правового регулювання пропонує розуміти «сукупність всіх правових засобів, організованих послідовним чином, за допомогою яких забезпечується результативний спеціально-юридичний вплив на суспільні відносини» [280, с. 28]. Викладене свідчить про те, що обидві юридичні категорії доповнюють одна одну: результат дії механізму правового впливу відображається у свідомості осіб, між якими виникають правові відносини, та створює умови для їх подальшого врегулювання за допомогою іншого правового механізму. Тому вважаємо

можливим говорити про певну нерозривну єдність таких категорій, за ідеальних умов, які зможуть забезпечити ефективне врегулювання правовідносин у суспільстві.

У свою чергу, правове забезпечення — це «безперервна діяльність суб'єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп» [104, с. 15]. Ю. О. Тихомиров конкретизує наведене поняття, розглядаючи його як «самостійний вид забезпечення управління, взаємодіючий з іншими, що виражає його загальнозначущий соціальний і організаційний прояв» [250, с. 56].

Підсумовуючи, слід зазначити, що усі три правові категорії мають свої власні механізми, за допомогою яких прямо чи опосередковано впливають на виникнення, розвиток, формування, зміну та припинення правових відносин. Більш того, можемо припустити, що безпосередня дія одного з механізмів у повному обсязі не зможе створити умови для належного регулювання тих чи інших відносин, а тому, впливаючи з різних сторін на правові відносини (як безпосередній об'єкт), кожний з механізмів створює підґрунтя для дії наступного. Причому кожний з них може існувати самостійно, а отже, може стати окремим предметом дослідження, зокрема, не уявляється можливим розглядати поняття механізму адміністративно-правового забезпечення власне без розуміння механізму правового забезпечення, як похідного від першого (мал. 2).





*Мал. 2 — Дія механізмів правового впливу, правового регулювання та правового забезпечення на правові відносини*

Взагалі термін «забезпечення» є похідним від поняття «забезпечувати» та означає задовольняти кого-небудь, що-небудь у якихось потребах або створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось, зробити його цілком можливим, дійсним, реально здійсненим [29, с. 375]. Як висновок, під «механізмом забезпечення» можна розуміти певну сукупність (систему) норм, відносин, прийомів, способів, форм, гарантій, суб'єктів їх здійснення, які створюють умови для оптимальної організації і функціонування певної системи для досягнення мети її існування (створення). У понятті «механізм правового забезпечення» прикметник «правовий» відіграє визначальну

роль, оскільки вказує на те, що така система (норм, відносин, прийомів, способів, форм, гарантій, тощо) повинна мати правовий характер, тобто або прямо передбачатись нормами права, або ж впливати з їх змісту, в іншому випадку мова буде йти виключно про механізм забезпечення, без будь-якої приналежності до правової сфери.

Виборче право є одним з найважливіших прав громадян, гарантованих на найвищому державному рівні — Конституцією України: «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» (ч. 1 ст. 36); «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 38); «право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років» (ст. 70) [101].

Проведення виборів і референдумів — одні з найстаріших форм втілення демократії, зокрема, А. С. Бандурка відмічає, що «в історії відомі різні форми здійснення безпосередньої демократії. Найдавніша з них — це збори громади, роду, племені, прошарку суспільства, де кожен міг висловлювати свою думку. Це було ще в часи первіснообщинного ладу, де на загальних зборах роду обиралися старійшини, пізніше — і воєначальники» [16, с. 17]. Не викликає сумніву, що виборчі права належать до конституційних прав, з огляду на те, що вони закріплені в Основному Законі держави, є нормами прямої дії та належать до першого покоління прав людини — найстаріших громадянських і політичних прав, які були сформовані під час буржуазних революцій, а згодом знайшли своє закріплення у правових нормах різних країн [100, с. 106].

Віддаючи свій голос на виборах або референдумах, громадяни реалізують власне волевиявлення, формують органи державної влади, обираючи власних делегатів, чи вирішують найважливіші політичні та соціальні питання на референдумах. З цього природу слушно зауважує Т. О. Цимбалістий:

«...загальновідомо, що виборче право є одним з основних політичних прав громадян, а його реалізація, в свою чергу, є показником успішності реалізації засад, притаманних демократичній правовій державі. Захист прав громадян України з боку Української держави є одним з найперших її зобов'язань» [266, с. 212].

Отже, немає жодного сумніву у тому, що виборче право має безпосереднє відношення до утверджених і загально визнаних прав і свобод людини і становить його частину, а тому, з урахуванням невизначеності у вітчизняній доктрині поняття «механізм забезпечення виборчих прав», пропонуємо розглянути іншу більш ширшу категорію механізм забезпечення прав і свобод, як поглинаючого більш широкого поняття, та на основі отриманих результатів виокремити сутність механізму забезпечення виборчих прав. Звернувшись до праць фахівців у сфері забезпечення прав громадян, можна виокремити наступні підходи до визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод».

О. В. Негодченко розуміє його як систему способів і факторів, що забезпечують необхідні умови реалізації та захисту всіх основних прав і свобод людини [146, с. 9]. В. В. Радзівська визначає як «налагоджену систему правових інструментів та засобів, створених і закріплених державою для реального визначення та здійснення прав і свобод, регулювання процесів у сфері прав і свобод людини та громадянина через відповідні органи». Саме через систему даних органів, створених державою, а також інших інституцій відбуваються забезпечення, охорона та захист прав і свобод від порушень та відновлення їх у разі, якщо порушення вже відбулося [208, с. 151]. В. О. Демиденко говорить, що механізм забезпечення прав і свобод людини — це процес цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охороні і захисту [56, с. 10].

Я. В. Лазур пропонує під механізмом забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління розуміти процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та

захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [116, с. 393]. За поглядами О. І. Наливайка, механізм забезпечення прав і свобод людини — це діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [143, с. 22].

Отже, в узагальненому вигляді механізм забезпечення прав і свобод можна визначити як процес діяльності компетентних органів держави щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян за допомогою відповідних форм, методів, засобів.

Говорячи безпосередньо про виборчі права, необхідно зауважити, що їх змістовна сутність (як об'єкта адміністративно-правового забезпечення) була розглянута нами у попередньому підрозділі, а тому, говорячи про механізм забезпечення виборчих прав в межах нашого дослідження, ми розглядаємо останні в площині адміністративно-правових відносин. Тобто ті управлінські процеси, які формуються під час реалізації та забезпечення виборчих прав громадян, включаючи безпосередній процес організації виборів, референдумів, і визначаються змістом адміністративно-правових відносин і методів, що застосовуються для їх врегулювання. Натомість, під виборчими правами прийнято розглядати «сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються у процесі формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці норми, утворюючи окремий інститут конституційного права, що має назву «виборче право, водночас є складовою інституту «виборча система»» [124, с. 167], а під виборами слід розуміти процедуру формування органів влади чи обрання окремих посадових осіб, що регулюється нормами конституційного права [214, с. 259].

Далі розглянемо результати наукових пошуків щодо змісту адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини. Так, Р. І. Зуєв та Є. О. Гілін стверджують, що механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини у широкому значенні — це «процес

адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини органами публічного адміністрування. У вузькому значенні його можливо визначати як структурно взаємопов'язану сукупність правових та організаційних засобів, що реалізуються органами публічного адміністрування і спрямовані на регулювання правовідносин у сфері прав і свобод людини» [71, с. 50;43]. І. О. Ієрусалімова визначає цю категорію як систему засобів, які є складовою впливу елементів цієї галузі права на суспільні відносини та встановлені її нормами гарантії реалізації цих прав (поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної відповідальності та прокурорського нагляду) [7, с. 98].

Розглядаючи адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері, Ю. В. Гаруст розуміє його як систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади, з метою створення усіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх передбачених нормами податкового, фінансового, адміністративного та інших галузей права можливостей в процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення [40; 43]. Натомість, Т. Г. Корж-Ісаєва визначає механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх як цілісну систему адміністративно-правових норм та структурно взаємопов'язаних між собою суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, які створюють надійні умови для гарантованого здійснення реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод неповнолітніх [102, с. 15; 43]. Таким чином, можна стверджувати, що особливістю адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян є наявність в ньому специфічних форм, методів, засобів адміністративно-правового характеру та їх застосування в основному органами виконавчої влади.

Вищенаведене дає можливість визначити такі ознаки адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини як категорії, що включає в себе виборчі права громадян:

- а) включає в себе засоби як правового, так і організаційного характеру;
- б) суб'єктом реалізації є спеціально уповноважені особи, як правило, представники органів державної влади;
- в) безпосередня дія механізму такого забезпечення передбачає формування гарантій реалізації прав і свобод людини;
- г) вся діяльність, пов'язана з приведенням у дію механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян і його подальшим функціонуванням, здійснюється в межах і на підставі адміністративно-правових норм;
- г) проміжна мета функціонування даного механізму полягає у створенні умов, за яких стає можливою повна і безперешкодна реалізація громадянами виборчих прав;
- д) кінцевою метою дії механізму є регулюючий вплив на правовідносини, що формуються у сфері прав і свобод людини.

Сутнісний зміст категорії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян, зокрема, їх виборчих прав, у повному об'ємі можна розкрити лише через дослідження його внутрішньої структури, характеристики окремих елементів його побудови, але оскільки вирішення даного завдання є метою наступного підрозділу нашого дисертаційного дослідження, розкриваючи сутність зазначеного поняття, ми обмежимося лише загальною характеристикою його складових елементів.

І. В. Лагутіна у структурі юридичного механізму забезпечення особистих немайнових трудових прав виокремлює такі складові як механізм утвердження, механізм реалізації та механізм захисту зазначених прав [115, с. 12]. Основним елементом механізму забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина Т. М. Заворотченко визначає гарантії, які є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту

прав людини і громадянина [67, с. 20]. Окрім гарантій, І. О. Ієрусалімова виділяє в структурі механізму забезпечення прав і свобод людини норми права, умови, засоби [7, с. 98]. К. Г. Волинка до структурних елементів механізму забезпечення прав і свобод особи відносить правовий статус, нормативно-правові засоби, загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод особи [36, с. 42]. У свою чергу, Т. М. Заворотченко підкреслює, що механізм забезпечення прав і свобод людини поділяється на три підсистеми: механізм реалізації, охорони і захисту [67, с. 98].

Щодо структури адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, то погляди вчених є схожими до вищезазначених праць. Р. Зуєв у структурі механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян виділяє об'єкти (права і свободи), суб'єктів (органи публічного адміністрування), адміністративно-правові засоби [71, с. 49]. В. В. Плиска говорить про такі елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції: адміністративно-правова норма; акти тлумачення адміністративних норм; адміністративно-правові акти; адміністративні правовідносини; юридичні факти у сфері корупційних правопорушень; правосвідомість суб'єктів корупційних діянь; рівень діючого в державі режиму законності; адміністративно-правові гарантії дотримання та охорони прав і свобод громадян [168, с. 147].

Т. Г. Корж-Ісаєва визначає адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод як один з елементів механізму забезпечення прав і свобод неповнолітніх, що включає в себе такі складові як реалізація, охорона, захист та відновлення [102, с. 15]. Інший підхід пропонує М. В. Фролков, на думку якого механізм адміністративно-правового забезпечення прав споживачів — це «комплекс засобів, гарантій та відповідальності, спрямованих на реалізацію, охорону, захист і відновлення порушених прав споживача, а також формування загальної та правової культури населення. Комплекс таких заходів криє в собі механізм реалізації, механізм охорони, механізм захисту і

відновлення прав споживачів. Елементами механізму адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів є засоби, гарантії та відповідальність» [262, с. 319].

О. В. Негодченко подібно до поглядів Корж-Ісаєвої говорить, що «сам по собі правовий (чи юридичний) механізм забезпечення прав і свобод людини не є монолітним і складається з кількох взаємопов'язаних елементів. Основними його підсистемами, як уявляється, є механізм реалізації; механізм охорони; механізм захисту» [146, с. 28]. Як окремі його елементи вчений виділяє: а) правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження б) індивідуально-правові документи; в) юридичні факти; г) правові відносини; д) суб'єктивні права і юридичні обов'язки; е) форми й методи організації здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [146, с. 202].

Отже, у структурі механізму (адміністративно-правового механізму) вчені виділяють три окремих механізми: механізм реалізації, механізм охорони, механізм захисту. О. Ф. Скакун зазначає, що «механізм реалізації прав людини включає заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини. Механізм охорони прав людини включає заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи. Механізм захисту прав людини включає заходи, що призводять до відновлення порушених прав неправомірними діями і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення» [218, с. 190].

На думку М. В. Фролкова, механізм реалізації передбачає «заходи, здатні створити передумови для реалізації прав споживачів. Механізм охорони передбачає заходи з профілактики порушень прав споживачів для утвердження правомірної поведінки суб'єктів господарювання у відносинах зі споживачами. Механізм захисту — комплекс заходів, що спрямовані на відновлення порушених неправомірними діями прав споживачів, і відповідальності суб'єктів господарської діяльності та їхніх посадових осіб, які вчинили порушення прав споживачів» [262, с. 319].



Дещо інший підхід демонструє Н. В. Пильгун, визначаючи механізм реалізації прав людини як «діяльність саме суб'єкта права, зобов'язальної сторони, законотворчого органу, правозастосовчого органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність. Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина повинен містити такі елементи: гарантії здійснення прав людини, юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини), процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу» [165].

М. П. Рагозін, розглядаючи юридичний механізм захисту прав людини, відштовхується від суб'єктивного права особи на захист та говорить про нього як про можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також систему органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи» [207].

Відмітимо, що у науковій літературі існує багато досліджень категорій «охорона» та «захист». Є різноманітні думки щодо їх розмежування, тотожності, поєднання.

Фахівці у сфері охорони прав власності, наприклад, говорять, що захист права власності охоплюється більш широким поняттям «охорона відносин власності», адже відповідний правовий захист може здійснюватися лише в межах охоронюваних прав власника [141, с. 11]. Різниця між поняттям охорони та захисту права в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування підстав набуття цивільних та господарських прав (оберігає законний інтерес), тоді як під захистом права розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права [118, с. 63]. Є. О. Гіда також підкреслює, що вважає, що охорона включає заходи, які застосовуються до моменту порушення прав людини, а захист — після вчинення правопорушення [42, с. 759].

Розмежовуючи поняття охорони та захисту в адміністративно-правовому аспекті, В. В. Галуцько відмічає, що адміністративно-правова охорона у вузькому розумінні — це позитивний статичний стан адміністративного права,

спрямований на попередження правопорушень, усунення перешкод, що здійснюється публічною адміністрацією з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави, натомість, адміністративно-правовий захист — динамічні (активні) дії публічної адміністрації, спрямовані на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення перешкод щодо їх здійснення засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності [38, с. 247].

Враховуючи вищезазначені думки науковців, вважаємо, що виділення механізмів реалізації, охорони та захисту прав громадян в єдиному механізмі забезпечення таких прав є цілком обґрунтованою позицією.

Не можна обійти й питання розмежування понять «адміністративно-правовий механізм забезпечення» та «механізм адміністративно-правового регулювання» стосовно виборчих прав громадян. Призначення вищевикладених механізмів різне, адже якщо ми звернемося до результатів досліджень сутності правового (адміністративно-правового) регулювання, то можемо побачити, що в узагальненому вигляді під адміністративно-правовим регулюванням розуміють вплив адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [38, с. 323–324], а в механізмі адміністративно-правового регулювання виділяють такі складові як: 1) норми права; 2) акти реалізації норм права; 3) правові відносини; 4) юридичний факт; 5) правова свідомість суб'єктів адміністративно-правового регулювання; 6) законність; 7) акти тлумачення норм права; 8) акти застосування норм права [6].

Отже, правове регулювання може стосуватися: 1) реалізації виборчих прав громадян (норми щодо втілення виборчих прав у життя та пов'язані з цим

правовідносини); 2) охорони виборчих прав (зобов'язальні норми щодо дотримання виборчих прав та пов'язані з цим правовідносини); 3) захисту виборчих прав (норми юридичної відповідальності та пов'язані з цим адміністративно-деліктні правовідносини).

Як висновок стосовно виборчих прав громадян та адміністративно-правового механізму їх забезпечення, маємо висловити наступну позицію.

1. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян є частиною загального правового механізму забезпечення прав і свобод громадян в Україні.

2. Цей механізм становить собою певну систему пов'язаних елементів. Ці елементи за структурною природою можна визначити як об'єкт, суб'єкти, зміст та допоміжні елементи.

3. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян є активне, пасивне виборче право, а також додаткові права, які виникають у зв'язку з організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами (право брати участь у висуванні кандидатів; право брати участь у передвиборній агітації; право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій, тощо).

4. У загальному вигляді адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян можна визначити як систему взаємопов'язаних між собою адміністративно-правових засобів та гарантій, що реалізуються спеціально уповноваженими органами держави, спрямованих на врегулювання виборчих суспільних відносин управлінського характеру та створення належних умов для реалізації, охорони та захисту виборчих прав і свобод громадян від протиправних дій.

5. Адміністративно-правова природа цього механізму впливає на правовий статус та коло суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян. Такими суб'єктами є насамперед органи виконавчої влади та інші органи держави, що мають зовнішньо-владні управлінські функції, а також державні органи, які мають право застосовувати заходи адміністративного примусу.

6. До змісту механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян ми можемо віднести принципи забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, юридичні гарантії, адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав, способи адміністративно-правового регулювання.

7. Допоміжними елементами виступають кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян.

8. Крім того, складові елементи цього механізму можуть бути об'єднані у три підсистеми (механізми): підсистему реалізації виборчих прав, підсистему охорони виборчих прав, підсистему захисту виборчих прав. Слід зауважити, що механізм охорони виборчих прав громадян не тотожний механізму захисту, адже перший пов'язаний із попереджувальною діяльністю щодо недопущення порушення виборчих прав громадян, створення умов їх стабільності та непорушності, натомість, другий починає діяти у разі вчинення порушення виборчих прав та спрямований на припинення протиправного діяння, відновлення порушеного права, усунення причин та умов, що сприяли порушенню, та притягнення винних до відповідальності.

9. Адміністративно-правому механізму забезпечення виборчих прав громадян притаманні наступні характерні ознаки: 1) складається з об'єкта, суб'єкта, змісту та допоміжних елементів; 2) являє собою систему норм, засобів, форм і методів, що формуються на підставі та в межах норм адміністративного права; 3) передбачає наявність правових і організаційних засобів; 4) суб'єктами реалізації механізму виступають переважно уповноважені органи державної влади, зокрема, органи виконавчої влади; 5) функціонування такого механізму передбачає створення гарантій реалізації виборчих прав громадянам; 6) має дві мети: проміжну — створення умов, за яких кожна особа може безперешкодно реалізувати власне виборче право, та кінцеву, яка полягає у регулюючому впливі на правові відносини, що виникають у сфері виборчих прав, разом з іншими механізмами правового характеру.

9. Отже, під адміністративно-правим механізмом забезпечення виборчих прав громадян слід розуміти систему адміністративно-правових норм, засобів, форм, методів та гарантій реалізації, охорони і захисту активного, пасивного та додаткових виборчих прав громадян, які здійснюються у специфічних адміністративно-правових відносинах органами виконавчої влади та іншими органами держави, які наділені зовнішньо-владними управлінськими функціями, на основі загальноновизнаних принципів права та за допомогою відповідного кадрового, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення.

### **1.3. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні**

Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян, як частина загального правового механізму забезпечення прав і свобод громадян в Україні, вимагає певного системного уособлення. Згідно із власною назвою, такий механізм повинен мати певні ознаки та структурні елементи, що можуть дозволити науковій спільноті та фахівцям–практикам виділити його з-поміж інших споріднених правових категорій. Зважаючи на такий стан речей, виникає нагальна потреба у здійсненні наукового аналізу структури та особливостей адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. В свою чергу, вирішення даного завдання має важливе як теоретичне, так і практичне значення, з огляду на те, що дозволить не тільки удосконалити норми адміністративного законодавства, що регулюють процес забезпечення виборчих прав громадян, а й сформувати його новаційні форми, стане підґрунтям для застосування різноманітних методів і засобів забезпечення зазначеного процесу.

Дослідженням сутності виборчих прав громадян та адміністративно-правових аспектів їх забезпечення були присвячені наукові праці О. С. Бакумова, В. В. Плиски, Є. В. Сердюка, Ю. В. Слабунової, І. В. Тимошенко [15; 169; 217; 220; 248]. Разом з тим, зауважимо, що останні роки структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян опинилася поза увагою дослідників, що дає змогу підкреслити актуальність цього наукового дослідження.

Поняття «механізм» передбачає взаємодію складових елементів, які і приводять його у дію, тому він зазвичай має вигляд структурованої системи [61, с. 13] — «сукупності елементів, які утворюють єдине ціле та взаємодіють один з одним та навколишнім середовищем» [210, с. 600; 249, с. 11], а її складові перебувають у стійкому взаємозв'язку між собою. Таким чином, серед характерних рис системи механізму можна виділити єдність, збірність і упорядкованість її елементів. Механізм забезпечення прав і свобод громадян, зокрема, їх виборчих прав, дозволяє «привести в дію» положення, закріплені в правових нормах, створюючи для цього усі необхідні умови.

На сутність та зміст структури механізму забезпечення прав і свобод людини у науковій літературі є чимало поглядів. Інколи вони є загалом схожими за застосованими підходами, інколи діаметрально різняться між собою. Частково це пояснюється тим, що серед механізмів реалізації прав і свобод людини виділяють його різні види (юридичний, психологічний, соціологічний), кожен яких має власний склад і особливості.

Найширшу структуру має соціологічний механізм прав і свобод людини, оскільки будується на державній політиці, сформованих в суспільстві цінностях і ідеалах, низці організаційних аспектів, тощо. Юридичний механізм являє собою цілісність таких чинників як: юридичні відносини, правові норми, факти, а також відповідні форми, засоби та форми їх реалізації, а психологічний — стосується безпосередньо особистості, її поглядів, суспільної орієнтації та установок, власних цілей, потреб, переконань, внутрішньої умотивованості, а також активності, яку демонструє особа під час здійснення своїх прав.

Натомість, О. С. Мордовцев розглядає соціально-юридичний механізм забезпечення прав людини і громадянина як «систему засобів і факторів, що забезпечують необхідні умови поваги всіх прав і основних свобод людини, які впливають із гідності, властивої людській особистості, та є істотними для її вільного і повного розвитку» [138, с. 161], а до його структури входять: суспільні норми, правомірна поведінка суб'єктів забезпечення прав людини і громадянина, юридичні гарантії, відповідальність, правова свідомість, культура.

У той же час забезпечення прав і свобод людини також можна представити у вигляді системи, що включає інституційне, правове, організаційне та ресурсне забезпечення [210, с. 601]. Якщо розглянути здобутки фахівців в галузі теорії права, то можемо зазначити, що вони, зокрема, виділяють такі елементи механізму забезпечення прав і свобод громадянина: норми права, правовідносини, акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків, акти застосування норм права [241, с. 136]. За поглядами Я. В. Лазура, структуру механізму забезпечення прав і свобод громадян складають схожі елементи: а) норма права; б) правовідносини; в) принципи прав і свобод громадян; г) стадії їх забезпечення; д) гарантії здійснення прав і свобод громадян; е) юридичні факти; є) акти застосування норм права [116, с. 395].

Якщо ми розглянемо структуру адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, то згідно з працями В. В. Плиски основними елементами адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян є: 1) норми права; 2) акти реалізації норм права; 3) правовідносини. Також, на його думку, існують додаткові елементи, до яких дослідник відносить юридичні факти, правосвідомість, акти тлумачення адміністративно-правових норм, правовий режим законності та гарантії забезпечення прав і свобод [168, с. 145]. М. М. Савенко окреслює структуру механізму забезпечення прав і свобод громадянина у сфері державного управління як систему взаємопов'язаних правових норм, що закріплює основні права та свободи громадян і встановлює гарантії їх реалізації, а також систему

органів державного управління та його апарату, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [213]. Подібні підходи до визначення елементів механізму забезпечення, хоча і різняться між собою, між тим містять однакові усталені елементи, зокрема, норми права, правові відносини та юридичні гарантії, наявність інших структурних одиниць залежить від рівня та безпосередньо предмету самого дослідження.

Подібно до вищевикладених поглядів, І. С. Сухан говорить про те, що «адміністративно-правовий механізм забезпечення права громадян на вільний доступ до інформації про стан захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання у своїй структурі містить дві складові системи: нормативну та інституційну. Нормативна система включає, зокрема, нормативно-правові акти. Інституційна система включає уповноважених суб'єктів, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання та можуть надати відповідну інформацію про стан захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання» [235]. Слід погодитись з тим, що норми національного законодавства, як і суб'єкти забезпечення механізму, займають ключові позиції, оскільки функціонування юридичного механізму забезпечується правовими нормами, а суб'єкти є єдиним елементом, який здатен втілити таку конструкцію у життя.

Зовсім інший погляд на структуру сповідує у своєму дослідженні про механізм адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів М. В. Фролков, який до елементів такого механізму відносить: спеціальні засоби, відповідні гарантії та юридичну відповідальність [262, с. 316]. Щодо сфери митного контролю, то тут фахівці виокремлюють такі структурні елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод: адміністративно-правова норма; правовідносини; юридичний факт; правосвідомість; режим законності; правильне тлумачення норм права; гарантії забезпечення прав і свобод [221].

Схожі думки висловлює й Т. М. Алфьорова, яка серед складових елементів механізму забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-



юрисдикційній діяльності Державтоінспекції МВС називає: правову активність учасників правовідносин; нормативно-правові акти механізму реалізації прав; гарантії забезпечення прав людини; акти правозастосування як результат діяльності органів державної влади [11, с. 73].

Досить детально структуру механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї досліджує С. В. Діденко, який виділяє: а) норми адміністративного права; б) відповідні акти застосування права та такі, що визначають діяльність уповноважених посадових осіб у даній сфері; в) засади функціонування сфери обігу та застосування зброї; г) адміністративно-правові відносини; г) адміністративно-правові режими обігу зброї; д) адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації такого механізму; е) відповідні адміністративні процедури у сфері обігу та застосування зброї; є) деталізацію, тлумачення, роз'яснення адміністративно правових нормативних приписів [62, с. 467].

Розглядаючи адміністративно-правове забезпечення судової влади, А. А. Іванищук виділяє такі елементи механізму останнього: «норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження — джерела адміністративного права; публічна адміністрація (насамперед органи суддівського самоврядування); принципи діяльності публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини, форми та методи діяльності публічної адміністрації щодо забезпечення незалежності судової гілки влади; індивідуальні акти публічної адміністрації стосовно адміністративно-правового регулювання судової гілки влади та особливості дисциплінарної відповідальності судді» [76, с. 226].

На нашу думку, висловлені точки зору науковців є не зовсім правильними, адже визначена ними структура механізму забезпечення прав і свобод громадян майже співпадає із структурою механізму правового регулювання, а також механізму адміністративно-правового регулювання. Так, О. Ф. Скакун та М. В. Цвік до елементів механізму правового регулювання відносять: принципи права, юридичні норми, нормативно-правові акти, акти

офіційного тлумачення, юридичні факти, правовідносини, акти правореалізації, правосвідомість та режим законності та правопорядку [218; 69, с. 220].

Т. С. Гончарук вважає, що механізм адміністративно-правового регулювання — це система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління [46, с. 23]. Структуру механізму адміністративно-правового регулювання, на його думку, складають адміністративно-правові норми, акти тлумачення та акти реалізації адміністративно-правових норм, адміністративно-правові відносини [46, с. 23].

О. В. Шумейко зазначає, що механізм адміністративно-правового регулювання використання автоматизованих систем у сфері безпеки дорожнього руху містить такі складові елементи: адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини (до складу яких входять суб'єкти, об'єкти, юридичні факти), адміністративно-правові принципи, індивідуальні акти, форми та засоби [279, с. 176]. Це дозволяє нам говорити про те, що А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, Я. В. Лазур, В. В. Плиска, М. М. Савенко, І. С. Сухан, Т. М. Алфьорова фактично ототожнюють структуру механізму правового (адміністративно-правового) забезпечення та структуру механізму правового (адміністративно-правового) регулювання. Окрім того, наведені вище структурні елементи наводяться хаотично, без будь-якої їх систематизації, що не дозволяє скласти уявлення про їх роль і місце в механізмі забезпечення прав і свобод громадян, а також створює умови для визначення неповного переліку структурних елементів.

Натомість, ми підтримуємо інші точки зору, зокрема, Ю. В. Слабунової та О. І. Безпалової, які наводять дещо іншу структуру механізмів забезпечення прав і свобод та реалізації (в контексті правоохоронної функції держави). Так, Ю. В. Слабунова, досліджуючи діяльність органів прокуратури України, до структури адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян органами прокуратури відносить:

- 1) нормативно-правовий блок (сукупність норм права та нормативно-правових актів, юридичні факти);
- 2) інституційно-організаційний блок (система органів прокуратури в сфері забезпечення прав громадян);
- 3) процедурно-функціональний блок (принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності прокуратури по забезпеченню прав і свобод громадян, включаючи техніки і технології управління);
- 4) забезпечувальний блок (кадрове, інформаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення);
- 5) інформаційно-аналітичний блок (аналіз стану розвитку та існування об'єкта забезпечення) [220, с. 511].

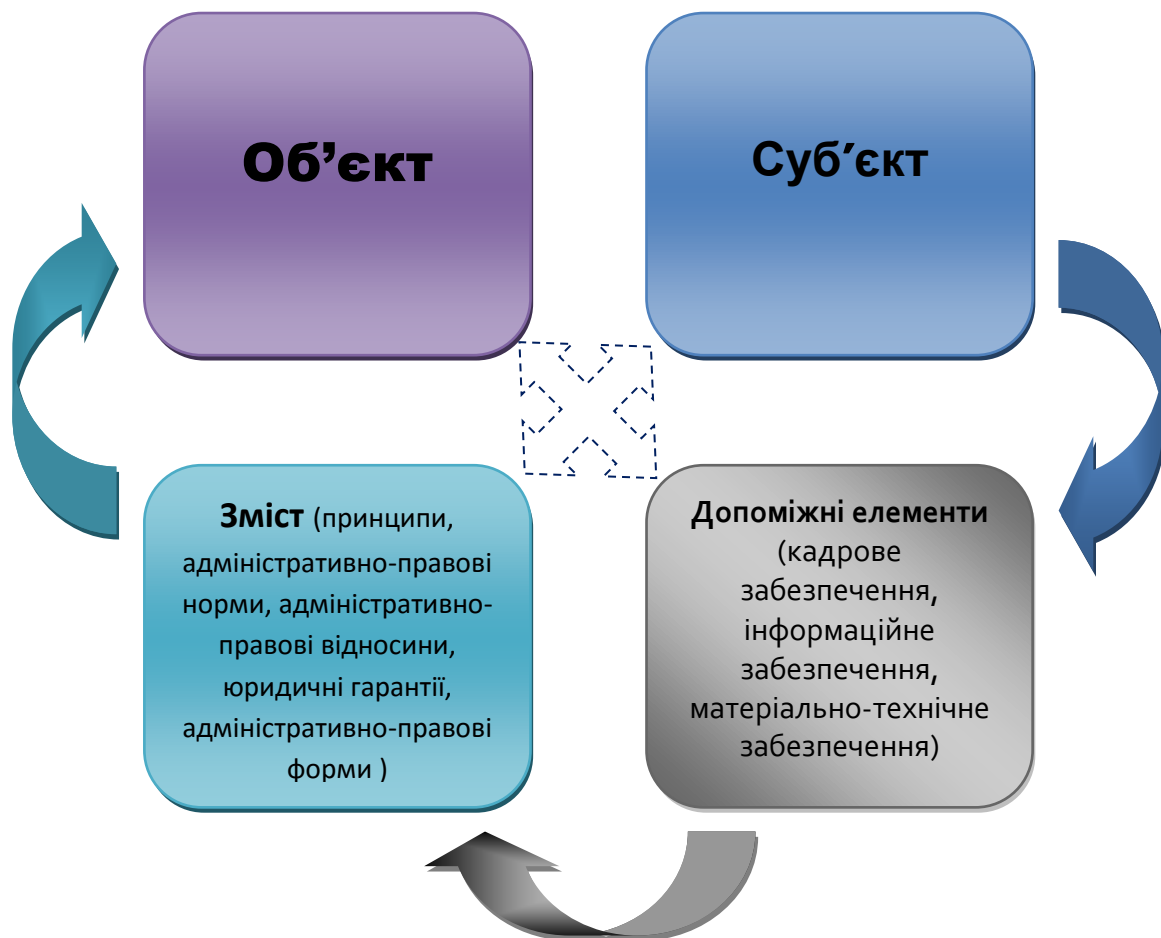
О. І. Безпалова визначає таку структуру механізму реалізації правоохоронної функції держави:

- інституційна складова (суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави);
- адміністративно-правові норми, які регламентують специфіку реалізації правоохоронної функції держави;
- принципи реалізації правоохоронної функції держави;
- форми та методи реалізації правоохоронної функції держави;
- правовідносини, в яких відбувається переведення приписів, що містяться в нормативно-правових актах, у практичну площину;
- ресурсна складова (кадрове, інформаційне, матеріальне, технічне забезпечення, тощо) [20, с. 224].

На нашу думку, такі підходи до виокремлення структурних елементів механізмів адміністративно-правового забезпечення різних сфер є найбільш ґрунтовними, тому що: по-перше, охоплюють різноманітні елементи першочергового та другорядного характеру; по-друге, детально характеризують змістовну сутність власне самого механізму; по-третє, дозволяють окремо розглянути кожен з засад функціонування механізму для їх подальшого

удосконалення; по-четверте, містять вичерпний систематизований перелік структурних одиниць, необхідних для подальшого приведення механізму в дію. Необхідно також зазначити, що незважаючи на можливість, а в окремих випадках — доцільність, виокремлення кожного утворюючого елементу механізму адміністративно-правового забезпечення в різних сферах, слід враховувати, що являючи собою усталену систему, його функціонування забезпечується наявністю усіх збірних елементів і взаємозв'язку між ними, а також важелів впливу, що приводять його у дію.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян становить собою певну систему пов'язаних елементів: об'єкт, суб'єкти, зміст та допоміжні елементи (мал. 3). Розглянемо кожен із зазначених елементів детальніше.



Мал. 3. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян

Об'єктом адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян є певна сфера, в якій формуються ті чи інші правовідносини, які і потребують відповідного забезпечення, він окреслює «поле дії» механізму, встановлює його рамки. Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, до об'єкта адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян слід віднести активне, пасивне виборче право, а також додаткові права, які виникають у зв'язку з організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами (право брати участь у висуванні кандидатів; право брати участь у передвиборній агітації; право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій, тощо).

Суб'єктами адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні можемо визначити: Кабінет Міністрів України, Центральну виборчу комісію, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади, правоохоронні органи (прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України), судові органи. І. М. Сопілко відводить цьому елементу особливу роль. На думку вченого, саме він є одним з найважливіших структурних елементів, оскільки суб'єкти «є носіями традицій та інших важливих суспільних цінностей і приводять в рух усю систему, на дослідження якої спрямована дана стаття» [228, с. 75]. У нашому дисертаційному дослідженні суб'єктам забезпечення виборчих прав громадян буде присвячений окремий підрозділ, де ми розглянемо їх повноваження дещо змістовніше.

До змісту механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян ми можемо віднести принципи забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, юридичні гарантії, адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав, способи адміністративно-правового регулювання. Допоміжними елементами виступають кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян.

Крім того, складові елементи цього механізму можуть бути об'єднані у три підсистеми (механізми): підсистему реалізації виборчих прав, підсистему

охорони виборчих прав, підсистему захисту виборчих прав. Слід зауважити, що механізм охорони виборчих прав громадян, на нашу думку, не тотожний механізму захисту. Це можна пояснити відповідною дискусією в юриспруденції з приводу співвідношення понять «охорона» та «захист», яка точиться до сьогодні. Наприклад, В. І. Темченко на основі аналізу вживання зазначених термінів у міжнародних і національних нормативно-правових актах доходить висновку, що вони вживаються або як синоніми, або як терміни, близькі за своїм змістом [238, с. 63–64]. Таку ж позицію займає і О. С. Іоффе, який під охороною розуміє саме захист, якщо має місце факт порушення прав [75, с. 472].

Проте, існують й інші погляди. Зокрема, Т. І. Ілларіонова достатньо змістовно характеризує поняття «захист» як «галузевий вид реакції на факт порушення права (зіткнення інтересів), що полягає в задоволенні претензії одного (або кількох) суб'єктів з урахуванням факторів пріоритету прав прийомами запобігання, охоронно-забезпечувального, відновлювального або еквівалентного компенсаційного характеру» [74, с. 86], а під мірою охорони розуміє «передбачений нормою конкретний варіант поведінки уповноваженої особи (компетентних органів) щодо припинення правопорушень, відновлення порушеного інтересу чи іншого захисту і активному майновому впливу на порушника» [74, с. 358]. Підтримуючи наведену думку, ми вважаємо, що ототожнення термінів «охорона» та «захист» є необґрунтованим, а інколи взагалі помилковим: охорона прав чи відносин є постійним явищем, у той час коли захист має місце виключно при порушенні прав, свобод, інтересів, тощо. На підтримку такого розмежування можна навести думку Р. О. Стефанчука, який зазначає, що захист — це «передбачені законом вид і міра можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права» [231]. На підставі зазначеного можна дійти висновку, що власне охорона виборчих прав пов'язана із попереджувальною діяльністю щодо недопущення порушення виборчих прав громадян, створення умов для забезпечення їх

стабільності та непорушності, натомість, їх захист має місце у разі вчинення порушення виборчих прав та спрямований на припинення протиправного діяння, відновлення порушеного права, усунення причин та умов, що сприяли порушенню, та притягнення винних до відповідальності.

За поглядами науковців, принцип відображає закономірності, відносини, взаємозв'язки між елементами будь-якої системи [14, с. 186]. В об'єктивному розумінні принцип — це «певна домінуюча ідея, яка відображає зміст і основні риси якогось явища природи чи свідомої людської діяльності. По-друге, стосовно складних соціальних систем принципи можна розглядати як умови їх нормальної життєдіяльності» [105, с. 251]. До принципів забезпечення виборчих прав громадян можемо віднести наступні: рівності виборчих прав, законності, звернення за захистом порушеного права, поєднання єдиноначальності та колегіальності, гласності, єдності, незалежності, достатнього матеріально-технічного забезпечення.

Адміністративно-правові норми, як загальнообов'язкові правила поведінки, що встановлені державою з метою регулювання суспільних відносин, що входять до предмету адміністративного права, забезпечені засобами державного примусу, становлять основу цього механізму. За допомогою цих норм реалізуються державно-владні повноваження в сфері організації та проведення виборів, а також забезпечується примусовий порядок виконання цих правових приписів. Наприклад, до таких норм можна віднести приписи, згідно з якими засоби масової інформації, інформаційні агентства, інші суб'єкти у разі поширення результатів опитування громадської думки, пов'язаної з виборами, зобов'язані зазначати повну назву організації, що проводила опитування, замовників опитування, а також інші відомості. Напередодні та в день голосування виборчим законодавством встановлено заборону проведення масових акцій (зборів, мітингів, походів, демонстрацій, тощо) від імені кандидатів, місцевих організацій партій — суб'єктів виборчого процесу, а також політичних партій, місцеві організації яких є суб'єктами виборчого процесу. Адміністративно-правовими нормами закріплені владні

повноваження окружної виборчої комісії щодо контролю за діяльністю місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань забезпечення виборчого процесу приміщеннями для голосування, транспортом, засобами зв'язку, обладнанням [177].

Слід відмітити, що зазначеними адміністративно-правовими нормами здійснюється правове регулювання процесу забезпечення виборчих прав. Тому до структури відповідного механізму ми віднесемо також способи такого регулювання. Серед зазначених способів, на нашу думку, варто виділити приписи, дозволи та заборони. Приписами на суб'єкта суспільних відносин покладається обов'язок вчинити певні дії (наприклад, обов'язок прийняти та розглянути заяву), заборонами — обов'язок утриматися від відповідних дій (заборона агітації), дозвіл надає право суб'єкту виборчого процесу самостійно визначати порядок вчинення власних дій (право самостійно обирати особу, за яку буде поданий голос).

Зрозуміло, що суспільні відносини, які складаються під час забезпечення виборчих прав громадян, мають адміністративно-правову природу. В таких відносинах одна сторона, як правило, є носієм владних повноважень і має вимагати від іншої сторони виконання певних обов'язків. Невиконання обов'язків або порушення прав однієї із сторін тягне за собою юридичну відповідальність. Також слід підкреслити, що адміністративно-правові відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін, згода або бажання другої сторони не є обов'язковою умовою їх виникнення. Прикладами таких відносин є, зокрема, такі, що виникають під час організаційно-реєстраційної діяльності щодо офіційних спостерігачів. Так, громадська організація, до статутної діяльності якої належать питання виборчого процесу та спостереження за ним, не пізніше як за шістьдесят днів до дня голосування може звернутися до Центральної виборчої комісії з клопотанням про дозвіл мати офіційних спостерігачів під час виборів депутатів. В свою чергу, Центральна виборча комісія не пізніше як на десятий день з дня отримання клопотання приймає рішення про надання дозволу громадській організації мати



офіційних спостерігачів або про відмову в наданні такого дозволу, про що повідомляє громадську організацію наступного дня після дня прийняття відповідного рішення [177]. Іншими відносинами є такі, що складаються під час адміністративного оскарження порушених виборчих прав. Відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України», суб'єкти звернення зі скаргою можуть оскаржити до відповідної виборчої комісії рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, таких суб'єктів оскарження: виборчої комісії, члена виборчої комісії; політичної партії — суб'єкта виборчого процесу; кандидата у депутати [177].

Юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини та громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадянина. Тобто юридичні гарантії — це передбачені законом спеціальні (специфічні) засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина. До юридичних засобів реалізації прав відносяться закріплені нормами межі прав та засоби конкретизації свобод і обов'язків громадянина; юридичні факти, з якими пов'язана їх реалізація; процесуальні форми здійснення прав; засоби примусу та стимулювання (заохочення) правомірної реалізації прав і свобод [268]. Є. О. Гіда говорить про гарантії прав і свобод як про систему конкретних засобів, завдяки яким стають реальними ефективна реалізація громадянами своїх прав та свобод, їх охорона і захист у разі правопорушення; їх головне призначення полягає у забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони і захисту суб'єктивних прав та свобод [242]. Зауважимо, що такі засоби закріплюються у правових нормах, вони є постійними, вони об'єднуються у певну систему, тощо. Такі гарантії можуть закріплюватися у Конституції України, законах України, нормативних актах органів виконавчої влади, Центральної виборчої комісії та ін.

Серед юридичних гарантій щодо виборчих прав ми відмітимо: обов'язковість забезпечення цих прав з боку держави (ст. 3 Конституції

України), право на судовий захист, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб (ст.ст. 8, 55 Конституції України), право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів з питань реалізації виборчих прав (ст. 40 Конституції України), право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої їх незаконними рішеннями, діяльністю чи бездіяльністю в сфері організації та проведення виборів (ст. 56 Конституції України), право знати свої виборчі права і обов'язки (ст. 57 Конституції України), право на юридичну допомогу, у тому числі і безкоштовну, у разі виникнення труднощів реалізації виборчих прав, а також у випадку їх порушення (ст. 59 Конституції України).

У Законах України «Про вибори народних депутатів», «Про вибори Президента України», «Про місцеві вибори» визначені такі гарантії діяльності у виборчому процесі кандидатів у депутати. Кандидату у депутати не може бути відмовлено у звільненні на період передвиборної агітації від виконання виробничих або службових обов'язків за місцем роботи з наданням неоплачуваної відпустки; кандидат у депутати під час виборчого процесу не може бути звільнений з роботи з ініціативи власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, направлений у відрядження, кандидат у депутати в одномандатному окрузі має право визначити із числа виборців своїх довірених осіб (не більше трьох осіб) [177].

Щодо участі виборців, то їм гарантуються і забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється. Громадянам гарантується добровільність участі у виборчому процесі. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у виборах. Також виборцям гарантується таємність волевиявлення, забороняється контроль за волевиявленням виборців [177; 189].

Слід також дослідити адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав громадян та їх роль у відповідному механізмі. Під формами ми будемо розуміти зовнішній прояв конкретних дій суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян. До таких форм слід насамперед віднести видання індивідуальних та нормативних актів управління, проведення організаційних заходів, вчинення матеріально-технічних дій.

Так, відповідно до Закону України «Про Центральну виборчу комісію» «основною організаційною формою діяльності Центральної виборчої комісії є її засідання. На засіданні комісії може бути розглянуто будь-яке питання, що відповідно до законів України належить до її повноважень. За результатами розгляду на засіданні комісії питання порядку денного вона ухвалює рішення у формі постанови» [201].

Серед адміністративно-правових методів, як прийомів і способів впливу на суспільні відносини, ми можемо виділити насамперед методи переконання та примусу. В рамках застосування методу переконання виборчі комісії роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори. Як метод примусу, комісії можуть розглядати заяви і скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єктів виборчого процесу і приймати рішення з цих питань, які є обов'язковими для визначених адресатів. Рішення виборчих комісій, а також рішення органів виконавчої влади, що стосуються реалізації виборцями права голосу на виборах, доводяться ними до відома громадян через друковані засоби масової інформації або, у разі неможливості, оприлюднюються в інший спосіб [177; 189].

І, наостанок, відмітимо, що до адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян, як допоміжні елементи, входять кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення цих прав. Так, витрати на підготовку і проведення виборів депутатів здійснюються виключно за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів депутатів, та коштів виборчих фондів партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані в загальнодержавному окрузі, кандидатів у

депутати в одномандатних округах. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідають за забезпечення виборчих комісій приміщеннями для голосування, транспортом, засобами зв'язку, обладнанням [177; 189].

Засоби масової інформації зобов'язані об'єктивно висвітлювати хід підготовки і проведення виборів. Представникам засобів масової інформації гарантується безперешкодний доступ на всі публічні заходи, пов'язані з виборами. Виборчі комісії, органи виконавчої влади, посадові і службові особи цих органів зобов'язані в межах своїх повноважень надавати їм інформацію щодо підготовки і проведення виборів. Центральна виборча комісія, зокрема, організовує у визначеному нею порядку навчання членів окружних виборчих комісій та визначає порядок навчання окружними виборчими комісіями членів дільничних виборчих комісій; забезпечує виготовлення методичних рекомендацій з навчання окружними виборчими комісіями членів дільничних виборчих комісій [177].

Як висновки, можемо сформулювати наступні положення:

1. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян становить собою певну систему пов'язаних елементів: основні (об'єкт, суб'єкти, зміст) та допоміжні елементи. Виділення таких структурних одиниць адміністративно-правового механізму: по-перше, охоплює різноманітні елементи першочергового та другорядного характеру; по-друге, дає змогу охарактеризувати змістовну сутність власне самого механізму; по-третє, дозволяє окремо розглянути кожну із засад функціонування механізму для їх подальшого удосконалення; по-четверте, являє собою вичерпний систематизований перелік елементів, необхідних для подальшого приведення механізму в дію.

2. Об'єктом адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян є активне, пасивне виборче право, а також додаткові права, які виникають у зв'язку з організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами (право брати участь у висуванні

кандидатів; право брати участь у передвиборній агітації; право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій, тощо).

3. Суб'єктами адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні є: Кабінет Міністрів України, Центральна виборча комісія, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади, правоохоронні органи (прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України), судові органи.

4. До змісту механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян ми можемо віднести: а) основні (принципи забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, юридичні гарантії (одним із їх видів є притягнення до адміністративної відповідальності), адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав, способи адміністративно-правового регулювання); б) допоміжні елементи.

5. Серед принципів забезпечення виборчих прав громадян слід зазначити: принцип рівності виборчих прав, принцип законності, принцип звернення за захистом порушеного права, принцип поєднання єдиноначальності та колегіальності, принцип гласності, принцип єдності, принцип незалежності, принцип достатнього матеріально-технічного забезпечення [277].

6. Адміністративно-правові норми, як загальнообов'язкові правила поведінки, які встановлені державою з метою регулювання суспільних відносин, що входять до предмету адміністративного права, і забезпечені засобами державного примусу, становлять основу механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян, як самостійний елемент останнього — правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні. За допомогою цих норм реалізуються державно-владні повноваження у сфері організації та проведення виборів, а також забезпечується примусовий порядок виконання цих правових приписів.

7. Складові елементи цього механізму можуть бути об'єднані у три підсистеми (механізми): підсистему реалізації виборчих прав, підсистему

охорони виборчих прав, підсистему захисту виборчих прав. У цьому контексті слід зауважити, що механізм охорони виборчих прав громадян не можна ототожнювати з механізмом його захисту: охорона виборчих прав пов'язана із попереджувальною діяльністю щодо недопущення порушення виборчих прав громадян, створення умов для забезпечення їх стабільності та непорушності, натомість, їх захист має місце у разі вчинення порушення виборчих прав та спрямований на припинення протиправного діяння, відновлення порушеного права, усунення причин та умов, що сприяли порушенню, та притягнення винних до відповідальності.

8. Суспільні відносини, які складаються під час забезпечення виборчих прав громадян, мають адміністративно-правову природу, де одна сторона, як правило, є носієм владних повноважень і має право вимагати від іншої сторони виконання певних обов'язків. Такі адміністративно-правові відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін, згода або бажання другої сторони не є обов'язковою умовою їх виникнення. Натомість, невиконання обов'язків або порушення прав однієї із сторін тягне за собою юридичну відповідальність, зокрема, адміністративну, яка становить окремий елемент адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав.

9. Гарантії забезпечення виборчих прав — це встановлені нормами права спеціальні засоби практичного забезпечення виборчих прав громадян. Зазначені засоби закріплюються у правових нормах, вони є постійними, вони об'єднуються у певну систему та органічно доповнюють один одного. Такі гарантії можуть закріплюватися у Конституції України, законах України, нормативних актах органів виконавчої влади, Центральної виборчої комісії та ін. За видами гарантії забезпечення виборчих прав можна поділити на такі, що відносяться до громадян–виборців, що реалізують активне виборче право, та, відповідно, громадян–учасників виборчого процесу, що обираються на відповідних виборах.

10. Під адміністративно-правовими формами забезпечення виборчих прав громадян слід розуміти зовнішній прояв конкретних дій суб'єктів забезпечення

виборчих прав громадян. До таких форм слід насамперед віднести видання індивідуальних та нормативних актів управління, проведення організаційних заходів, вчинення матеріально-технічних дій, тощо.

11. Серед адміністративно-правових методів забезпечення виборчих прав громадян, як прийомів і способів впливу на суспільні відносини, можна виокремити насамперед методи переконання та примусу. В рамках застосування методу переконання виборчі комісії роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори. Як метод примусу, комісії можуть розглядати заяви і скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єктів виборчого процесу і приймати рішення з цих питань, які є обов'язковими для визначених адресатів. Також до числа способів забезпечення виборчих прав громадян можна віднести приписи, дозволи та заборони. Приписами на суб'єкта суспільних відносин покладається обов'язок вчинити певні дії (наприклад, обов'язок прийняти та розглянути заяву), заборонами — обов'язок утриматися від відповідних дій (заборона агітації), дозвіл надає право суб'єкту виборчого процесу самостійно визначати порядок вчинення власних дій (право самостійно обирати особу, за яку буде поданий голос).

13. Допоміжними елементами виступають кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян. Так, витрати на підготовку і проведення виборів депутатів здійснюються виключно за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів депутатів, та коштів виборчих фондів партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати в одномандатних округах. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідають за забезпечення виборчих комісій приміщеннями для голосування, транспортом, засобами зв'язку, обладнанням.

## Висновки до розділу 1

Зроблено висновок, що виборчі права є важливим елементом правового статусу громадянина України та належать до політичних прав. Класифіковано виборчі права громадян на активні, пасивні та додаткові права, що виникають у зв'язку із організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами.

Наголошено, що реалізація виборчих прав громадян забезпечується діяльністю спеціальних органів держави, в тому числі тих, які належать до виконавчої гілки влади, за допомогою відповідних адміністративно-правових норм та способів адміністративно-правового регулювання. Суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації виборчих прав можуть належати до адміністративно-правових, в тому числі у випадку здійснення захисту порушених прав та їх відновлення. Показано, що в суспільних відносинах, що складаються під час управління виборчим процесом, застосовуються спеціальні методи адміністративного права: координація, реординація та субординація. Це дозволило дійти висновку про наявність адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян, а отже і про можливість трактування виборчих прав громадян з позицій адміністративно-правової науки.

З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян є частиною загального правового механізму забезпечення прав і свобод громадян в Україні.

Наголошено, що адміністративно-правому механізму забезпечення виборчих прав громадян притаманні такі ознаки: 1) складається з основних (об'єкта, суб'єкта, змісту) та допоміжних елементів; 2) являє собою систему норм, засобів, форм і методів, що формуються на підставі та в межах норм адміністративного права; 3) передбачає наявність правових і організаційних засобів; 4) суб'єктами реалізації механізму виступають, переважно, уповноважені органи державної влади, зокрема органи виконавчої влади; 5) функціонування механізму передбачає створення гарантій реалізації



виборчих прав громадянам (наприклад, притягнення до адміністративної відповідальності); б) має дві мети: проміжну (створення умов, за яких особа може безперешкодно реалізувати власне виборче право) та кінцеву (регулюючий вплив на правові відносини, що виникають у сфері виборчих прав, разом з іншими механізмами правового характеру).

Акцентовано увагу, що складові елементи адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян можуть бути об'єднані у три підсистеми (механізми): підсистему реалізації виборчих прав, підсистему охорони виборчих прав, підсистему захисту виборчих прав. Розкрито специфіку функціонування кожної підсистеми.

Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян розглянуто як певну систему пов'язаних елементів, які можна визначити як основні (об'єкт, суб'єкти, зміст) та допоміжні елементи.

Встановлено, що об'єктом адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян – є активне, пасивне виборче право, а також додаткові права, які виникають у зв'язку із організацією виборчого процесу та контролю за прийнятими на виборах результатами (право брати участь у висуванні кандидатів; право брати участь у передвиборній агітації; право брати участь у спостереженні за проведенням виборів і роботою виборчих комісій тощо)

Наголошено, що адміністративно-правова природа цього механізму впливає на правовий статус та коло суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян. Такими суб'єктами є, насамперед, органи виконавчої влади та інші органи держави, що мають зовнішньо-владні управлінські функції, а також державні органи, які мають право застосовувати заходи адміністративного примусу.

Аргументовано, що до змісту механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян можна віднести принципи забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, юридичні гарантії (одним із видів яких є притягнення до

адміністративної відповідальності), адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав.

Під адміністративно-правовими формами забезпечення виборчих прав слід розуміти зовнішній прояв конкретних дій суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян (видання індивідуальних та нормативних актів управління, проведення організаційних заходів, вчинення матеріально-технічних дій).

З'ясовано, що серед адміністративно-правових методів забезпечення виборчих прав громадян можна виокремити методи переконання та примусу. В рамках застосування методу переконання виборчі комісії роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори. Як метод примусу комісії можуть розглядати заяви і скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єктів виборчого процесу і приймати рішення з цих питань, які є обов'язковими для визначених адресатів. Доведено, що також до числа способів забезпечення виборчих прав громадян можна віднести приписи, дозволи та заборони.

Визначено, що допоміжними елементами виступають кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян. Охарактеризовано їх значення для приведення у дію адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян.

**РОЗДІЛ 2**  
**ЗМІСТ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ**  
**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**  
**ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ**

**2.1. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та місце серед нього адміністративного законодавства**

Забезпечення виборчих прав громадян в Україні потребує використання від держави та її уповноважених органів відповідних способів, переважно правових, за допомогою яких будуть врегульовані суспільні відносини, що складаються у сфері реалізації громадянами цих прав, а також під час здійснення іншими суб'єктами виборчого процесу повноважень, що надані їм чинним законодавством України, стосовно його організації та проведення. У цьому випадку ми маємо говорити про правове регулювання забезпечення виборчих прав. Зазначена категорія здебільшого розглядається фахівцями з теорії права, натомість, щодо сфери виборчих прав громадян та місця адміністративного законодавства у відповідному механізмі наукові дослідження майже відсутні, що надає нашій роботі відповідної новизни та актуальності.

В свій час питанням визначення сутності правового регулювання були присвячені праці Є. О. Гіди, О. В. Зайчука, С. П. Коталейчука, О. М. Куракіна, О. Ф. Скакун, В. М. Соловйова, Т. І. Тарахонич та ін. [106; 113; 218; 227; 237; 242; 244]. Натомість, як зазначалося, ці праці мають суто теоретико-правову спрямованість, в той же час спеціальних комплексних досліджень щодо правового регулювання забезпечення саме виборчих прав громадян та місця серед нього адміністративного законодавства не проводилося.

Теоретичні визначення категорії «правове регулювання» в основному є об'єктом наукових досліджень фахівців з теорії права. В їх роботах ми можемо зустріти наступні інтерпретації її сутності:

– здійснювані громадянським суспільством або державою за допомогою правових засобів упорядкування, охорона та розвиток суспільних відносин. Предмет правового регулювання — це конкретні вольові суспільні відносини, що регулюються правом чи об'єктивно потребують правового регулювання [242];

– сукупність різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюються в інтересах всього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкувати поведінку окремих суб'єктів встановленому в суспільстві правопорядку [244];

– здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [69, с. 207–208];

– регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом [107, с. 199];

– здійснюваний за допомогою всієї системи юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування [127, с. 26–27].

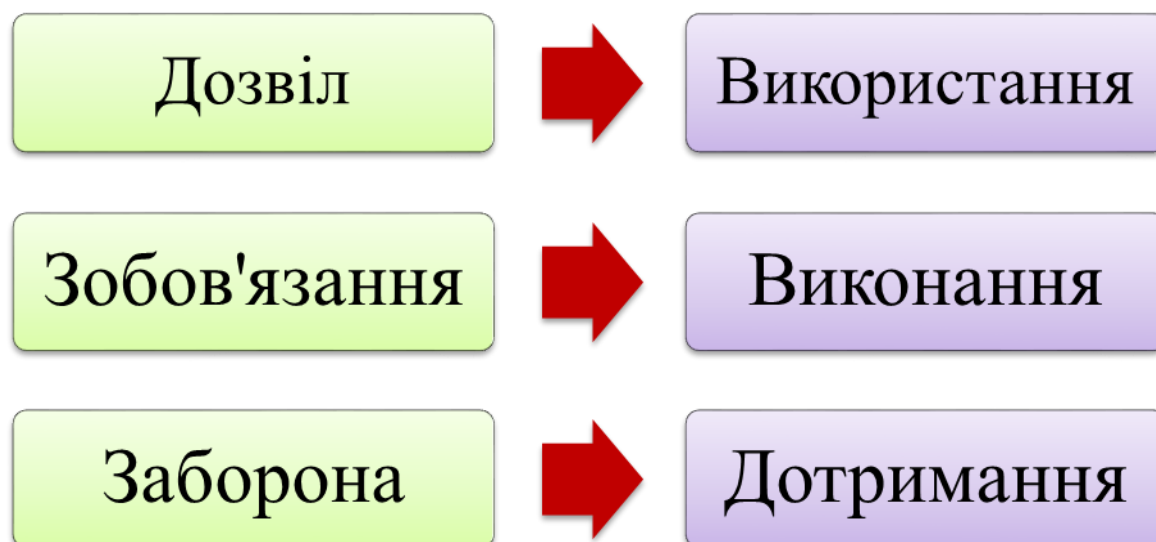
Таким чином, правове регулювання як загальна юридична категорія: по-перше, має на меті здійснення впливу на правовідносини, що формуються в суспільстві; по-друге, передбачає множинність суб'єктів його здійснення; по-третє, призначений для формування, упорядкування, зміни, припинення, охорони, захисту та розвитку правовідносин; по-четверте, реалізується за допомогою форм і засобів юридичного впливу; по-п'яте, здійснюється в інтересах суспільства чи його окремих категорій (представників); по-шосте, передбачає встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, які втілюються в правових нормах. Отже, в узагальненому вигляді, коли говорять

про правове регулювання, то мають на увазі вплив на суспільні відносини та їх учасників за допомогою відповідних юридичних (правових) засобів — «сукупності правових установлень (інструментів) і форм правореалізаційної практики, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права і забезпечується досягнення соціально корисних цілей» [126, с. 35]. У свою чергу, правові інструменти та форми правореалізаційної практики, з огляду на їх множинність, потребують додаткового розгляду.

Так, під способом правового регулювання прийнято розуміти певні засоби впливу на учасників суспільних відносин, завдяки яким у них з'являються певні права та обов'язки. У науковій літературі виділяють три основних способи правового регулювання: дозвіл, заборона та зобов'язання.

Дозволи набувають юридичного характеру з моменту їх закріплення в уповноважуючих нормах у вигляді суб'єктивних прав та реалізуються у формі використання, що визначає добровільний характер, їх залежність від бажання суб'єкта, якому належить суб'єктивне право. Заборони встановлюють певну міру поведінки суб'єктів, покладаючи на осіб обов'язок утримуватись від вчинення певних дій, що протирічать нормам права. Заборони мають обов'язковий характер, забезпечуються засобами юридичної відповідальності та знаходять закріплення у забороняючих нормах, а реалізуються у формі дотримання правових норм. Зобов'язання — це нормативне закріплення юридичного обов'язку вчиняти певні дії в інтересах суб'єктів права. Даний вид юридичного обов'язку має активний характер, передбачає певну поведінку, є гарантією використання суб'єктивних прав і реалізується у формі виконання правових норм [244; 69, с. 214–215].

Отже, способи правового регулювання знаходять своє закріплення в уповноважуючих, зобов'язуючих та забороняючих нормах і, відповідно, реалізуються у формах використання, виконання та дотримання (мал. 4).



*Мал. 4. Способи правового регулювання та їх реалізація*

В залежності від поєднання способів правового регулювання, переважно дозволів та заборон, науковцями визначаються два основних типи правового регулювання: загальнодозвільний та загальнозаборонний.

У загальному вигляді під типом правового регулювання розуміють особливий порядок впорядкування суспільних відносин, що виражається поєднанням способів правового регулювання з метою задоволення потреб їх учасників [106, с. 467; 226; 244].

Загальнодозвільний тип правового регулювання використовує формулу: «дозволено все, крім того, що прямо заборонено законом або іншим джерелом права». Тобто якщо у законі немає прямої заборони — поведінка особи буде вважатися правомірною. Загальнозаборонний тип правового регулювання використовує формулу: «дозволено тільки те, що прямо передбачено законом або іншим джерелом права». При такому типі правового регулювання, якщо в законі немає вказівки на те, що таку дію можна здійснювати, то вона за замовчуванням вважається неправомірною [69, с. 216; 130, с. 13].

Правове регулювання у загальному розумінні означає «регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою права та всієї сукупності правових засобів» [283, с. 589]. На думку А. С. Піголкіна, «воно являє собою всі

форми впливу права на громадське життя: видання норм права, загальновиховний вплив права, здійснення правових приписів у конкретних діях суб'єктів права, забезпечення виконання цих приписів, тобто саму правомірну поведінку, а також все те, що створює основу й передумову для такої поведінки, забезпечує її» [164, с. 26].

Як правило, в юридичній літературі поняття «правове регулювання» розглядається спільно із механізмом його здійснення. Так, С. С. Алексєєв вбачає у правовому регулюванні поєднання нормативного та організаційного впливу на суспільні відносини, «який здійснюється за допомогою юридичних засобів, з метою упорядкування зазначених відносин і відповідно до суспільних потреб» [10, с. 5]. На думку К. Г. Волинки, під механізмом правового регулювання слід розуміти систему взаємозв'язаних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання [37]. О. Ф. Скакун визначає його як процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку [218].

Щодо структури цього механізму, то тут думки вчених теоретиків права не збігаються між собою. На думку деяких (наприклад, О. Ф. Скакун, М. В. Цвіка), до елементів механізму правового регулювання належать: принципи права, юридичні норми, нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, правовідносини, акти правореалізації, правосвідомість та режим законності та правопорядку [218; 69, с. 220]. Інші (зокрема, О. М. Куракін) говорять про вузький та широкий підхід до структури механізму правового регулювання. У широке поняття входять норма права, нормативно-правовий акт, юридичний факт, правові відносини, тлумачення права, реалізація права, законність, правосвідомість, правова культура, а до вузького — норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізація права та законність [113, с. 42].

Фахівці у сфері адміністративного права до елементів механізму адміністративно-правового регулювання відносять такі складові: адміністративно-правові норми — первинні елементи адміністративного регулюючого впливу на суспільні відносини; застосування норм адміністративного права суб'єктами права; адміністративно-правові відносини, які створюються в результаті дії та застосування норм адміністративного права [230, с. 398–399; 5, с. 14]. А. П. Коренєв у структурі механізму адміністративно-правового регулювання, крім норм адміністративного права, виділяє акти тлумачення норм адміністративного права, що видаються уповноваженими на те органами; акти застосування норм адміністративного права; адміністративно-правові відносини [9, с. 41]. Узагальнюючи наведені підходи, слід зазначити, що найчастіше до механізму правового регулювання відносяться норми права, суспільні відносини, акти застосування норм права (нормативні та індивідуальні), акти тлумачення норм права.

Варто підкреслити, що у науковій літературі термін «правове регулювання» ототожнюють за змістом з термінами «правова основа» та «правовий вплив». З цього приводу ми маємо зазначити наступне. Сам термін «регулювання» означає, в узагальненому вигляді, впорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність з чимось, натомість, «правовий вплив — поширення дії права в усіх його формах на свідомість і поведінку людей, на їх взаємодію як учасників суспільних відносин з метою забезпечення особистих чи соціально значущих результатів [218].

Отже, щодо співвідношення правового регулювання та правового впливу слід сказати, що:

– поняття вплив більш широке за змістом, ніж регулювання, оскільки вплив включає як регулювання за допомогою правової норми, так і інші правові засоби та форми впливу на поведінку людей. Предмет правового регулювання становлять не всі стосунки людей, а тільки ті суспільні відносини, що регулюються правом, предметом правового впливу охоплюються й ті стосунки



людей (економічні, політичні, соціокультурні), які не регулюються правом [218; 93, с. 412];

– правове регулювання і правовий вплив мають власні механізми – механізм правового регулювання здійснюється через систему юридичних засобів і форм, а механізм правового впливу функціонує через систему юридичних і неюридичних засобів [218; 239, с. 212];

– всі правові засоби, які застосовуються в процесі правового регулювання, спираються на державний примус, натомість, правовий вплив не завжди має обов'язковий характер і часто реалізується без нього [79, с. 25].

Щодо правової основи, то, наприклад, Ю. В. Делія говорить, що правові основи місцевого самоврядування — це система правових норм правил поведінки суб'єктів місцевого самоврядування, встановлених або санкціонованих державою, територіальною громадою та органами місцевого самоврядування [55, с. 42]. На думку С. Г. Серьогіної, правова основа являє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі організації й функціонування органів публічної влади, закріплюють елементи їх організації і діяльності. Норми, що становлять правову основу організації та діяльності органів публічної влади, наповнені єдиним юридичним змістом, але можуть бути диференційовані й за іншими ознаками [59].

Отже, під правовою основою вчені розуміють сукупність правових норм (правових актів), на підставі яких здійснюється відповідна діяльність або якими регулюються відповідні суспільні відносини. Тому правова основа є вужчим поняттям, ніж правове регулювання, адже норми права, акти тлумачення норм права та, відповідно, нормативні акти є структурними елементами механізму правового регулювання.

Засновуючись на вищевикладеному, можна зробити висновок про те, що правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян представляє собою здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією громадянами виборчих прав,

закріплених Конституцією України та чинним законодавством, який забезпечується у необхідних випадках державним примусом. При цьому, правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян має власний механізм, що включає норми права, які закріплюють виборчі права громадян, механізм їх реалізації та захисту, акти тлумачення відповідних норм, акти застосування законодавства про вибори (індивідуальні, нормативні) та суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації громадянами виборчих прав.

Основою механізму правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян є правова норма. Як зазначає Н. М. Кропачов, правове регулювання в усіх випадках починається з юридичної норми, в якій би формі вона не була виражена, де зміст норми і метод її впливу визначено предметом її регулювання [110, с. 25]. Слід також погодитися із думкою Р. Б. Шишки, який підкреслює, що «визначальним елементом правового регулювання визнана норма права — нормативна основа механізму правового регулювання, яка охоплює інші його елементи. Вона встановлює можливий варіант поведінки (активної чи пасивної), визначає суб'єктивні права та можливості реалізувати охоронюваний законом інтерес, так і необхідний варіант поведінки — юридичні обов'язки» [271].

Зазначені правові норми об'єднуються у так звані «нормативно-правові акти», тобто офіційні документи, прийняті уповноваженими суб'єктами в рамках своїх повноважень у відповідній формі, з дотриманням певного порядку, що містять норми права і розраховані на невизначене коло осіб та неодноразове застосування, а у сукупності вони утворюють законодавчу базу.

Поняттям законодавство, відповідно до рішення Конституційного Суду України, охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [209]. У даному випадку

йдеться про форми та джерела права, з приводу співвідношення яких в юридичній науці не вироблено єдиної думки. Загальноприйнятим розумінням джерел права є його зовнішні форми [218, с. 308], в яких правові норми знаходять своє відображення та закріплення. На противагу, Р. С. Мельник і В. М. Бевзенко пропонують розрізняти поняття «джерело права» та «форма права», розуміючи під першою джерело виникнення правих норм, те, що стало передумовою їх появи, а під другою — її зовнішній прояв, той матеріальний об'єкт, де вона фіксується [131, с. 89]. Насправді для нашого дослідження не є принциповим з'ясування правильності вживання зазначених термінів, головним є те, що правові норми фіксуються на матеріальному носіїві — юридичному документі.

Разом з тим, особливості реалізації громадянами України виборчих прав врегульовані нормативними актами багатьох галузей права. Натомість, ми можемо зазначити, що взагалі складно виділити «чисті галузеві» нормативні акти з цього напрямку. Взагалі адміністративне право — одна з фундаментальних галузей права, що являє собою «сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що формуються під час забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі державного і самоврядного управління в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадянського порядку» [2, с. 12]. Наведене визначення відбивається в основному завданні адміністративного права — законодавчому регулюванню суспільних відносин управлінського та організаційного характеру, а також безпосередній реалізації правоохоронної функції держави [83, с. 4; 2, с. 8–9]. На цьому акцентують увагу і автори підручника «Адміністративне право України» (Ю. П. Битяк та В. В. Зуй) [23, с. 4]. При цьому, незважаючи на переважно управлінський характер відносин, які регулюються нормами адміністративного права, його не слід співвідносити з іншою наукою — державним управлінням, предметом якої є власне сам феномен управління, він відображається у

відповідній діяльності керуючих і підконтрольних суб'єктів, більш того, феномен управління не обмежується виключно адміністративно-правовою сферою. Адміністративне право охоплює питання, пов'язані з функціональними аспектами діяльності органів державної влади, зокрема, органів виконавчої влади, та стосується лише тих управлінських відносин, що виникають у зв'язку з провадженням названого виду діяльності, а також окремих напрямів діяльності недержавних органів і організацій.

Також, враховуючи вищевказане, помилковим є ототожнення понять «адміністративне право» та «адміністративне законодавство», зокрема, останнє означає «систему правових актів, у яких ці норми знаходять свій вираз» [2, с. 8]. У даному випадку слід підтримати Ю. М. Старілова, який під адміністративним законодавством розуміє «систему тісно взаємопов'язаних законодавчих актів, які регламентують відносини в галузі організації і функціонування державного управління, виконавчої влади, правового статусу суб'єктів управлінської діяльності, визначення адміністративно-правових режимів, реалізації адміністративного примусу» [230, с. 395].

Існують різні підходи до класифікації національного законодавства, в тому числі адміністративного. Наприклад, Р. С. Мельник і В. М. Бевзенко серед джерел адміністративного права (пам'ятаючи про розмежування форм і джерел адміністративного права) виділяють: «формалізовані національними джерелами адміністративного права; формалізовані міжнародними (європейськими) джерелами адміністративного права; судові рішення; неформалізовані джерела адміністративного права» [131, с. 90]. С. М. Алфьоров пропонує наступну систематизацію адміністративного законодавства: «1) Конституція України; 2) Кодекс України про адміністративні правопорушення; 3) Кодекс адміністративного судочинства України; 4) закони України; 5) постанови та розпорядження Верховної Ради України; 6) укази та розпорядження Президента України; 7) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 8) накази, інструкції керівників міністерств, державних комітетів; органів виконавчої влади зі спеціальним статусом; 9) накази керівників державних підприємств,

установ, організацій; 10) нормативні акти місцевих рад та їх виконавчих органів (рішення, розпорядження); 11) міжурядові угоди, ратифіковані Верховною Радою України; 12) акти союзного законодавства, якщо вони не суперечать Конституції та законодавству України, до прийняття аналогічних документів органами України» [2, с. 10–11].

Таким чином, у багатьох актах містяться адміністративно-правові норми, метою яких є регулювання управлінських суспільних відносин у сфері організації виборів та забезпечення виборчих прав усіх суб'єктів виборчого процесу, закріплення розпорядчо-владних та контрольних повноважень за відповідними державними органами щодо здійснення державних та місцевих виборів, визначення порядку адміністративного та судового захисту порушених виборчих прав та ін. Розглянемо такі законодавчі акти дещо детальніше.

1. Конституція України. У цьому нормативному акті в ст. 38 закріплено право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2. Закони України. Серед них ми насамперед маємо відмітити Закони України:

– «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори», в яких визначаються основні засади виборів депутатів та Президента України, закріплюються принципи реалізації виборчих прав, визначаються завдання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо організації виборів, встановлюється порядок адміністративного та адміністративно-юрисдикційного оскарження незаконних дій суб'єктів владних повноважень щодо порушення виборчих прав громадян;

– «Про Державний реєстр виборців», що регулює організаційні питання забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу. Цей нормативний акт містить норми адміністративного права, пов'язані із закріпленням владних та контрольних повноважень відповідних суб'єктів щодо

ведення, зберігання, контролю за даними реєстру виборців, визначений порядок адміністративного оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів реєстру;

– «Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року», що визначає порядок застосування відеоспостереження, відеозапису і трансляції зображення для спостереження за організацією проведення голосування та підрахунку голосів на звичайних виборчих дільницях у день голосування на чергових виборах народних депутатів України 28 жовтня 2012 року, а також зберігання та використання створеної в процесі відеоспостереження інформації;

– «Про Центральну виборчу комісію», що визначає порядок утворення, правовий статус, основні засади організації діяльності Центральної виборчої комісії як постійно діючого колегіального державного органу, до компетенції якого належить забезпечення організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, забезпечення реалізації та захисту конституційних виборчих прав громадян України і прав на участь у референдумах, суверенного права Українського народу на виявлення своєї волі.

### 3. Кодекси України:

– Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV, що встановлює порядок розгляду адміністративних справ, пов'язаних із виборчим процесом;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X, який у главі 15-А закріплює склади адміністративних правопорушень, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення.

4. Укази Президента України. До них, наприклад, відноситься Указ Президента «Про забезпечення проведення демократичних, чесних і прозорих місцевих виборів 25 жовтня 2015 року» від 09.09.2015 р. № 538/2015. В ньому, зокрема, містяться норми, що реалізують владні повноваження Президента щодо проведення та організації виборів стосовно підлеглих органів держави. Так, Кабінету Міністрів України, центральним та місцевим органам виконавчої

влади за участю Центральної виборчої комісії дається вказівка забезпечувати рівні можливості участі у місцевих виборах для всіх політичних партій; вживати заходів щодо недопущення втручання, зокрема, шляхом підкупу, обману, застосування погроз, у здійснення виборцями вільного волевиявлення на місцевих виборах; створювати виборчим комісіям з місцевих виборів відповідні умови для виконання ними визначених законом повноважень, недопущення будь-якого протиправного втручання в їх діяльність.

#### 5. Постанови Кабінету Міністрів України:

– «Про затвердження Порядку оплати або відшкодування вартості послуг, наданих окружним і дільничним виборчим комісіям під час підготовки та проведення виборів народних депутатів України» від 21.12.2001 р. № 1713;

– «Про затвердження Порядку закупівлі товарів, робіт і послуг, необхідних для підготовки та проведення виборів народних депутатів України» від 23.04.2012 р. № 320;

– «Про закупівлю товарів, робіт і послуг, необхідних для створення та забезпечення функціонування системи відеоспостереження, відеозапису і трансляції зображення для спостереження за організацією проведення голосування та підрахунку голосів на звичайних виборчих дільницях під час проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року» від 13.08.2012 р. № 764.

Ці постанови по суті є актами реалізації владних повноважень, наданих органам виконавчої влади у сфері організації виборів та створення належних умов для реалізації громадянами своїх виборчих прав. У процесі забезпечення виборчих прав громадян України та створення умов для функціонування його механізму норми права відіграють неабияку роль, оскільки саме вони приводять механізм у дію і є однією з основних його складових, яку ми розглянемо у наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи проведене дослідження, маємо зробити наступні висновки:

1. Під правовим регулюванням в узагальненому вигляді слід розуміти цілеспрямований вплив на суспільні відносини та їх учасників за допомогою відповідних юридичних засобів. Серед основних способів правового регулювання можна виділити наступні: дозвіл, заборона та зобов'язання, а до основних його типів — загальнодозвільний та загальнозаборонний.

2. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні являє собою здійснюваний за допомогою юридичних засобів, що утворюють механізм правового регулювання, процес упорядкування суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією громадянами виборчих прав, закріплених Конституцією України та чинним законодавством, з метою їх упорядкування, який встановлює юридичні права та обов'язки учасників таких відносин і забезпечується у необхідних випадках державним примусом.

3. Метою правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян є формування умов, що максимально сприяють реалізації закріплених нормативно-правовими актами активного, пасивного та додаткових виборчих прав громадян, а також створення належних умов для їх захисту і відновлення.

4. Правове регулювання відрізняється від правового впливу, оскільки правовий вплив — більш широке за змістом поняття і включає усі засоби та форми впливу на поведінку людей, не тільки правові, крім того, механізм правового впливу функціонує через систему юридичних і неюридичних (ідеологічних, психологічних, інформаційних) засобів [274].

5. Поняття «правова основа» є вузьким поняттям, ніж правове регулювання, адже норми права, акти тлумачення норм права та, відповідно, нормативні акти, які розуміють під цим терміном, є органічною складовою механізму правового регулювання.

6. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян має власний механізм, що включає норми права, які закріплюють виборчі права громадян, механізм їх реалізації та захисту, акти тлумачення відповідних норм, акти застосування законодавства про вибори (індивідуальні, нормативні) та



суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації громадянами виборчих прав.

7. Адміністративне законодавство займає ключове місце в механізмі правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні, оскільки є складовим елементом його механізму. Крім того, значна кількість нормативних актів містять адміністративно-правові норми, що регулюють управлінські та владно-розпорядчі відносини щодо організації та проведення виборчого процесу, а також захисту виборчих прав громадян [275]. На перший погляд може здаватися, що виборчий процес — це сфера конституційного права. Але все ж таки вибори — це керована система, яка потребує організації, управління та координації усіх її елементів. А управління є предметом регулювання саме адміністративного права. Наприклад, суб'єкти виборчих відносин, зокрема, органи виконавчої влади, Центральна виборча комісія, застосовують відповідні адміністративно-правові форми та методи управління у своїй діяльності, а тому взагалі можна сказати про наявність окремого механізму адміністративно-правового забезпечення реалізації виборчих прав громадян в Україні.

## **2.2. Суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян в Україні**

Реальне утвердження прав і свобод громадян в Україні щодо забезпечення їх активної участі в управлінні державними справами вимагає злагодженої роботи всіх зацікавлених органів державної влади. Відповідно до положень Основного Закону, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави в особі органів, які представляють усі гілки влади. Разом з тим, чинне виборче законодавство України та наукові роботи в галузі конституційного та адміністративного права не містять нормативних положень і теоретичних концепцій, які впорядковують повноваження органів державної

влади щодо забезпечення безперебійного функціонування виборчого процесу, забезпечення виборчих прав громадян, а також визначення характеру їх взаємодії і співпраці. Тому теоретичні і практичні аспекти статусу і функціонування системи суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян вимагають додаткових наукових досліджень.

Питанням охорони та захисту прав громадян у виборчому процесі були присвячені праці А. В. Бачерікова, М. І. Смоковича, І. В. Тимошенко, Л. В. Шамина [18; 225; 247; 269]. Однак, слід зазначити, що комплексного аналізу системи суб'єктів забезпечення таких прав до цього часу не проводилося, що вимагає проведення ґрунтовних досліджень у цьому напрямі.

Термін «суб'єкт забезпечення» дуже часто вживається в наукових роботах, присвячених найбільш важливим сферам суспільних відносин. Так, В. А. Ліпкан суб'єктів забезпечення національної безпеки визначає як носіїв конституційних прав і обов'язків: державу, громадян України, громадські організації та об'єднання [119, с. 338]. Суб'єктами економічної безпеки, на думку М. В. Міненка, виступають держава та її інституції (міністерства, відомства, податкові та митні органи, біржі, фонди, страхові компанії), а також підприємства, установи і організації як державного, так і приватного сектора економіки [135].

Суб'єктами забезпечення інформаційної безпеки України, відповідно до позиції О. В. Стоєцького, є система державних і недержавних інститутів, а також громадян України, об'єднаних спільною метою захисту національних інтересів в інформаційній сфері [233, с. 162]. Систему суб'єктів охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, як зазначає А. І. Паньковец, складають органи законодавчої влади, уповноважені органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та спеціально уповноважені (природоохоронні) структури [162, с. 92].

Отже, до категорії «суб'єкт забезпечення» у науковій літературі найчастіше відносять органи державної влади (законодавчої, виконавчої), органи місцевого самоврядування, громадські організації та окремих громадян.

Разом з тим, слід зазначити, що в контексті дослідження специфіки забезпечення виборчих прав громадян зазначена система буде мати деякі відмінності. Як зазначає Основний Закон нашої держави, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Він гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [101]. Крім того, він визнає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [101], що дає можливість дійти висновку, що саме державні органи України відповідають за утвердження і забезпечення прав і свобод людини в державі. Цей висновок стосується і виборчих прав громадян, які пов'язані з правом обирати (брати участь у виборах шляхом голосування), правом бути обраним до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, а також включають додаткові права щодо організації виборчого процесу та контролю за діяльністю обраних осіб. Ґрунтуючись на вищевказаному, первинну структуру системи суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян можна визначити наступним чином: органи законодавчої влади, органи виконавчої влади, органи судової влади, органи місцевого самоврядування.

До повноважень Верховної Ради України, як єдиного законодавчого органу держави, відносяться: прийняття законів; призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України; призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування; здійснення парламентського контролю [101]. Слід зазначити, що виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основи створення та діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації, організація і порядок проведення виборів і референдумів [101].

Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень,

виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України. Комітети, до предмета відання яких належать питання зміни території України, призначення виборів Президента України, позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування, готують висновки із зазначених питань і інші матеріали відповідно до закону та Регламенту Верховної Ради [188].

Підкомітети здійснюють законопроектну роботу, готують на розгляд комітету висновки, пропозиції до законопроектів, інших актів Верховної Ради України, забезпечують виконання рішень комітету і доручень керівництва комітету, здійснюють попередній аналіз практики застосування законів, інших актів Верховної Ради України. Серед комітетів Верховної Ради України, до повноважень яких належить законопроектна і контрольна діяльність, пов'язана з виборчими правами громадян, ми можемо виділити:

1. Комітет з питань правової політики і правосуддя, до предметів відання якого належать: законодавче забезпечення організації і порядку проведення виборів і референдумів; правовий статус Центральної виборчої комісії, членів Центральної виборчої комісії; статус і діяльність політичних партій, громадських об'єднань; цивільне законодавство; адміністративне законодавство; цивільне, господарське та адміністративне судочинство (процесуальне законодавство) [167].

2. Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, який відповідає за: дотримання прав і свобод людини і громадянина; діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; співпрацю з Радою Європи (РЄ), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері дотримання (захисту) прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [161].

3. Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики, предметами відання якого є: діяльність друкованих засобів масової інформації,

інформаційних агентств; застосування законодавства про діяльність аудіовізуальних засобів масової інформації, друкованих засобів масової інформації та мережі Інтернет; державна політика в сфері інформації та інформаційної безпеки, забезпечення свободи слова, права громадян на інформацію [176].

Крім діяльності профільних комітетів слід виділити контрольні повноваження депутатського корпусу Верховної Ради України. Зокрема, народний депутат має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності з питань організації та проведення виборів, встановлення їх результатів, а також порушення окремих виборчих прав громадян [101].

Отже, Верховна Рада України створює законодавчі основи проведення в Україні виборів і референдумів, формує конституційні органи, які відповідають за належне забезпечення виборчого процесу, реалізує контрольні повноваження щодо дотримання виборчих прав шляхом подачі депутатських звернень і запитів.

Особливу увагу слід звернути на таку інституцію, що існує при Верховній Раді України, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; дотримання і повага прав і свобод людини і громадянина; запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність до Конституції України, міжнародних стандартів в цій галузі; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [200].

Актами реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України щодо виборчих прав і свобод людини і громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб [200].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримує: за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; за зверненнями народних депутатів України; за власною ініціативою. Щодо виборчих прав громадян також відзначимо, що при Представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з комунікативної політики і зв'язків з громадськістю діє Експертна рада з питань співпраці з інститутами громадянського суспільства, основними напрямками діяльності якої є: аналіз дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основних свобод при реалізації прав на свободу слова, мирних зібрань, об'єднання в політичні партії та громадські організації, участі в управлінні державними справами і виборчих прав в Україні; розробка рекомендацій щодо механізмів захисту прав на свободу слова, мирних зібрань, об'єднання в політичні партії та громадські організації, участі в управлінні державними справами та виборчих прав [171].

Наступним суб'єктом забезпечення виборчих прав громадян є Президент України. Президент України — гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Він призначає всеукраїнський референдум щодо внесення змін до Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою, а також призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Основним Законом [101].

Свої повноваження Президент України реалізує через власну адміністрацію, яка є постійно діючим допоміжним органом. Адміністрація Президента України здійснює аналіз політичних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших процесів, що відбуваються в Україні і світі, готує за його результатами для подання на розгляд Президентові України пропозиції з питань формування та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави, забезпечення дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, в т.ч. політичних; забезпечує підготовку проектів законів України з питань виборів і організації референдумів, які вносяться Президентом України до Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи; організовує розгляд звернень громадян, а також звернень органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, підприємств, установ, інших організацій з питань відновлення порушених прав, в тому числі пов'язаних з виборчим процесом.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, не має спеціальних повноважень щодо забезпечення виборчих прав громадян, організації виборів і референдумів в Україні. Кабінет Міністрів України в сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади, вживає заходів щодо захисту прав і свобод, життя і здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань; створює умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правової допомоги населенню; здійснює заходи щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правової допомоги [187].

На підставі цього можна зробити висновок, що роль Кабінету Міністрів України в забезпеченні виборчих прав громадян є опосередкованою: він створює з боку виконавчої влади належні умови, за наявності яких громадяни України можуть захистити порушені виборчі права, отримати належну

юридичну допомогу від держави, в т. ч. на безкоштовній основі. Крім того, Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження, пов'язані з виборчим процесом та реалізацією громадянами активного і пасивного виборчого права.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані сприяти виборчим комісіям у реалізації їх повноважень: надавати необхідні приміщення, сприяти в облаштуванні цих приміщень; забезпечувати їх охорону, а також охорону виборчих бюлетенів та іншої виборчої документації; надавати відповідно до встановлених Центральною виборчою комісією норм та переліку транспортні засоби і засоби зв'язку, обладнання, інвентар, оргтехніку, що підлягають поверненню після припинення діяльності виборчих комісій.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування не пізніше ніж за вісімдесят днів до дня голосування обладнують стенди, дошки оголошень у відведених місцях для розміщення матеріалів передвиборної агітації партій, кандидатів у депутати, які зареєстровані в загальнодержавному окрузі, та кандидатів у депутати в одномандатному окрузі з дотриманням принципу рівних умов [177; 189; 190].

Разом із зазначеним, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють у створенні спеціальних виборчих діляниць, які утворюються таким чином, щоб виборці могли проголосувати, не порушуючи режиму перебування у відповідному закладі. Зазначені подання повинні надійти до відповідної окружної виборчої комісії не пізніш як за сорок вісім днів до дня голосування [177; 191; 190].

Органи виконавчої влади всіх рівнів не мають права впливати на процес організації та проведення в Україні виборів і референдумів. Чинним законодавством забороняється використання приміщень органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування для проведення передвиборної агітації за рахунок коштів



виборчих фондів партій, кандидатів у депутати в одномандатному окрузі. Також забороняється проведення агітаційних заходів, розповсюдження передвиборних агітаційних матеріалів при проведенні заходів, організованих органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, державними або комунальними підприємствами, установами, закладами, організаціями [177; 191; 190].

Отже, забезпечення виборчих прав громадян з боку місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування характеризується заборонаю на їх втручання у виборчий процес, необхідністю рівного і неупередженого ставлення до кандидатів в депутати, партій — суб'єктів виборчого процесу, необхідністю сприяння виборчим комісіям в організації та проведенні виборів, забезпечення збереження майна комісій, створення умов для забезпечення рівної можливості проведення передвиборної агітації, а також умов для голосування осіб, що знаходяться в установах зі спеціальним режимом. Крім вищевикладеного, слід зазначити і те, що місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування є органами ведення Державного реєстру виборців.

Особливу увагу слід звернути на специфічну роль у забезпеченні виборчих прав громадян органів Національної поліції [84, с. 45], які: 1) охороняють публічну безпеку і порядок під час проведення виборів, агітацій і референдумів, припиняють правопорушення, зокрема, ті, що посягають на виборчі права громадян, забезпечують безпеку виборчих діляниць та виборчої документації під час її транспортування; 2) проводять досудове розслідування злочинів проти виборчих прав.

Наступною гілкою державної влади, яку ми повинні розглянути, є судова. Відповідно до положень статті 55 Конституції України, «права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [101]. Отже, відповідно до вищевикладеного та положень чинного законодавства виборчі

права громадян мають бути захищені, окрім адміністративного порядку, у порядку судовому.

Органами судової влади в Україні є суди, які покликані здійснювати правосуддя, тобто діяльність, яка полягає в розгляді та вирішенні в судових засіданнях в особливій встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ. Особливе місце у системі судової влади України займають адміністративні суди, які здійснюють правосуддя у справах, пов'язаних із порушеннями виборчого процесу. Слід відмітити, що для таких категорій справ передбачена особлива процедура провадження, що виокремлює їх із загального масиву та вимагає більш посиленої уваги наукової спільноти до аналізу порядку їх розгляду та подальшого виконання рішень.

Підкреслимо, що під час дострокових парламентських виборів у окружних адміністративних судах було розглянуто 54% від усіх позовних заяв, що надійшли від уповноважених суб'єктів звернень, що свідчить, по-перше, про основне місце адміністративних судів в системі захисту виборчих прав громадян, а по-друге, про важливість та актуальність проведення наукових досліджень у зазначеній сфері [259] (додаток А).

Слід також відмітити, що судовий порядок захисту прав громадян, передбачений і міжнародними нормативно-правовими актами, саме на цьому і повинно ґрунтуватися національне законодавство демократичних країн. Так, відповідно до положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [95].

Слід відмітити, що питанням організації діяльності адміністративних судів та здійснення судового захисту прав громадян у відносинах з органами виконавчої влади в свій час були присвячені роботи В. М. Бевзенка,

Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Галунька, О. В. Кузьменко, В. І. Курила, С. С. Лаптева, О. М. Нечитайленка, В. Б. Пчеліна, І. М. Соловійова та ін. [3, с. 236–250; 39, с. 248–249; 112, с. 212–224; 8; 117; 19; 204; 227]. Однак, підкреслимо, що у 2016 році був прийнятий новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [198], що, звісно, зумовлює відновлення наукового інтересу до сфери повноважень та побудови судів, в тому числі адміністративних, а також порядку їх процесуальних повноважень у зв'язку із переглядом принципів формування та функціонування судів України.

На початку нашого дослідження визначимо структуру та принципи діяльності адміністративних судів України. Так, відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є, відповідно, апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. У складі Верховного Суду діє касаційний адміністративний суд [198] (мал. 5).



Мал.5. Структура адміністративних судів України

Принципами здійснення адміністративного судочинства є такі: верховенство права, законність, рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, використання державної мови та недискримінація за мовною ознакою, використання професійної правничої допомоги, гласність і відкритість адміністративного процесу, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду, обов'язковість судових рішень [86; 198].

Оскільки реалізація виборчих прав громадян здійснюється насамперед у правових відносинах публічного характеру, тобто тих, де одним із суб'єктів є держава в особі визначених органів, то логічним є віднесення відповідних правових спорів до юрисдикції саме адміністративних судів. Підтвердженням цієї тези є норма, згідно з якою завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [86].

Загальні ж правила підвідомчості справ, пов'язаних з виборчим процесом, викладені у статтях 17, 18, 24 Кодексу адміністративного судочинства: «юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму. Юрисдикція адміністративних судів також поширюється на публічно-правові спори, зокрема, спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму» [86].

Так само у виборчому законодавстві України визначено, що дії чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих комісій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних

агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, кандидатів в депутати та в Президенти України, їхніх довірених осіб, партій, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, що порушують законодавство про вибори, можуть бути оскаржені до суду в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України. Суд, до якого подано адміністративний позов щодо призначення, підготовки і проведення виборів депутатів, невідкладно повідомляє Центральну виборчу комісію, відповідну окружну та (чи) дільничну виборчу комісію про відкриття провадження у справі та про ухвалене судом рішення [177; 178].

Особливістю врегулювання судового порядку розгляду скарг на порушення виборчих прав є те, що він має як загальні для всіх категорій справ положення, так і певні особливості в залежності від виду виборчого права, правового статусу суб'єкта подання скарги, тощо.

За загальними правилами кодексу, Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму. Адміністративні справи, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії, розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів [177; 178].

Натомість, зазначені норми кодексу зараз вступають у протиріччя із Законом України «Про судоустрій та статус суддів», адже Вищого адміністративного суду не існує, натомість, формально запроваджений Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду України. Проте, така колізія є допустимою, адже згідно з нормами законодавства Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України діють у межах їх повноважень, визначених процесуальним законом, до початку роботи Верховного Суду у складі,

визначеному вище, та до набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом у складі, визначеному оновленим Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

Для певної категорії адміністративних справ Кодексом адміністративного судочинства передбачений спрощений порядок розгляду, тобто суддя розглядає справу в порядку скороченого провадження одноособово, без проведення судового засідання та виклику осіб, які беруть участь у справі. Але в нашому випадку розгляд адміністративних справ щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму у порядку скороченого провадження, не допускається. В цьому випадку розгляд цих справ має відбуватися по загальній процедурі, передбаченій Кодексом адміністративного судочинства, яка наведена у додатку Б.

<b>Предмет оскарження</b>	<b>Орган, що розглядає справу</b>	<b>Загальні виключення</b>
Встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму	Вищий адміністративний суд	Не допускається розгляд у порядку скороченого провадження адміністративних справ щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму
Рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії	Окружний адміністративний суд колегіально в складі 3 суддів	

Далі перейдемо до аналізу особливостей судового провадження в адміністративних судах щодо забезпечення виборчих прав громадян та інших суб'єктів цього процесу.

Законодавством встановлені наступні сфери спеціального застосування процесуального законодавства (ст.ст. 172–176 Кодексу адміністративного судочинства):

- у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій;
- у справах щодо уточнення списку виборців;
- у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум;
- у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу;
- у справах, пов'язаних із виборами Президента України [86].

Розглянемо ці особливості дещо детальніше.

*1. Щодо справ, пов'язаних із оскарженням рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій.*

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дію чи бездіяльність виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій, якщо таке рішення, дія чи бездіяльність порушує виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто [144].

Рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських (в тому числі міст Києва та Севастополя), районних у містах виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів; територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та

проведення виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму і комісії Автономної Республіки Крим з всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії [144].

Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності [144].

Суд вирішує такі адміністративні справи у дводенний строк після надходження позовної заяви. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли до дня голосування, вирішуються судом у дводенний строк, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування, вирішуються судом до закінчення голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, вирішуються судом у дводенний строк після надходження позовної заяви [86].

## *2. Щодо справ, пов'язаних з уточненням списку виборців.*

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України «право звернутися з адміністративним позовом про уточнення списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, має кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі. Позовна заява про уточнення списку виборців подається до адміністративного суду без сплати судового збору. Позовну заяву може бути подано не пізніше як за два дні до дня голосування» [86].

Суд вирішує адміністративні справи щодо уточнення списку виборців у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування, а якщо позовна заява надійшла за два дні до дня голосування — невідкладно. Постанови адміністративного суду щодо внесення змін у списки виборців виконуються негайно [86].



*3. Щодо справ, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб.*

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, якщо такі рішення, дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто [86].

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України «позовна заява щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб подається до окружного адміністративного суду за їх місцезнаходженням. Позовна заява щодо дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум, подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за їхнім місцезнаходженням» [86].

У разі встановлення судом при розгляді виборчого спору порушення засобом масової інформації чи інформаційним агентством вимог закону про вибори суд невідкладно повідомляє про це Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах, Центральну виборчу комісію, відповідну окружну виборчу комісію [86].

*4. Щодо справ, пов'язаних із оскарженням дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу.*

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України «виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити дії чи бездіяльність дії чи бездіяльність кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, що порушують законодавство про вибори чи референдум, якщо ці дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто» [86].

Позовна заява подається до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена, або до окружного адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена [86].

#### *5. Щодо справ, пов'язаних із виборами Президента України.*

Виборча комісія, кандидат на пост Президента України, партія (блок) — суб'єкт виборчого процесу, виборець, законні права або охоронювані законом інтереси яких порушено, мають право оскаржувати рішення чи дії об'єднання громадян, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборів Президента України, крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої організаційної діяльності або його виключної компетенції [276]. Дії кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб оскаржуються до Київського апеляційного адміністративного суду.

Більш детальну порівняльну характеристику наведено у додатку В.

Окрім зазначених категорій справ, слід також враховувати роз'яснення органів судової влади щодо окремих юридичних ситуацій. Так, справи за позовними заявами про встановлення факту підкупу виборців, факту надання під час виборчого процесу виборцям, закладам, установам, організаціям або членам виборчих комісій грошей чи безоплатно або на пільгових умовах

товарів, робіт, послуг, цінних паперів, тощо, фактів навмисного неправомірного усунення з приміщення для голосування офіційних спостерігачів, інших фактів, встановлення яких передбачено законами про вибори, також належать до юрисдикції адміністративних судів. Вимоги про встановлення таких фактів можуть бути подані до суду в одній позовній заяві з вимогою про визнання дій протиправними. Про встановлення таких фактів обов'язково зазначається в резолютивній частині судового рішення [193].

При цьому, при виявленні таких фактів суд має керуватися правилами статті 177 Кодексу адміністративного судочинства, відповідно до яких у разі виявлення порушень, що можуть бути підставою для притягнення до відповідальності не за правилами цього кодексу, суд постановляє окрему ухвалу з повідомленням про наявність таких порушень і надсилає її до органів чи осіб, уповноважених вжити у зв'язку з цим заходів, встановлених законом [86].

Також Вищий адміністративний суд України зазначає, що суб'єкти виборчого процесу мають право звертатись до суду з позовами щодо захисту честі, гідності, ділової репутації внаслідок поширення про них недостовірної інформації з вимогами, зокрема, про спростування такої інформації в судовому порядку, відшкодування матеріальної та моральної шкоди (ст.ст. 277–280 Цивільного кодексу України). Такі справи розглядаються загальними судами за правилами господарського або цивільного судочинства [193].

Іншим цікавим моментом є особливості здійснення представництва у справах щодо захисту виборчих прав громадян.

Відповідно до статей 56–58 Кодексу адміністративного судочинства, представники беруть участь в адміністративному процесі на основі договору або закону. Повноваження представників, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору, на здійснення представництва в суді повинні бути підтверджені довіреністю. Оригінали довіреностей або засвідчені підписом судді копії з них приєднуються судом до справи. Повноваження законних представників підтверджуються документами, які

стверджують займану ними посаду чи факт родинних, опікунських, тощо відносин з особою, інтереси якої вони представляють. Засвідчені підписом судді копії цих документів приєднуються до справи.

Довіреність фізичної особи на ведення справи в адміністративному суді посвідчується нотаріусом або посадовою особою, якій відповідно до закону надано право посвідчувати довіреності.

Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватися ордером, дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги. До ордера обов'язково додається витяг із договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін [86].

Натомість, у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, особа, яка відповідно до закону про вибори зареєстрована як уповноважений представник або довірена особа кандидата, діє як представник відповідного кандидата у справах, пов'язаних з виборчим процесом, без додаткового уповноваження. Також особа, яка зареєстрована як уповноважена особа (представник) партії (блоку), місцевої організації партій, ініціативної групи референдуму, діє як відповідний представник у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, без додаткового уповноваження. Документом, що підтверджує повноваження представників, є відповідне посвідчення, видане в порядку, встановленому законом про вибори чи референдум (стаття 178 КАС України) [86 193] (додаток Г).

Окремо слід зупинитися на строках вручення копій судового рішення та порядку апеляційного провадження у справах, пов'язаних із забезпеченням виборчих прав громадян.

За зальними правилами, на вимогу особи, яка бере участь у справі, а також особи, яка не брала участі у справі, але щодо якої суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси чи обов'язки, суд у цей же день видає копію постанови (або її вступної та резолютивної частин) чи ухвали суду.

Особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні, копія судового рішення надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом трьох днів з дня його ухвалення чи складення у повному обсязі або у разі їх звернення вручається під розписку безпосередньо в суді. Якщо копія рішення надіслана представникові, то вважається, що вона надіслана й особі, яку він представляє.

Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення і має бути розглянута протягом одного місяця з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження. У виняткових випадках апеляційний суд за клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє ухвалу [86].

Однак, у справах, пов'язаних із виборчим процесом, копії судового рішення невідкладно видаються особам, які брали участь у справі, або надсилаються їм, якщо вони не були присутні під час його проголошення.

Судові рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, — не пізніше як за чотири години до початку голосування. Суд апеляційної інстанції розглядає справу у дводенний строк після закінчення строку апеляційного оскарження з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Апеляційна скарга стосовно судового рішення, що було ухвалене до дня голосування, розглядається не пізніше ніж за дві години до початку голосування. Суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду не може повертати справу на новий розгляд. Судове рішення суду апеляційної інстанції є остаточним [86; 193].

Тобто у даному випадку у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, не передбачений їх перегляд у касаційному порядку, а строк апеляційного оскарження скорочений до 2 днів (додаток Д).

Окремо слід також зупинитися на правилах обчислення строків у справах, пов'язаних із виборами та порушенням виборчих прав громадян. За загальним правилом, строк у адміністративних справах, що визначається місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку. Останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день. Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день. Останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу. Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку [86].

Проте, на обчислення строків щодо розгляду справ, пов'язаних із виборчим процесом, та винесення по ним рішень вищезазначені правила не поширюються. Строки для справ, пов'язаних із виборчим процесом, обчислюються календарними днями і годинами. Останнім днем строку, який має закінчитися з настанням певної події, є день, що передує дню вказаної події. Днем бездіяльності є останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення. Днем подання позовної заяви, апеляційної скарги є день їх надходження до відповідного суду. Строки подання позовних заяв і апеляційних скарг не може бути поновлено, тому зазначені документи, подані після закінчення цих строків, суд залишає без розгляду [193] (додаток Е).

Крім того, особливістю строків розгляду виборчих справ є використання практикою терміну «невідкладний розгляд справи». Наприклад, згідно зі статтею 173 Кодексу адміністративного судочинства, суд вирішує адміністративну справу щодо уточнення списку виборців у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня

голосування, а якщо позовна заява надійшла за два дні до дня голосування — невідкладно.

Під невідкладністю розгляду справи слід розуміти те, що після надходження позовної заяви суд відразу вирішує питання про відкриття провадження у справі, проводить підготовчі дії, викликає осіб, які беруть участь у справі, після чого починає судовий розгляд справи. Тому правовий інститут невідкладного розгляду справи не означає її розгляд відразу, оскільки до розгляду справи суду потрібно вчинити перераховані процесуальні дії, без проведення яких суд не може розглянути справу, для чого необхідний певний проміжок часу. Однак, ці дії суд зобов'язаний вчиняти невідкладно після отримання позовної заяви. У цьому разі невідкладний розгляд такої справи також означає, що вона повинна бути розглянута не пізніше ніж за два дні до дня голосування [193].

Аналіз чинного виборчого законодавства та Кодексу адміністративного судочинства також показав, що між ними існують деякі неузгодженості. Так, статтями 172–179 Кодексу адміністративного судочинства не врегульовано питання щодо підсудності кількох пов'язаних між собою вимог, що має наслідком необхідність внесення доповнень до змісту цих статей.

Крім того, існують розбіжності між змістом статті 176 Кодексу адміністративного судочинства та статтею 99 Закону України «Про вибори Президента України» в частині визначення суду, що має розглядати скарги на дії кандидатів на пост Президента України, їхніх довірених осіб, що також потребує законодавчого врегулювання. Це питання ми докладніше розглянемо у підрозділі 3.3 нашої роботи.

Підсумовуючи, можемо зазначити наступне:

1. Суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян — це встановлена Конституцією України та чинним законодавством України система органів державної влади і спеціальних конституційних органів (інституцій), органів місцевого самоврядування, які мають повноваження щодо створення належних умов для реалізації, охорони та захисту суб'єктивного активного, пасивного та

додаткового виборчого права, для чого наділені відповідним адміністративно-правовим статусом.

2. Безпосередніми суб'єктами забезпечення виборчих прав громадян в Україні є Верховна Рада України (її комітети та Уповноважений з прав людини), Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, судові органи, Центральна виборча комісія України, органи місцевого самоврядування. З урахуванням положень чинного законодавства охарактеризовано місце та роль кожного із суб'єктів щодо створення належних умов для забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

3. Верховна Рада України створює законодавчі основи проведення в Україні виборів і референдумів, формує конституційні органи, які відповідають за належне забезпечення виборчого процесу, реалізує контрольні повноваження щодо дотримання виборчих прав шляхом подачі депутатських звернень і запитів.

4. Роль Кабінету Міністрів України в забезпеченні виборчих прав є опосередкованою, він створює з боку виконавчої влади належні умови, в рамках яких громадяни України, зокрема, можуть захистити порушені виборчі права, отримати належну юридичну допомогу від держави.

5. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють виборчим комісіям в організації та проведенні виборів, забезпечують збереження майна комісій, створюють умови для рівної можливості проведення передвиборної агітації, умови для голосування осіб, які перебувають в установах зі спеціальним режимом, а також ведення Державного реєстру виборців [278].

6. Органи судової влади забезпечують правосуддя у кримінальних та адміністративних справах, а також у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням виборчих прав громадян.

7. Законодавством України встановлений як адміністративний, так і судовий порядок захисту порушених виборчих прав громадян. Основними судовими органами, що здійснюють розгляд таких справ, є адміністративні



суди. Відповідно, справи, що виникають із виборчих правових відносин, є справами адміністративної юрисдикції. Адміністративні суди займають особливе місце в механізмі забезпечення виборчих прав громадян, оскільки є органом, до якого особа може звертатися напряму без витрачання зусиль на адміністративний порядок розгляду справ. Адміністративні суди за своєю суттю є реалізацією конституційного принципу поділу державної влади та реалізації права громадян на захист своїх прав і законних інтересів.

8. Адміністративні суди здійснюють забезпечення виборчих прав суб'єктів виборчого процесу у формі захисту. Так, суд, установивши порушення законодавства про вибори чи референдум, визначає у рішенні спосіб захисту порушених прав та інтересів, а також порядок усунення усіх наслідків цих порушень відповідно до закону, або приймає інше передбачене законом рішення. У разі виявлення порушень, що можуть бути підставою для притягнення до відповідальності не за правилами Кодексу адміністративного судочинства, суд постановляє окрему ухвалу з повідомленням про наявність таких порушень і надсилає її до органів чи осіб, уповноважених вжити у зв'язку з цим заходів, встановлених законом.

9. Статтями 172–179 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено особливості розгляду виборчих спорів адміністративними судами. Слід зауважити, що норми вказаних статей є спеціальними порівняно з іншими нормами цього кодексу, а тому суди повинні враховувати, що ці норми мають пріоритет над загальними нормами Кодексу адміністративного судочинства України. Зазначені у статтях 172–179 Кодексу адміністративного судочинства правила розгляду виборчих справ характеризуються наступними особливостями:

– не допускається розгляд таких справ у порядку скороченого провадження. Водночас, необхідно враховувати, що за наявності підстав, передбачених частиною четвертою статті 122 Кодексу адміністративного судочинства України, така справа може бути розглянута в порядку письмового провадження, але з особливостями, встановленими статтями 172–179;

– для цих справ встановлені особливі правила обчислення строків, зокрема, вони обчислюються календарними днями і годинами та починаються з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок;

– позовну заяву до адміністративного суду щодо вирішення виборчого спору може бути подано у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності (загальне правило для виборчих спорів) на відміну від загального строку звернення до адміністративного суду — шість місяців. Також слід зазначити, що статтею 172 передбачений спеціальний строк звернення до суду за виборчими справами. Так, позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності дільничної виборчої комісії, членів цих комісій, що мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці, може бути подано до адміністративного суду у дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. В такому випадку днем початку строку є день прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. Тобто у цих справах немає необхідності з'ясування обставин щодо дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод та інтересів;

– позивачі у виборчій справі не звільнені від сплати судового збору, однак, несплата судового збору не є підставою для залишення позовної заяви без руху. Питання про стягнення судового збору суд вирішує при ухваленні судового рішення;

– у справах, пов'язаних з виборчим процесом, суди можуть як проводити попереднє судове засідання, так і призначати справу до судового розгляду без його проведення залежно від обставин.

10. У адміністративно-процесуальному законодавстві існують певні правові прогалини, що можуть ускладнювати процес захисту суб'єктами виборчого процесу своїх прав. Так, потребують узгодження норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Кодексу адміністративного судочинства, зокрема, в частині компетенції Касаційного адміністративного

суду як складової Верховного Суду України. Крім того, мають бути погоджені норми Кодексу адміністративного судочинства та Закону України «Про вибори Президента України» в частині підвідомчості справ, пов'язаних із виборчим процесом.

### **2.3. Адміністративна відповідальність за порушення виборчих прав громадян в Україні**

Інститут юридичної відповідальності, напевно, є одним з найважливіших в юриспруденції: правові норми, які регламентують правовідношення в суспільстві, не будуть мати жодного сенсу без надійної та потужної охорони, яку може забезпечити держава. Одним із засобів охорони встановлених правил поведінки в будь-якій правовій сфері є механізм юридичної відповідальності, який передбачає потрапляння особи, яка порушує встановлені правила, під вплив певних негативних наслідків через її притягнення до юридичної відповідальності. Тому не дивно, що система юридичної відповідальності завжди була предметом уваги вчених (Д. І. Бернштейна, Є. В. Білозьорова, В. П. Власенко, К. Г. Волинка, О. Б. Горової, С. Д. Гусарева, А. М. Завального, Н. В. Заяць, С. А. Комарова, В. Н. Кудрявцева, Л. А. Морозова, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, П. М. Рабіновича, В. С. Смородинського, О. Ф. Скакун, В. В. Сухонос, О. Д. Тихомирової, Ф. К. Фаткуліна, М. В. Цвіка [21; 37; 94; 111; 139; 69; 205; 218; 236; 240; 243; 253]), як і її окрема складова — адміністративно-правова відповідальність (В. Б. Авер'янова, О. В. Белікової, Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, Т. О. Гуржія, Л. Л. Дедкова, В. В. Зуй, Є. С. Кириленка, Т. О. Коломоець, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. С. Літошенка, О. Г. Стрельченко [1; 3; 4; 22; 52; 54; 23; 80; 90; 92; 120; 234]). Разом з тим, безпосереднє дослідження юридичних складів правопорушень, що посягають на виборчі права громадян і встановлений порядок його забезпечення, за вчинення яких настає адміністративно-правова

відповідальність, до сьогодні не знайшли свого комплексного відображення в наукових працях, а тому, зважаючи на суспільну важливість такого процесу, є достатньо актуальними.

Проте, юридичну відповідальність розглядають не тільки в негативному аспекті — як неминуче настання несприятливих наслідків за порушення законодавчих норм, а й в позитивному аспекті [21, с. 49–50; 111, с. 11; 139, с. 335–337; 253, с. 265; 282, с. 9–10]. Але варто зазначити, що сьогодні відсутня усталена позиція науковців щодо визначення позитивної юридичної відповідальності. Необхідно зауважити, що аналіз позитивної юридичної відповідальності не є предметом нашого дослідження в рамках даного підрозділу, оскільки основна увага буде приділена з'ясуванню сутності адміністративної відповідальності за порушення виборчих прав, визначенню її місця серед інших видів юридичної відповідальності та характеристиці адміністративних правопорушень, які посягають на виборчі права громадян. Поставлене завдання можна виконати тільки за умови розгляду негативної юридичної відповідальності як «передбаченого законом виду і міри державно-владного (примусового) зазнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення» [218, с. 431]. Тобто у її «класичному розумінні»: коли має місце правопорушення, за яке особа, винна у його вчиненні, притягується до юридичної відповідальності спеціально уповноваженими на це органами державної влади [94, с. 286; 206, с. 161; 240, с. 239; 236, с. 515–516]. Розглядаючи негативну юридичну відповідальність, необхідно вказати на наявність її різних видів: кримінальної, адміністративної, цивільної та дисциплінарної.

Кримінально-правова (кримінальна) відповідальність справедливо вважається найсуворішим із видів юридичної відповідальності, вона настає за вчинення особою суспільно небезпечного протиправного діяння, яке спричиняє значну шкоду як майнового, так і немайнового характеру. Відповідальність за порушення норм цивільного законодавства у першу чергу спрямована на відновлення майнових прав особи, які були порушені внаслідок

вчинення цивільного делікту. Дисциплінарна відповідальність настає за порушення трудової дисципліни персоналом підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та характеру діяльності, а власне питання про притягнення особи до зазначеного виду відповідальності вирішується керівником.

Адміністративно-правова відповідальність за своєю сутністю та характером є близькою до кримінальної, проте, вона є наслідком не суспільно небезпечного, а суспільно шкідливого діяння, наслідки якого є менш значними, на відміну від наслідків будь-якого злочину. Саме так адміністративну відповідальність розглядає О. С. Літошенко: «...адміністративна відповідальність, як різновид юридичної відповідальності, являє собою врегульовані нормами права відносини між державою в особі органів адміністративної юрисдикції і відповідних посадових осіб та особою, яка скоїла адміністративне правопорушення, що знаходять свій вираз у застосуванні до правопорушника заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистісного, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою попередження та припинення адміністративних правопорушень» [120, с. 8].

Як окремий вид юридичної відповідальності адміністративну відповідальність розглядають В. Б. Авер'янов та І. П. Голосніченко, які зазначаються, що «адміністративна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень» [4, с. 430–431; 114]. Схожої точки зору дотримується Т. О. Коломoeць, яка характеризує адміністративну відповідальність «як різновид юридичної відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних

проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку» [90, с. 65; 114].

А. Т. Комзюк під адміністративною відповідальністю розуміє «застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права» [1, с. 6; 114]. Авторське визначення даному поняттю надає В. К. Колпаков: «...адміністративна відповідальність — це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення» [92, с. 289]. Достатньо лаконічне визначення поняттю «адміністративна відповідальність» надають Ю. П. Битяк і В. В. Зуй, під якою розуміють «накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру» [24, с. 170].

Наведені дефініції є усталеними в науці адміністративного права, незважаючи на змістовні розбіжності в наведених дефініціях, сутність досліджуваної категорії залишається незмінною, а кожне з визначень лише підкреслює її окремі особливості, наголошуючи на найважливіших для науковців (авторів дефініцій) аспектах з урахуванням специфіки їх досліджень.

Адміністративна відповідальність характеризується наступними ознаками: 1) це окремий вид юридичної відповідальності; 2) має форму (зовнішній вираз) адміністративно-правових відносини між державою, а точніше — спеціально уповноваженими органами державної влади, та правопорушником; 3) обов'язковою умовою притягнення до адміністративної

відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення; 4) такі адміністративно-правові відносини тягнуть за собою негативні наслідки, зокрема, майнового, немайнового, особистісного характеру; 5) передбачає накладення санкцій за адміністративний проступок у вигляді адміністративних стягнень.

Адміністративне правопорушення є обов'язковою умовою притягнення особи до адміністративної відповідальності та являє собою «протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» (ст. 9 Кодексу України про адміністративне правопорушення) [89]. Таким чином, вчинене діяння можна визнати адміністративним проступком, якщо воно порушувало правила, встановлені національним законодавством; посягало на загальновизнані суспільні цінності, які охороняються державою; адміністративне правопорушення може бути визнане таким, коли встановлено вину особи у вчиненні саме цього діяння, та передбачає наявність іншої категорії — причинно-наслідкового зв'язку між вчиненим діянням та настанням шкідливих наслідків від такого діяння (у якості факультативної ознаки).

Кожне правопорушення, в тому числі і адміністративне, має власний юридичний склад — «сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність» [69, с. 363]. До нього входять: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [69, с. 363–366; 243, с. 245–246; 37, с. 179–180].

Об'єкт правопорушення — це те, на що посягає вчинюване протиправне діяння, а оскільки основною метою права є регулювання суспільних відносин шляхом встановлення обов'язкових правил поведінки і закріплення їх на законодавчому рівні, а також охорона прав і свобод та забезпечення загальновизнаних соціальних цінностей і благ, можна зробити висновок, що

об'єктом правопорушення є якраз наведені категорії. Об'єктивна сторона правопорушення є його зовнішнім виразом і відображає безпосередні протиправні суспільно шкідливі дії чи бездіяльність особи та, власне, причинно-наслідковий зв'язок між такими діями та наслідками.

Суб'єктом правопорушення є особа, яка вчинила протиправне діяння. Для того, щоб притягнути особу до юридичної відповідальності, вона повинна мати здатність нести юридичну відповідальність (бути дієздатною), бути осудною та досягти віку, з якого настає той чи інший вид юридичної відповідальності. Суб'єктивна сторона правопорушення відображає зовнішнє ставлення особи до вчиненого нею діяння, наслідків, а також включає в себе вину особи за вчинене правопорушення.

Юридичний склад адміністративного правопорушення — «абстрактний опис діяння (події, факту, явища), що являє собою фіксацію в законі найтипівіших, що частіше трапляються, характерних ознак проступку, як один з його видів. Це опис ще не скоєного, а тільки передбачуваного чи можливого діяння» [6, с. 145]. Будучи одним із видів правопорушення, він містить ідентичні складові елементи, зокрема, Є. В. Кириленко зазначає, що «структура складу адміністративного правопорушення традиційно являє собою сукупність чотирьох елементів — об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони» [80, с. 219]. Для надання загальної характеристики адміністративним деліктам, що посягають на виборчі права громадян, необхідно дослідити кожний з перелічених елементів: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Так, Т. О. Гуржій до об'єкта адміністративного проступку відносить «правовідносини, які складаються в різноманітних сферах суспільного життя (публічного адміністрування, підприємництва, власності та ін.) та охороняються на законодавчому рівні» [52, с. 273].

Об'єкт правопорушення є складною юридичною категорією, оскільки він не є уніфікованим, а у кожному випадку відбиває особливості тієї чи іншої сукупності правопорушень залежно від рівня (виду) його дослідження.



Незважаючи на різноманітність підходів до класифікації об'єкта (в тому числі в кримінально-правовій науці [103, с. 147–148]), в науці адміністративного права його прийнято поділяти три види: 1) загальний — включає в себе суспільні відносини, які охороняються нормами адміністративного права; 2) родовий — об'єднує однорідні суспільні відносини, і найчастіше відображається безпосередньо в назві глави Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення; 3) безпосередній — відображає конкретні суспільні відносини, які охороняються тією чи іншою нормою адміністративно-деліктного законодавства [3, с. 173–174; 6, с. 145–146].

Вивчаючи юридичний склад адміністративного правопорушення, зокрема, його об'єкт, О. В. Белікова слушно зауважує, що «власне ті чи інші суспільні відносини, які є безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, можуть бути врегульовані не тільки нормами адміністративного законодавства, а в окремих випадках нормами конституційного, фінансового, трудового, земельного права, тощо. При цьому, охоронятись зазначені суспільні відносини будуть виключно нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення» [22, с. 22]. В контексті предмета нашого дослідження наведена теза вбачається достатньо актуальною з огляду на те, що правові відносини, які формуються у процесі реалізації виборчих прав громадян, у загальному вигляді «межують між конституційним і адміністративним правом», а юридична площина їх розгляду залежить від конкретної тематики та мети дослідження.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення характеризується системою ознак, які мають свій зовнішній прояв і закріплюються в адміністративно-правових нормах (а точніше — у їх диспозиціях); саме вони безпосередньо і характеризують адміністративне правопорушення як діяння особи. Останнє є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, без якого вона в принципі не зможе існувати. Щодо факультативних ознак об'єктивної сторони адміністративного проступку, наявність або відсутність яких не впливає на факт існування об'єктивної

сторони, слушною є теза Є. В. Кириленка, який зазначає, що «на відміну від кримінального права, в теорії адміністративного права шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням і цими наслідками, на думку багатьох науковців, є факультативними ознаками об'єктивної сторони складу правопорушення. Це пояснюється тим, що більшість адміністративних проступків не тягнуть за собою ніяких матеріальних негативних наслідків, а являють собою скоріше порушення певних встановлених законом правил або невиконання та неналежне виконання покладених на особу обов'язків» [80, с. 220].

До факультативних умов також відносяться такі ознаки об'єктивної сторони:

а) час — вказує на конкретний часовий проміжок, коли необхідно вчинити діяння, щоб воно вважалось адміністративним правопорушенням;

б) місце вчинення правопорушення — вказує на певну територію чи об'єкти, на яких вчинюється протиправне діяння;

в) умови вчинення правопорушення;

г) спосіб — відображає комплекс упорядкованих послідовних методів, які особа використовує під час здійснення протиправної поведінки;

г) засіб — являє собою конкретний об'єкт, за допомогою якого особа вчинює протиправне діяння.

Діяння, яке є основною ознакою адміністративного правопорушення, можна поділити на такі види [80, с. 220]:

1) прості — передбачають здійснення або, навпаки, утримання від одної епізодичної дії;

2) адміністративні правопорушення, що складаються з альтернативних діянь, які характеризують об'єктивну сторону правопорушення, передбачають окремі діяння в одній нормі статті, причому в даному випадку факт їх вчинення в сукупності не має ніякого значення;

3) зібрані адміністративні проступки передбачають у складі об'єктивної сторони сукупність абсолютно різних діянь, не пов'язаних і не схожих між собою;

4) триваючі правопорушення — це складні правопорушення, що розтягуються на певний проміжок часу, а продовжувані — передбачають наявність вчинення близьких за своєю суттю діянь, пов'язаних між собою;

5) повторне правопорушення передбачає вчинення такого ж діяння більше одного разу, як правило, на повторність дій вказується безпосередньо в нормі статті Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Аналізуючи положення статей Глави 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, можна дійти висновку, що багато з них мають дуже об'ємні диспозиції, а власне протиправні діяння у сфері виборчих прав можуть реалізовуватись в межах виборів народних депутатів України, місцевих виборів і під час проведення референдумів, а тому кожна диспозиція може мати додаткові специфічні умови в залежності від напряму реалізації виборчих прав, під час якого було здійснено протиправне діяння. Так, наприклад, порушуючи ті чи інші строки під час забезпечення народного волевиявлення, необхідно враховувати, що власне строки можуть змінитись в залежності від того, які саме вибори будуть провадитись.

Зважаючи на те, що дослідження об'єктивної сторони адміністративних правопорушень, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, не є предметом нашого дисертаційного дослідження, а в межах окремого підрозділу потребують лише загальної характеристики, а також беручи до уваги «об'ємність» диспозицій цих статей, об'єднання у них декількох протиправних діянь і той факт, що їх дослідження може стати предметом окремого дисертаційного дослідження, вважаємо за можливе представити загальну характеристику їх змісту та окремих ознак у вигляді таблиці, наведеної у додатку Є.

Не менш важливим елементом юридичного складу адміністративного правопорушення, в тому числі такого, що посягає на виборчі права громадян, а

також порядок їх забезпечення, є його суб'єкт — особа, яка безпосередньо вчинила таке правопорушення, звичайно, в нормах адміністративного законодавства вона визначається абстрактно.

У той же час Загальна частина Кодексу України про адміністративні правопорушення містить окремі положення, що стосуються суб'єкта його вчинення. Перелік суб'єктів адміністративних правопорушень прямо не зазначений в положеннях адміністративно-деліктного законодавства, натомість, вони випливають із системного тлумачення норм Глави 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення — це фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства та посадові особи як спеціальні суб'єкти) та юридичні особи. Притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності регламентується конкретними статтями Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення, а тому притягнути їх за вчинення адміністративного правопорушення, де суб'єктом його вчинення така особа не передбачена, на сьогодні є неможливим.

Особливу увагу, аналізуючи склади адміністративних правопорушень у сфері реалізації виборчих прав, необхідно приділити спеціальним суб'єктам, про які йде мова в ст. 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «...посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків» [89], адже звичайна фізична особа не може вчинити такі адміністративні проступки з огляду на те, що не наділена спеціальними повноваженнями, які, власне, і створюють умови для вчинення такого виду правопорушень. Більш того, наявність спеціальних суб'єктів вказано в диспозиціях статей глави 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Під суб'єктивною стороною адміністративного правопорушення прийнято розуміти ознаки, що визначають психологічний аспект у ставленні

правопорушника до самого вчиненого ним діяння та наслідків, які виникли в результаті його вчинення [54, с. 7; 81, с. 70; 234, с. 142]. Вона включає як обов'язкову ознаку (вину), так і факультативні (мотив і мету). Вина пов'язана з вчиненням протиправного діяння саме особою—правопорушником, а тому якщо діяння вчинене у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони, воно не буде вважатись адміністративним деліктом.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення може відображатись у формі як умислу, так і необережності. Відмінність між вказаними формами полягає у відношенні власне самої особи до наслідків вчиненої нею дії чи бездіяльності: при умислі особа свідомо допускає та бажає настання цих наслідків, а при необережності не припускає їх настання (хоча повинна була б це зробити) або легковажно розраховує на їх відвернення. У такому контексті слід відмітити, що з суб'єктивної сторони всі проступки у сфері виборчих прав, передбачених главою 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, можуть характеризуватись як умислом, так і необережністю.

В результаті притягнення винної особи до адміністративної відповідальності вона зазнає певних негативних наслідків. Так, у разі вчинення адміністративного делікту, пов'язаного з посяганням на народне волевиявлення чи встановлений порядок його забезпечення, такі наслідки носять виключно майновий характер. Це зумовлено тим, що в даному випадку адміністративні стягнення мають форму штрафу — грошового стягнення, яке може накладатись на громадян, посадових осіб і юридичних осіб у встановлених законом розмірах і стягуватись у визначеному в законодавстві порядку (п. 2 ч. 1 ст. 24, ст. 27 Кодексу України про адміністративні правопорушення [89]).

Будь-яке адміністративне правопорушення, в тому числі таке, що посягає на здійснення народного волевиявлення, а також встановлений порядок його забезпечення, повинно бути задокументоване шляхом складання спеціального документу — протоколу про адміністративне правопорушення. Згідно зі ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, протоколи про

вчинення адміністративних проступків, які посягають на виборчі права та порядок їх забезпечення, складаються:

1) органами Національної поліції — у випадках вчинення проступків, передбачених статтями 212-7, 212-8, 212-10, 212-12, 212-13, 212-14, 212-19, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

2) Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, її представниками в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі — за протиправні діяння, передбачені статтями 212-9 (в частині порушення порядку ведення передвиборної агітації, агітації під час підготовки і проведення референдуму, порядку участі в інформаційному забезпеченні виборів з використанням електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації) і 212-11 (в частині ненадання можливості оприлюднити відповідь щодо інформації, поширеної стосовно суб'єкта виборчого процесу електронним (аудіовізуальним) засобом масової інформації) Кодексу України про адміністративні правопорушення;

3) Національним агентством з питань запобігання корупції — за делікти, передбачені нормами статей 212-15 і 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

4) головою, його заступником, секретарем або іншим членом виборчої комісії чи комісії з референдуму за правопорушення, визначені статтями 212-7, 212-9, 212-11–212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

5) кандидатами, уповноваженими особами, офіційними спостерігачами — за правопорушення, передбачені статтями 212-16–212-18, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення [89].

Але складання протоколу про адміністративне правопорушення не передбачає вирішення справи по суті. Цей документ лише документально засвідчує факт його вчинення, натомість, таку категорію справ згідно зі ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення вирішують судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів у триденний строк, окрім правопорушення, передбаченого ст. 212-21 Кодексу України про

адміністративні правопорушення [89], на яке поширюються загальні строки розгляду справ про адміністративні правопорушення, що становлять п'ятнадцять днів. Таким чином, спеціальний скорочений строк розгляду практично всіх правопорушень у сфері виборчих прав є характерною особливістю справ такої категорії, що пояснюється необхідністю їх оперативного вирішення. Також слід зазначити, що суспільна значущість процесу забезпечення виборчих прав громадян обумовлює необхідність подальшого вивчення можливості його удосконалення.

В свою чергу, результати дослідження проведеного в межах даного підрозділу можна відобразити в таких положеннях:

1. Адміністративну відповідальність за порушення виборчих прав громадян можна охарактеризувати через наступні положення: по-перше, це окремий вид юридичної відповідальності, що настає за вчинення суспільно шкідливого діяння в сфері реалізації виборчих прав, наслідки якого є менш значними, на відміну від наслідків будь-якого злочину в зазначеній сфері; по-друге, має форму адміністративно-правових відносин, які формуються у сфері виборчих прав громадян між державою, а точніше — спеціально уповноваженими органами державної влади, та правопорушником — юридичною чи фізичною особою, найчастіше посадовою або службовою особою; по-третє, обов'язковою умовою притягнення до адміністративної відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення, тобто посягання на порядок здійснення та забезпечення народного волевиявлення, а саме в матеріально-інформаційній і фінансовій сферах, порушення встановлених правил проведення передвиборчої агітації, порушення роботи передвиборчих комісій; по-четверте, такі адміністративно-правові відносини тягнуть за собою негативні наслідки, як правило, майнового та особистісного характеру; по-п'яте, передбачає накладення санкцій за дану категорію адміністративних проступків у вигляді грошового стягнення — штрафу.

2. Під адміністративно-правовою відповідальністю за порушення виборчих прав громадян пропонуємо розуміти окремий вид адміністративної

відповідальності, як різновид юридичної відповідальності, зміст якої становить сукупність адміністративних правовідносин, які формуються у сфері реалізації виборчих прав громадян, у зв'язку з вчиненням особою адміністративного правопорушення, тобто посягання на порядок здійснення та забезпечення народного волевиявлення (в матеріально-інформаційній і фінансовій сферах, порушення встановлених правил проведення передвиборчої агітації та роботи передвиборчих комісій), які формуються в сфері виборчих прав громадян між державою (спеціально уповноваженими органами державної влади) та правопорушником — юридичною чи фізичною особою, в тому числі посадовою або службовою особою, і тягнуть за собою негативні наслідки майнового та особистісного характеру, зокрема, накладення санкцій за дану категорію адміністративних проступків у вигляді грошового стягнення — штрафу.

3. Встановлено характерні ознаки окремого виду адміністративного проступку — адміністративного правопорушення, яке посягає на виборчі права громадян.

По-перше, таке діяння повинно порушувати загальновизнані суспільні цінності, саме такою цінністю є право громадянина «обирати та бути обраним»: воно закріплюється на міжнародному та національному рівнях, зокрема, в спеціалізованих нормативно-правових актах (Законах України «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори», тощо).

По-друге, діяння особи як у формі дії, тобто активності, здійснення чогонебудь, так і у формі бездіяльності — утримання від будь-яких активних дій, повинно бути винним, тобто безпосередньо скоєним особою—правопорушником у формі умислу (усвідомлення настання шкідливих наслідків від свого діяння) чи необережності.

По-третє, саме вчинення даного конкретного діяння повинно призводити до виникнення шкідливих наслідків.

По-четверте, воно повинно порушувати національне законодавство, зокрема, нормативні положення, передбачені главою 15-А Кодексу України про



адміністративні правопорушення, яка об'єднала останні за ознакою посягання на народне волевиявлення, а також власне встановлений порядок його забезпечення.

4. Надано загальну характеристику адміністративним деліктам, що посягають на виборчі права громадян, через їх юридичний склад: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона.

5. Об'єкт адміністративного правопорушення, що посягає на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, досліджено на трьох рівнях:

1) загальному — включає в себе суспільні відносини, які охороняються нормами адміністративного права;

2) родовому — об'єднує однорідні суспільні відносини, і найчастіше відображається безпосередньо в назві глави Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення;

3) безпосередньому — відображає конкретні суспільні відносини, які охороняються тією чи іншою нормою адміністративно-деліктного законодавства.

В межах дослідження об'єкта посягання на загальному рівні акцентовано увагу на тому, що правові відносини, які формуються у процесі реалізації виборчих прав громадян, у загальному вигляді «межують між конституційним і адміністративним правом», а юридична площина їх розгляду залежить від конкретної тематики та мети дослідження. Родові об'єкти адміністративних правопорушень у сфері виборчих прав запропоновано представити у вигляді наступних груп:

1) адміністративні правопорушення, пов'язані з матеріально-інформаційним забезпеченням виборів, у тому числі такі, що мають фінансовий характер (статті 212-7, 212-8, 212-12, 212-13, 212-15, 212-16, 212-17, 212-20, 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

2) адміністративні проступки, що посягають на встановлені правила проведення передвиборчої агітації (статті 212-10, 212-11, 212-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

3) адміністративні делікти, направлені на порушення роботи передвиборчих комісій (статті 212-18, 212-19 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

У свою чергу, безпосередній об'єкт посягання буде відображатись у конкретній адміністративно-деліктній нормі, якою охоплюватиметься склад вчиненого протиправного діяння.

6. У процесі дослідження об'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері виборчих прав діяння (як обов'язкову ознаку) поділено на наступні види:

1) прості – передбачають здійснення або, навпаки, утримання від одної епізодичної дії (ч. 3 ст. 212-7, ст.ст. 12-11, 212-12, ч. 1 ст. 12-13, ст.ст. 212-17, 212-18, ч. 1 ст. 212-19, ст. 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та складні — об'єднують два і більше різнопланових діяння (ч. 1, 2 ст. 212-7, ст.ст. 212-8-212-10, ч. 2 ст. 212-13, ст. 212-14-212-16, ч. 2 ст. 212-9, ст. 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

2) адміністративні правопорушення, що складаються з альтернативних діянь, які характеризують об'єктивну сторону правопорушення, передбачають окремі діяння в одній нормі статті, причому в даному випадку факт їх вчинення в сукупності не має ніякого значення (ч. 1, 2 ст. 212-7, ст.ст. 212-8–212-10, ст.ст. 212-13, 212-15, 212-19, 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Зроблено висновок про змістовну об'ємність диспозицій, які охоплюють протиправні діяння у сфері виборчих прав, реалізуючись в межах виборів Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів і під час проведення референдумів. Тому кожна диспозиція може мати додаткові специфічні умови в залежності від напряму реалізації виборчих прав, під час реалізації якого було здійснено протиправне діяння.

7. До суб'єктів правопорушень, що посягають на виборчі права громадян, віднесено:

– посадових осіб, на яких законом покладено обов'язок: ведення Державного реєстру виборців; складання та подання списку громадян України, які мають право брати участь у референдумі; організації роботи виборчої комісії (ст.ст. 212-7, 212-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

– посадових і службових осіб, власників і творчих працівників засобів масової інформації чи інформаційних агентств (статті 219-9, 212-11, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

– осіб, яким заборонено брати участь у передвиборній агітації (ст. 212-10 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

– членів та голову виборчої комісії (ст.ст. 121-17, 212-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

– фізичних осіб, у тому числі тих, які офіційно чи неофіційно беруть участь у передвиборчій компанії (статті 212-12, 212-13, ч. 1 ст. 212-14, статті 212-16, 212-19, 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

– юридичних осіб (ч. 2 ст. 212-14, ч. 1 ст. 212-13 ст. 212-15 ст. 212-16, ст. 212-18 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

8. Визначено, що з суб'єктивної сторони адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення, можуть характеризуватись як умислом, так і необережністю.

9. У разі вчинення адміністративного делікту, пов'язаного з посяганням на народне волевиявлення чи встановлений порядок його забезпечення, такі наслідки носять виключно майновий характер, оскільки в даному випадку адміністративні стягнення мають форму штрафу.

10. Будь-яке адміністративне правопорушення, у тому числі таке, що посягає на здійснення народного волевиявлення, а також встановлений порядок

його забезпечення, повинно бути задокументоване шляхом складання спеціального документу — протоколу про адміністративне правопорушення, який мають право в межах визначеної законом компетенції складати такі суб'єкти: органи Національної поліції; Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, її представники в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі; Національне агентство з питань запобігання корупції; голова, його заступники, секретар або інший член виборчої комісії чи комісії з референдуму; кандидати, уповноважені особи, офіційні спостерігачі.

11. Визначено, що дана категорія справ розглядається та вирішується по суті судьями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів у триденний строк, окрім правопорушення, передбаченого ст. 212-21 Кодексу України про адміністративні правопорушення, на яку поширюються загальні строки розгляду справ про адміністративні правопорушення, що становлять п'ятнадцять днів. Зазначено, що спеціальний скорочений строк розгляду практично всіх правопорушень у сфері виборчих прав є характерною особливістю справ такої категорії, що пояснюється необхідністю їх оперативного вирішення.

## **Висновки до розділу 2**

Аргументовано, що правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні являє собою здійснюваний за допомогою юридичних засобів, що утворюють механізм правового регулювання, процес упорядкування суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією громадянами виборчих прав, закріплених Конституцією України та чинним законодавством, з метою їх упорядкування, який встановлює юридичні права та обов'язки учасників таких відносин і забезпечується у необхідних випадках державним примусом.

На підставі аналізу національного законодавства встановлено, що адміністративне законодавство займає ключове місце в механізмі правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні, оскільки значна кількість нормативних актів містять адміністративно-правові норми, що регулюють управлінські та владно-розпорядчі відносини щодо організації та проведення виборчого процесу, а також захисту виборчих прав громадян. Доведено, що забезпечення належного здійснення виборчого процесу належить не лише до сфери конституційного права, оскільки вибори є керованим процесом, який потребує організації, управління та координації усіх її елементів, а управління є предметом регулювання саме адміністративного права. Розкрито зміст нормативно-правових актів, положеннями яких визначено адміністративно-правові форми та методи управління, які можуть застосовувати суб'єкти виборчих відносин, зокрема органи виконавчої влади, Центральна виборча комісія.

У результаті аналізу наукових точок зору щодо змістовного наповнення категорій «суб'єкт» та «суб'єкт забезпечення» запропоновано визначення поняття «суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян в Україні». Безпосередніми суб'єктами забезпечення виборчих прав громадян в Україні визначено Верховну Раду України (її комітети та Уповноваженого з прав людини), Президента України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, судові органи, Центральну виборчу комісію України, органи місцевого самоврядування. Охарактеризовано місце та роль кожного із суб'єктів щодо створення належних умов для забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

Впорядковано повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення безперебійного функціонування виборчого процесу, забезпечення виборчих прав громадян, а також визначено характер їх взаємодії. Особливу увагу приділено з'ясуванню особливостей судового провадження в адміністративних судах щодо забезпечення виборчих прав громадян та інших суб'єктів цього процесу.

Зроблено висновок, що в адміністративно-процесуальному законодавстві існують правові прогалини, що можуть ускладнювати процес захисту суб'єктами виборчого процесу своїх прав. Так, потребують узгодження норми закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Кодексу адміністративного судочинства, зокрема в частині компетенції Касаційного адміністративного суду як складового Верховного суду України. Крім того мають бути погоджені норми Кодексу адміністративного судочинства та Закону України «Про вибори Президента України» в частині підвідомчості справ, пов'язаних із виборчим процесом.

Агументовано, що адміністративна відповідальність за порушення виборчих прав громадян є одним із видів юридичних гарантій, що входять до структури адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян. Розкрито зміст даного виду відповідальності та охарактеризовано її особливості.

Визначено ознаки адміністративного правопорушення, яке посягає на виборчі права громадян: 1) таке діяння повинно порушувати загальновизнані суспільні цінності, саме такою цінністю є право громадянина «обирати та бути обраним»; 2) діяння особи як у формі дії, тобто активності, здійснення чогонебудь, так і формі бездіяльності – утримання від будь-яких активних дій, повинно бути винним, тобто безпосередньо скоєним особою-правопорушником у формі умислу чи необережності; 3) вчинення конкретного діяння повинно призводити до виникнення шкідливих наслідків; 4) воно повинно порушувати національне законодавство, зокрема положення, передбачені Главою 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка об'єднала такі правопорушення за ознакою посягання на народне волевиявлення, а також власне встановлений порядок його забезпечення. Надано характеристику адміністративним правопорушенням, що посягають на виборчі права громадян, через їх юридичний склад.

До суб'єктів правопорушень, що посягають на виборчі права громадян віднесено: а) посадових осіб, на яких законом покладено обов'язок: ведення

Державного реєстру виборців; складання та подання списку громадян України, які мають право брати участь у референдумі; організації роботи виборчої комісії; б) посадових і службових осіб, власників і творчих працівників засобів масової інформації чи інформаційних агентств; в) осіб, яким заборонено брати участь у передвиборній агітації; г) членів та голову виборчої комісії; д) фізичних осіб, у тому числі тих, які офіційно чи неофіційно приймають участь у передвиборчій компанії; е) юридичних осіб. Розглянуто особливості притягнення вказаних категорій суб'єктів до адміністративної відповідальності та порядок судового розгляду такої категорії справ.

### РОЗДІЛ 3

## ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

# АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

# ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

### 3.1. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні

Майже жоден із напрямів державної діяльності не може бути реалізований одним органом; як правило, для виконання поставлених перед державою завдань утворюються системи з відповідних органів державної влади. Наприклад, реалізацію правоохоронної функції держави забезпечує система правоохоронних органів, до якої входять: прокуратура, Національна поліція, Служба безпеки України, органи та установи юстиції, Національне антикорупційне бюро, нотаріат, адвокатура, Державна фіскальна служба, Державна аудиторська служба, Державна виконавча служба [26, с. 55, 65, 76, 90, 94, 98, 103, 108, 112, 117; 137, с. 130; 219, с. 243]. В якості прикладу також можна навести і судову систему України, яка «наділена монополією» щодо здійснення правосуддя в державі: вона складається з місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України (Розділ II Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [198]). Одночасно не викликає сумнівів, що безпосереднє забезпечення виборчих прав громадян покладається на державу, на що прямо вказано в ч. 2 ст. 71 Основного Закону держави: «виборцям гарантується вільне волевиявлення» [101]. Вільне волевиявлення втілюється якраз під час реалізації виборчих прав, що забезпечується системою відповідних суб'єктів, які становлять систему забезпечення виборчих прав в Україні. Окремі елементи всередині систем не існують відособлено один від одного — вони взаємопов'язані реалізацією однієї спільної діяльності, в процесі якої між ними виникає взаємодія.



Окремі аспекти взаємодії різних державних органів і громадських інституцій досліджувалися багатьма вченими (М. М. Бурбиною, О. М. Васильєвою, Д. Г. Забродою, В. М. Ликовим, Т. Є. Мироненко, Т. Д. Момотенко, Ю. С. Назаром, О. П. Рябченко, В. О. Серьогіним, В. М. Тертишником, М. С. Уткіною, С. І. Халимоном, С. П. Черних, О. М. Ярмаком, О. Н. Ярмишем [26; 27; 65; 123; 132; 137; 142; 212; 285; 246; 264; 267; 284]), проте, такі дослідження неможливо було б провести без загальнотеоретичних положень про процес взаємодії, зокрема, його методів та форм, викладених в наукових роботах різних вчених і фахівців (О. В. Гончара, Б. Ф. Ломова, А. Є. Луњева, В. В. Москаленка, М. М. Філоненка, Я. Щепанського [45; 121; 122; 140; 257; 281]). При цьому, взаємодія суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні залишається поза увагою науковців, як і адміністративно-правові засади її здійснення.

Перш ніж перейти безпосередньо до дослідження адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні, пропонуємо розглянути одну з ключових категорій вищевказаного поняття — термін «взаємодія», який:

1) у філософії розглядається як «універсальна властивість усього існуючого світу речей і явищ в їх взаємній зміні, впливові одного на інших» [258, с. 77–78];

2) в соціології означає «організовану систему відносин, інститутів і засобів соціального контролю, що згуртовує індивіди, підгрупи та інші складові елементи у функціональне ціле, здатне до зберігання і розвитку» [281, с. 113];

3) в психології — «система зв'язків і взаємодій між індивідами, соціальними групами, сукупність усіх соціальних відносин» [257с. 72]; «система дій учасників діяльності, за якої дії однієї особи або групи осіб обумовлюють певні дії інших, які, в свою чергу, викликають певні дії перших осіб» [121, с. 68];

4) в етимології — «пов'язані об'єкти чи суб'єкти, які проявляють спільну дію в тому числі шляхом її погодження» [222, с. 346]; «вплив, спільна дія, обмін інформацією» [45, с. 35];

5) в юриспруденції — «управлінський процес, який полягає у діяльності кількох (не менше двох) суб'єктів, які впливають один на одного та на об'єкт засобами і методами, що властиві кожному учасникові для досягнення спільної мети» [142, с. 17].

Деякі науковці вказують на дуалістичний характер категорії взаємодії. Зокрема, В. В. Москаленко зазначає, що «взаємодію можна розглядати в двох аспектах. Перший аспект — це розглядання взаємодії як контакту двох або більше осіб, що має своїм результатом взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків, установок. Другий аспект — це розглядання взаємодії як взаємно зумовлених індивідуальних дій, що пов'язані циклічною причинною залежністю. В цьому аспекті поняття «взаємодія» використовується для визначення способу реалізації спільної діяльності, мета якої зумовлює взаємне узгодження індивідуальних дій, розподіл і кооперацію функцій» [140, с. 444].

Фактично на цьому ж в своїй роботі наголошує О. М. Ярмач, розглядаючи поняття «взаємодія» у широкому та вузькому значеннях. Так, при загальному підході вона пов'язується з безпосереднім процесом впливу об'єктів або суб'єктів та уособлює їх взаємозалежність, а у вузькому значенні являє спільний процес чи погоджену діяльність, напрями якої залежать один від одного [284, с. 31–32]. Слід зазначити, що такий поділ поняття «взаємодія» в юридичній науці не має ніякого сенсу, оскільки в даному випадку вузьке розуміння процесу взаємодії майже повністю відтворює його загальний, найширший зміст. Так, В. М. Ликов, досліджуючи взаємодію як фактор ефективності роботи правоохоронних органів, розглядає першу як «спільну участь сил і засобів органів і підрозділів різних відомств для досягнення єдиної мети; кожне відомство виконує тільки свою, властиву йому функцію, реалізуючи свої повноваження у сфері своїх зобов'язань щодо взаємодії» [123, с. 12]. Торкаючись правоохоронної сфери, О. М. Ярмач розглядає

взаємодію органів державної влади України у правоохоронній сфері в «якості системи, невід'ємними складниками якої є стратегічна взаємодія органів державної влади України у правоохоронній сфері й тактична взаємодія зазначених органів» [284, с. 96].

Переймаючись питанням організації роботи кримінально-виконавчої інспекції, зокрема, її взаємодію з іншими суб'єктами з метою запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку, С. І. Халимон під взаємодією розуміє «організований відповідно до вимог чинного законодавства, відомчих та міжвідомчих нормативних актів процес взаємодії (спільних або погоджених дій), спрямований на досягнення цілей покарання та завдань КВК України (виправлення і ресоціалізацію засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів з їхнього боку)» [264, с. 56].

Т. Є. Мироненко аспект взаємодії органів прокуратури з громадськістю та її окремими інституціями розглядає через призму управління, у зв'язку з чим розуміє взаємодію як «активну цілеспрямовану діяльність означених органів із формування зв'язків з активними верствами населення України, за допомогою яких створюються умови для удосконалення діяльності органів прокуратури та побудови в Україні громадянського суспільства» [132, с. 159].

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що у наведених дефініціях вбачається уніфікація поняття «взаємодія», незважаючи на існуючу розгалужену систему суб'єктів, які взаємодіють між собою, та різноманітний характер їх діяльності.

Близьким за змістом до терміну взаємодії є інший термін — «координація»; з приводу їх співвідношення в юриспруденції існують неоднозначні погляди [122, с. 74]. Зокрема, С. П. Черних відмічає, що «дуже часто ці поняття ототожнюються одне з одним, що суттєво звужує їх змістове наповнення та призводить до виникнення непорозумінь і дискусій серед науковців» [267, с. 84]. Підтримуючи наведену тезу, ми вважаємо, що ці два поняття ототожнювати недоцільно з огляду на їх етимологічну різницю. Під терміном «координація» необхідно розуміти: «1) погодження, зведення до

відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями, тощо; 2) узгодженість рухів, дій і т. ін.» [223, с. 278], у той час коли взаємозв'язок передбачає відношення між окремими суб'єктами, яке не завжди потребує погодження їх дій, а лише обмежується необхідністю встановлення такого зв'язку. Отже, ми вважаємо, що координація у більшості випадків є початковою, а інколи і необхідною умовою здійснення взаємодії. Тому можна частково підтримати тезу О. М. Васильєвої з приводу того, що «взаємодія полягає у певній організаційній діяльності, як шлях до мети, на основі узгодженості дій суб'єктів і на організаційному етапі якої здійснюється:

- 1) нормативно-правове забезпечення взаємодії;
- 2) реалізація нормативно-правового забезпечення — як приклад, створення координаційних центрів;
- 3) безпосереднє планування заходів із взаємодії» [27, с. 99–102].

У даному випадку взаємодія є частиною управлінського процесу, а за допомогою координації досягається спільна мета останнього, тобто координація, як процедура узгодження діяльності та цілей, є організаційною стадією, що передує взаємодії.

Відповідно, для визначення сутності процесу взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні, окрім врахування вищенаведених теоретичних положень, необхідно встановити систему суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні, їх спільну мету, а також охарактеризувати внутрішній аспект організації такої взаємодії (методи, способи, засоби, тощо) та її зовнішні прояви (форми, напрями, тощо).

Система суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні була визначена нами в підрозділі 2.2 дисертаційного дослідження та буде розглянута надалі в контексті взаємодії її елементів. Спільна мета суб'єктів у даному випадку полягає у забезпеченні виборчих прав громадян, тобто права обирати представників органів державної влади та бути обраними у якості таких представників, брати участь в референдумах, а також реалізовувати в межах,

встановлених законом, права, пов'язані з організацією та проведенням виборів чи референдумів.

Наукова категорія «метод» має універсальне значення та одночасно використовується різними науками, тому для найповнішого розкриття її сутності вважаємо необхідним звернутись до загальної науки — філософії, де вона розуміється як: 1) «шлях до мети, спосіб її досягнення» [255, с. 241]; 2) «спосіб досягнення визначеної мети, сукупність прийомів та операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності» [256, с. 266]. Наведені визначення відповідають етимологічній сутності поняття «метод» — це «спосіб, порядок, основа, прийнятий шлях для ходу досягнення чого-небудь у вигляді загальних правил» [30, с. 823]. Таким чином, під методами взаємодії суб'єктів у межах однієї системи ми пропонуємо розуміти конкретно визначені засоби, прийоми та способи, що застосовуються суб'єктами взаємодії під час провадження їх діяльності задля досягнення спільної мети.

Форми будь-якої діяльності — це її зовнішні прояви, відображення її сутнісного змісту. О. П. Рябченко вказує на те, що «форма виражає спосіб існування, розвиток... У свою чергу, зміст визначає форму. Зміст управління являє собою сукупність взаємопов'язаних внутрішніх, суттєвих для якісної характеристики управління, властивостей і ознак» [212, с. 19–20]. Такий вектор розгляду форм прослідковується і в інших наукових працях. Так, В. М. Тертишник, розглядаючи взаємодію різних суб'єктів під час розкриття злочинів, констатує: «...взаємодія різних суб'єктів у сфері протидії злочинності взагалі, як і кримінальному провадженні зокрема, здійснюється у відповідних формах. Зазначені форми — це способи співробітництва, що забезпечують узгоджений характер діяльності, конкретні способи зв'язку між взаємодіючими суб'єктами, комплекси способів і прийомів, системи зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів» [246, с. 6].

Розглядаючи форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості в сфері охорони громадського порядку, М. В. Ковалів зазначає, що «взаємодія органів внутрішніх справ і громадськості відбувається у певних формах, під

якими необхідно розуміти зовнішнє вираження сумісної правоохоронної діяльності працівників органів внутрішніх справ і населення у сфері охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями» [82, с. 180].

Автори підручника «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні» (О. Н. Ярмиш і В. О. Серьогін) під формою діяльності органів публічної влади пропонують розуміти «зовнішній бік їх функціонування, тобто сукупність однорідних дій, які здійснюються в певних організаційних рамках, визначених законодавством» [285, с. 61–62], а власне характер таких форм безпосередньо залежить від суб'єкта реалізації взаємодії та обсягу компетенції, якими наділений кожен з них. В свою чергу, форми взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян — це спільна зовнішня діяльність уповноважених суб'єктів, що виникає на підставі застосування різних методів взаємодії, яка спрямована на досягнення єдиної мети.

Перейдемо до з'ясування іншої категорії — адміністративно-правові засади. Під засадами необхідно розуміти: «1) основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; 2) вихідне, головне положення, принцип; основу світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь» [224, с. 300]. Визначаючи адміністративно-правові засади будь-якої діяльності, необхідно говорити перш за все про ті вихідні положення (основи, принципи, правила), які знайшли своє відображення в нормах національного адміністративного законодавства.

Таке розуміння адміністративно-правових засад певним чином відображається в дефініції Д. Г. Заброди, який, детально розглянувши поняття та зміст зазначеної категорії, визначив її як «сукупність закріплених у нормах адміністративного права параметрів (характеристик) суспільного явища та правовідносин, що потребують урегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів» [64, с. 51]. У своїй роботі він також запропонував виділяти такі змістовні складові поняття «адміністративно-правові засади»: 1) нормативну (сукупність адміністративних норм, що регулюють конкретні відносини та їх подальший аналіз); 2) інституційну (відображає систему

суб'єктів таких правових відносин, їх місце та роль у такій діяльності, а також адміністративно-правовий статус); 3) інструментально-технологічну (уособлює форми і методи діяльності суб'єктів у процесі реалізації адміністративно-правових норм). Вважаємо за можливе прийняти таку структуру за основу для систематичного дослідження адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні, із застереженням щодо того, що змістовна об'ємність кожного з них не дозволяє провести їх ґрунтовне дослідження в межах одного підрозділу, а тому ми вимушені обмежитись лише їх загальною характеристикою.

*Нормативна складова адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні.* Характерним є те, що питання взаємодії різних суб'єктів в процесі забезпечення виборчих прав громадян не знайшло у законодавстві належного закріплення, натомість, на необхідність взаємодії з приводу різного роду питань у межах власної компетенції, в тому числі з приводу забезпечення виборчих прав, наголошено у низці законодавчих актів:

1) ч. 1 ст. 11 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [181] закріплює, що розпорядник та органи ведення Державного реєстру виборців взаємодіють з Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України в процесі ведення державного реєстру виборців, що включає: апаратне та програмне забезпечення; перевірку даних; захист від несанкціонованого доступу; недопущення незаконного використання, копіювання та знищення інформації; забезпечення безпеки персональних даних виборців;

2) ч. 11 ст. 14 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [181] стосується надання організаційної підтримки, контролю за виконанням рішень розпорядника Державного реєстру виборців та забезпечення взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, закладів, установ та організацій, що здійснюють регіональні органи адміністрування Державного реєстру виборців;

3) ч.ч. 2, 3 ст. 80 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [195] закріплює обов'язок першого заступника Голови Верховної Ради України щодо організації та забезпечення взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з приводу нормотворчої діяльності в різних сферах, а на заступника Голови Верховної Ради України покладається обов'язок налагодження взаємодії із судовою гілкою влади;

4) Закон України «Про Кабінет Міністрів України» передбачає здійснення взаємодії Кабінетом Міністрів України з органами судової влади (ч. 4 ст. 37), іншими державними органами в межах визначеної компетенції (ч. 1 ст. 38); «...Кабінет Міністрів України спрямовує діяльність органів виконавчої влади на сприяння ефективному функціонуванню та розвитку місцевого самоврядування, додержання визначених законом прав органів місцевого самоврядування, забезпечує взаємодію центральних і місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення» [187] (ч. 4 ст. 39); питаннями взаємодії з Президентом України, Верховною Радою України та іншими органами виконавчої влади займаються Перший віце-прем'єр-міністр України та Віце-прем'єр-міністр України (п. 3 ч. 1 ст. 37);

5) ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» [192] регламентує взаємодію органів поліції з іншими органами правопорядку, державної влади, місцевого самоврядування в межах наданої законом компетенції у ході реалізації своєї професійної діяльності.

Слід зазначити, що опосередковано на необхідність взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування під час здійснення спільних комплексних і одиничних заходів з метою забезпечення виборчих прав громадян вказується в підзаконних нормативно-правових актах. Так, наприклад, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо забезпечення виконання деяких положень Закону України «Про Державний реєстр виборців» від 17.07.2009 р. № 895-р зазначено, що «МВС, МОЗ, Мінпраці, Мін'юст повинні вирішити питання щодо кадрового забезпечення



своїх територіальних органів для ефективної взаємодії з відділами ведення Державного реєстру виборців під час здійснення заходів, передбачених Законом України «Про Державний реєстр виборців»» [185].

Проаналізувавши наведені нормативні положення, можемо дійти висновку, що адміністративно-правова регламентація взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян залишається на достатньо низькому рівні, оскільки закріплює лише сам факт можливості здійснення такої взаємодії, без будь-якої деталізації та конкретного розподілення повноважень, що не сприяє її ефективності та ґрунтовності. Окрім того, у національному законодавстві не передбачено жодних засад, методів і форм проведення такої взаємодії, як і не визначений вичерпний перелік органів, які її здійснюють. Звідси випливає висновок про те, що така взаємодія існує, проте, незрозуміло, як саме та у яких формах. Таке враження, що питання взаємодії деякі органи державної влади у кожному конкретному випадку вирішують на власний розсуд, що може стати підставою для зловживання повноваженнями посадовими особами у сфері забезпечення виборчих прав.

*Інституційна складова адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні* пов'язана із системою останніх, до якої, як нами було встановлено у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, віднесено: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Центральну виборчу комісію, судові органи.

*Інструментально-технологічний аспект адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні.* Жодні з форм або методів у сукупності з іншими засадами та напрямками такої взаємодії не знайшли відображення в чинному законодавстві. Тому ми на підставі проведеного нами дослідження вважаємо можливим окреслити основні напрями, в межах яких повинна відбуватись взаємодія суб'єктів забезпечення

виборчих прав громадян: 1) нормотворчий; 2) правоохоронний; 3) когнітивний; 4) інформаційний.

Нормотворчий напрямок полягає у поданні проектів законів та окремих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері виборчих прав громадян суб'єктами їх забезпечення. Такі пропозиції подаються до Верховної Ради України для їх розгляду уповноваженими суб'єктами, серед яких можна виділити: Президента України, народних депутатів України, міністрів Кабінету Міністрів України, тощо. Основну увагу необхідно приділяти пропозиціям щодо удосконалення законодавства у зазначеній сфері, отриманим від суб'єктів, які мають безпосереднє відношення до виборчого процесу, оскільки саме вони виступають «інсайдерами» в даному процесі та мають найповніше уявлення про його проблемні питання, які потребують додаткового нормативного регулювання.

Правоохоронний напрям діяльності, у першу чергу, пов'язаний з роботою судів і органів Національної поліції. Так, перші, здійснюючи правосуддя, притягують до відповідальності осіб, які здійснили протиправне посягання на виборчі права громадян, тим самим поновлюючи останні. У свою чергу, основними завданнями органів поліції є виявлення та попередження правопорушень, у тому числі у сфері забезпечення виборчих прав громадян. Важлива роль у даному напрямі відводиться Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини як суб'єкту, який сприяє захисту та поновленню виборчих прав громадян. Для здійснення єдиної мети (охорони та захисту виборчих прав громадян) наведені суб'єкти повинні взаємодіяти між собою, зокрема, під час притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян, і сприяти правосуддю, зокрема, в частині встановлення всіх обставин справи та прийняття об'єктивних рішень по справі, адже, наприклад, від безпосередньої роботи поліції (складання протоколу про адміністративне правопорушення, що посягає на виборчі права громадян і встановлений порядок його забезпечення, встановлення та фіксування інших обставин вчинення правопорушення) залежить рішення, яке прийме суддя по

даній справі, а Уповноважений Верховної Ради з прав людини може бути учасником судового розгляду справи з метою захисту громадян, чиї права були порушені.

Когнітивний напрям переважно повинен стосуватися суб'єктів, які забезпечують організацію та проведення виборів або референдумів, тобто мова йде безпосередньо про осіб, на яких покладено обов'язки щодо забезпечення виборчого процесу чи проведення голосування в межах референдуму. Справа в тому, що права громадян у виборчому процесі можуть бути порушені не лише внаслідок вчинення злочину чи адміністративного проступку. Непоодинокі випадки, коли права громадян порушуються на виборчих дільницях і носять виключно процесуальний характер. Даний напрям покликаний зменшити рівень таких випадків саме за допомогою навчання та підвищення професіоналізму таких осіб, що буде сприяти підвищенню рівня якості проведення виборів і референдумів. У межах проведення відповідного навчання чи підвищення кваліфікації таких осіб повинна приділятися увага і міжнародним стандартам виборчого процесу нарівні з правами громадян і особливостями їх забезпечення.

В межах інформаційного напрямку суб'єктами забезпечення виборчого процесу повинна надаватись методична та консультативна допомога з приводу розв'язання проблемних питань, пов'язаних з нормативним і організаційним забезпеченням виборчих прав громадян. Це може стосуватись як роз'яснення окремих положень законодавства у зазначеній сфері, так і рекомендацій щодо застосування окремих положень нормативно-правових актів, з урахуванням міжнародного досвіду та кращих зарубіжних традицій проведення виборів і референдумів на всіх рівнях. Такий напрям дає можливість уповноваженим суб'єктам сприяти забезпеченню виборчих прав громадян шляхом здійснення діалогу, в межах якого можливо ставити і вирішувати проблемні питання.

В свою чергу, будь-яка діяльність провадиться на основі певних засад, які в юриспруденції прийнято називати принципами, тому логічним буде припустити, що процес взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав

громадян в Україні не є виключенням, а тому будується на ряді принципів. Враховуючи те, що на переважну більшість таких суб'єктів поширюються Закони України «Про державну службу» [182], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [196], а на окремі — Закони України «Про Національну поліцію» [192] та «Про судоустрій і статус суддів» [198], можемо запропонувати наступні основні засади взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян:

1) принцип верховенства права — утверджує пріоритетне становище прав і свобод людини, які визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тим самим закріплюючи правило, відповідно до якого суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян у процесі своєї діяльності повинні ставити останні на перше місце;

2) принцип законності закріплює обов'язок суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян діяти виключно в межах встановлених законом повноважень;

3) принцип прозорості забезпечує вільний доступ громадянам до відкритої інформації, що стосується взаємодії таких суб'єктів в межах здійснення їх спільної діяльності, пов'язаної із забезпеченням виборчих прав громадян;

4) принцип ефективності передбачає наявність реальних результатів від провадження спільної діяльності суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян, співвідношення витрачених ресурсів і досягнення поставлених цілей;

5) принцип професіоналізму насамперед пов'язаний із компетентним і об'єктивним виконанням суб'єктами забезпечення виборчих прав громадян своїх функціональних обов'язків і взагалі всієї професійної діяльності, в тому числі взаємодії з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування та громадянами, а також передбачає наявність високого рівня професійних знань, умінь і навичок;

6) принцип політичної нейтральності прямо забороняє суб'єктам забезпечення виборчих прав громадян під час їх взаємодії демонструвати чи

висказувати будь-які уподобання щодо кандидатів у депутати або тих чи інших рішень, що приймаються на референдумах;

7) принцип добросовісності спрямовує дії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян під час реалізації спільної діяльності на захист не приватних, а публічних інтересів;

8) принцип ініціативності передбачає встановлення взаємозв'язків, у межах визначеної законом компетенції, із власної ініціативи окремих суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян, якщо останні вважають такі дії актуальними та необхідними.

Підсумовуючи результати дослідження адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні, необхідно звернути увагу на низку проблемних питань, що мають місце під час організації такої взаємодії, які потребують вирішення з метою оптимізації процесу забезпечення виборчих прав громадян, у тому числі з врахуванням зарубіжного досвіду в даній сфері. Таким чином, результати дослідження адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні можемо представити у наступних положеннях.

1. Визначено ознаки, які характеризують взаємодію в межах системи як державних, так і недержавних суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні:

– наявність двох і більше чітко визначених суб'єктів, між якими здійснюється процес взаємодії: органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, судів і Президента України;

– підставою взаємодії є закони, підзаконні нормативно-правові акти та рішення управлінського характеру, положення яких прямо чи опосередковано вказують на необхідність такої взаємодії;

– визначення однієї спільної мети, для досягнення якої суб'єкти виступають учасниками процесу взаємодії, – забезпечення права обирати представників органів державної влади та бути обраними в якості таких представників, брати участь в референдумах, а також реалізовувати в межах,

встановлених законом, права, пов'язані з організацією та проведенням виборів чи референдумів;

– сутність взаємодії полягає в тому, що один суб'єкт здійснює вплив на інший, який може його прийняти, знаходячи своє відображення в діяльності останнього, насамперед в межах нормотворчого, правоохоронного, когнітивного та інформаційного напрямів;

– взаємодія між суб'єктами хоча і повинна приносити певний результат, спрямований на досягнення мети, проте, досягнути його вдається не завжди, інколи даний процес лише наближає до головної мети;

– часто суб'єкти системи повинні узгоджувати власну діяльність одне з одним, зокрема, спільно вирішувати питання про місце та час реалізації заходів, спрямованих на досягнення спільної мети, що досягається в тому числі за рахунок реалізації основоположних засад такої взаємодії — принципів.

– забезпечується за допомогою певних методів — конкретно визначених засобів, прийомів та способів, що застосовуються суб'єктами взаємодії під час провадження їх діяльності задля досягнення спільної мети;

– процес взаємодії знаходить своє зовнішнє відображення у формах, які визначаються конкретними відносинами між суб'єктами такого процесу, та відбивається в спільній зовнішній діяльності уповноважених суб'єктів, що виникає на підставі застосування різних методів взаємодії, яка спрямована на досягнення єдиної мети.

2. Сутність процесу взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні розкрито через: систему суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні; їх спільну мету, яка полягає у забезпеченні виборчих прав громадян, тобто права обирати представників органів державної влади та бути безпосередньо обраними у якості таких представників, брати участь в референдумах, а також реалізовувати в межах, встановлених законом, права, пов'язані з організацією та проведенням виборів та референдумів; внутрішній аспект організації такої взаємодії (конкретно визначені засоби, прийоми та способи, що застосовуються суб'єктами взаємодії під час провадження їх

діяльності задля досягнення спільної мети) та її зовнішні прояви (спільну зовнішню діяльність уповноважених суб'єктів, що виникає на підставі застосування різних методів взаємодії, яка спрямована на досягнення єдиної мети).

3. Сформульовано поняття «взаємодія суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні» — це спільна узгоджена діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на створення умов для максимально повного забезпечення виборчих прав громадян, що відображається в конкретних формах під час здійснення нормотворчої діяльності, ведення Державного реєстру виборців, забезпечення публічного порядку та безпеки в період проведення виборів, охорони прав і свобод громадян, які беруть участь у виборчому процесі, та вирішення інших зовнішньо- та внутрішньоорганізаційних питань.

4. Зроблено висновок, що нормативне забезпечення взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні залишається на низькому рівні, оскільки закріплює лише сам факт можливості здійснення такої взаємодії без будь-якої деталізації та конкретного розподілення повноважень, що не сприяє її ефективності та ґрунтовності. Окрім того, у національному законодавстві не передбачено жодних засад, методів і форм проведення такої взаємодії, як і не визначений вичерпний перелік органів, які її здійснюють, з чого випливає висновок про те, що така взаємодія існує, проте, незрозуміло, як і у яких формах.

5. Визначено основні напрями взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян: 1) нормотворчий (подання проектів законів та окремих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства у сфері виборчих прав громадян суб'єктами їх забезпечення); 2) правоохоронний (пов'язаний з роботою судів, органів Національної поліції та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); 3) когнітивний (стосується суб'єктів, які забезпечують організацію та проведення виборів або референдумів); 4) інформаційний (надання методичної та консультативної

допомоги з приводу розв'язання проблемних питань, пов'язаних з нормативним і організаційним забезпеченням виборчих прав громадян).

6. Встановлено, що процес взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні повинен будуватись на наступних принципах: верховенства права, законності, прозорості, ефективності, професіоналізму, політичної нейтральності, доброчесності та ініціативності.

### **3.2 Зарубіжний досвід забезпечення виборчих прав громадян та можливості його використання в Україні**

Прагнення нашої країни до повноцінного членства у Європейському Союзі та проголошення необхідності безумовного дотримання в діяльності держави основоположних прав і свобод людини зобов'язують нашу державу втілювати у повсякденну діяльність найкращі закордонні практики забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина. Зазначене зумовлює необхідність усіх зацікавлених сторін, у тому числі й наукової спільноти, досліджувати найкращі зарубіжні надбання та пропонувати їх запровадження в нашій державі. Зважаючи на це, ми вважаємо, що здійснення аналізу зарубіжного досвіду забезпечення виборчих прав громадян та вироблення ґрунтовних пропозицій щодо перспективних шляхів його використання в Україні має неабияку актуальність. Це зумовлено також тим фактом, що навесні 2019 року в Україні мають відбутися чергові вибори Президента України, за проведенням яких буде спостерігати весь світ.

Звичайно, що ми розпочнемо з дослідження країн–сусідів (Росія, Білорусь, Казахстан та ін.), оскільки їх правова та виборча система є подібною до національної.

Відповідно до Конституції Російської Федерації, громадяни Федерації мають право брати участь в управлінні справами держави як безпосередньо, так і через своїх представників. Вони мають право обирати і бути обраними до



органів державної влади та органи місцевого самоврядування, а також брати участь у референдумі [98]. Основним законом Російської Федерації, що встановлює механізм реалізації та захисту виборчих прав громадян, є Федеральний закон «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації» від 12.06.2002 р. № 67-ФЗ. Він, зокрема, складається з таких розділів: «Гарантії права громадян Російської Федерації на призначення референдуму», «Гарантії прав громадян при реєстрації (обліку) виборців, учасників референдуму, складанні списків виборців, учасників референдуму, утворення виборчих округів, виборчих дільниць, дільниць референдуму», «Гарантії прав громадян на отримання і поширення інформації про вибори і референдуми», «Гарантії прав громадян при організації та здійсненні голосування, встановлення підсумків голосування, визначення результатів виборів, референдуму і їх опублікування», «Оскарження порушень виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації і відповідальність за порушення законодавства про вибори і референдуми» [151].

Згідно з цим законом головним державним органом, що має владні повноваження у сфері забезпечення виборчих прав громадян, є Центральна виборча комісія. Вона складається з 15 членів, діє на постійній основі, а термін її повноважень складає п'ять років. Центральна виборча комісія Російської Федерації має наступні повноваження:

- здійснює контроль за дотриманням виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації;
- забезпечує реалізацію заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів, референдумів, розвитком виборчої системи в Російській Федерації, впровадженням, експлуатацією і розвитком засобів автоматизації, правовим навчанням виборців, професійною підготовкою членів комісій та інших організаторів виборів, референдумів, виданням необхідної друкованої продукції;

– здійснює заходи щодо організації єдиного порядку розподілу ефірного часу та друкованої площі між зареєстрованими кандидатами, виборчими об'єднаннями для проведення передвиборної агітації, між ініціативною групою з проведення референдуму і іншими групами учасників референдуму для проведення агітації з питань референдуму, встановлення підсумків голосування, визначення результатів виборів, референдумів, а також порядку опублікування (оприлюднення) підсумків голосування і результатів виборів, референдумів, в тому числі в інформаційно-телекомунікаційній мережі «Інтернет»;

– здійснює заходи щодо організації фінансування підготовки і проведення виборів, референдумів, розподіляє виділені з федерального бюджету кошти на фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів, референдуму, контролює цільове використання зазначених коштів;

– розглядає скарги (заяви) на рішення і дії (бездіяльність) нижчих комісій і приймає за зазначеними скаргами (заявами) вмотивовані рішення.

Цікавим моментом є те, що Центральна виборча комісія в межах своєї компетенції має право видавати інструкції з питань однакового застосування законодавства про вибори, обов'язкові для виконання, а також має право давати висновки про відповідність законів та інших нормативних правових актів суб'єктів Російської Федерації Закону «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації», а також іншим федеральним законам, що регулюють виборчі права і право на участь в референдумі громадян Російської Федерації. Комісія також має офіційний друкований орган та офіційне мережеве видання [151; 158].

Окрім Центральної виборчої комісії, схожі повноваження, але в менших масштабах, виконують виборчі комісії суб'єктів Російської Федерації; виборчі комісії муніципальних утворень; окружні виборчі комісії; територіальні (районні, міські та ін.) комісії; дільничні комісії. Вони також забезпечують реалізацію і захист виборчих прав і права на участь у референдумі громадян, здійснюють підготовку та проведення виборів і референдумів. Усі виборчі

комісії в межах своєї компетенції незалежні від органів державної влади та органів місцевого самоврядування [151].

*Нормативні акти та інші рішення Центральної виборчої комісії Російської Федерації, а також рішення інших виборчих комісій, прийняті ними в межах своєї компетенції, встановленої цим законом, іншими федеральними законами, є обов'язковими для федеральних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, кандидатів, політичних партій та інших громадських об'єднань, організацій, посадових осіб, виборців. При підготовці і проведенні виборів використовується Державна автоматизована система Російської Федерації «Вибори». Порядок використання ДАС «Вибори» визначається Центральною виборчою комісією відповідно до Федерального закону від 10 січня 2003 року № 20-ФЗ «Про Державну автоматизовану систему Російської Федерації «Вибори» [148; 150].*

Якщо вести мову про політичні партії як суб'єктів виборчого процесу, то контроль за забезпеченням гарантій рівності парламентських партій при освітленні їх діяльності державними загальнодоступними телеканалами і радіоканалами здійснюється Центральною виборчою комісією Російської Федерації за участю федерального органу виконавчої влади, уповноваженого на здійснення функцій з контролю та нагляду у сфері засобів масової інформації, і загальноросійської організації телерадіомовлення. Порядок і методика обліку обсягу ефірного часу, витраченого протягом одного календарного місяця на висвітлення діяльності кожної парламентської партії, затверджуються рішенням Центральної виборчої комісії Російської Федерації за погодженням з центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на здійснення функцій з контролю та нагляду у сфері засобів масової інформації. Відомості про забезпечення гарантій рівності парламентських партій при освітленні їх діяльності державними загальнодоступними телеканалами і радіоканалами за попередній календарний рік публікуються Центральною виборчою комісією у «Парламентській газеті» щорічно не пізніше 31 січня поточного року [149].

Законодавством Російської Федерації встановлений адміністративний та судовий порядок забезпечення, захисту та відновлення порушених виборчих прав громадян.

Рішення і дії (бездіяльність) комісій та їх посадових осіб, які порушують виборчі права громадян та право громадян на участь у референдумі, можуть бути оскаржені безпосередньо до вищої комісії, яка зобов'язана, не направляючи скаргу в нижчу комісію, за винятком випадку, коли обставини, викладені в скарзі, не були предметом розгляду нижчої комісії, розглянути цю скаргу [151]. Комісії зобов'язані в межах своєї компетенції розглядати скарги, що надійшли до них у період виборчої кампанії, в п'ятиденний термін, але не пізніше дня, що передує дню голосування, а за зверненнями, що надійшли у день голосування чи в день, наступний за днем голосування, — негайно. *Комісії мають право звертатися з поданнями про проведення відповідних перевірок та припинення порушень закону до правоохоронних органів, органів виконавчої влади.* Зазначені органи зобов'язані в п'ятиденний термін, а якщо подання отримано за п'ять і менше днів до дня голосування — не пізніше дня, що передує дню голосування, а якщо в день голосування або в день, наступний за днем голосування, — негайно вжити заходів щодо припинення цих порушень і негайно проінформувати про результати комісію. Якщо факти, що містяться в поданні, вимагають додаткової перевірки, вказані заходи вживаються не пізніше ніж у десятиденний термін. *У разі порушення кандидатом, виборчим об'єднанням, ініціативною групою з проведення референдуму цього закону відповідна комісія має право винести кандидату, виборчому об'єднанню, ініціативній групі з проведення референдуму попередження, яке доводиться до відома виборців, учасників референдуму через засоби масової інформації або іншим способом [151].*

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства РФ, суди розглядають наступні адміністративні справи, що впливають із сфери забезпечення виборчих прав громадян:

- про захист виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації;
- про призупинення діяльності або ліквідацію політичної партії, її регіонального відділення чи іншого структурного підрозділу, іншого громадського об'єднання [85].

Виборці, учасники референдуму мають право оскаржувати в суді рішення, дії (бездіяльність) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, іншого органу, виборчої комісії, комісії з референдуму, посадової особи, які порушують виборчі права цих громадян або їх право на участь у референдумі.

Члени виборчої комісії, комісії з референдуму також мають право оскаржувати в суді рішення, дії (бездіяльність) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, громадського об'єднання, виборчої комісії, комісії з референдуму, посадової особи, що порушують права членів таких комісій, пов'язані із здійсненням ними своїх повноважень.

*Окрім зазначеного, виборча комісія, комісія з референдуму в межах своїх повноважень має право звернутися до суду з адміністративним позовом у зв'язку з порушенням законодавства про вибори і референдуми органом державної влади, органом місцевого самоврядування, посадовою особою, кандидатом, виборчим об'єднанням, політичною партією, її регіональним відділенням і іншим структурним підрозділом, іншим громадським об'єднанням, ініціативною групою з проведення референдуму, іншою групою учасників референдуму, а також виборчою комісією, комісією з референдуму.*

Для захисту виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації до суду з адміністративним позовом має право звернутися прокурор.

Підкреслимо, що попереднє звернення до вищої комісії, в тому числі до виборчої комісії суб'єкта Російської Федерації, Центральної виборчої комісії Російської Федерації, не є обов'язковою умовою для звернення до суду з адміністративним позовом про оскарження рішення виборчої комісії [85].

Зазначені нами вище органи також сприяють правовій освіті в галузі реалізації виборчих прав громадян. При Центральній виборчій комісії Російській Федерації створений «Російський центр навчання виборчим технологіям». Цілями діяльності центру є організація, координація та забезпечення робіт в області підвищення правової культури виборців (учасників референдуму), навчання організаторів виборів і референдумів, інших учасників виборчого і референдумного процесів в Російській Федерації. Основними завданнями центру є:

- правова просвіта виборців (учасників референдуму);
- організація навчання кадрів виборчих комісій всіх рівнів;
- правове навчання учасників виборчого процесу, в тому числі представників політичних партій, громадських об'єднань, кандидатів у виборний орган, на виборну державну чи муніципальну посаду, їх довірених осіб, спостерігачів, представників засобів масової інформації та інших осіб;
- здійснення моніторингових досліджень інформаційних матеріалів про вибори і референдуми (в засобах масової інформації), спрямованих на підвищення ефективності виборчих і референдумних процедур;
- підготовка та поширення наукової, аналітичної, інформаційно-довідкової, навчально-методичної продукції, тематичних радіо- і телепередач, навчальних, документальних і науково-популярних фільмів та інших відео-та кіноматеріалів з питань виборчого права, виборчого процесу та процесу організації референдуму [154].

Крім цього, одним з напрямків реалізації Молодіжної електоральної концепції, затвердженої постановою ЦВК Росії від 12 березня 2014 року № 221/1429-6, є створення молодіжних виборчих комісій, які формуються при виборчих комісіях різного рівня з метою створення резерву кадрів виборчої системи і надання допомоги організаторам виборів при проведенні заходів щодо підвищення правової та політичної культури молодих і майбутніх виборців. Правом висунення кандидатів до складу Молодіжної виборчої комісії наділені регіональні відділення політичних партій, громадські об'єднання та їх

регіональні відділення, освітні установи, які здійснюють свою діяльність на території відповідного регіону, територіальні виборчі комісії і Виборча комісія відповідного федерального утворення [260].

Комісії були сформовані в 59 суб'єктах Російської Федерації. Молодіжні виборчі комісії працюють на громадських засадах і не є юридичними особами. Так, в Іркутській області деякі кандидати були висунуті зборами виборців за місцем навчання і роботи. До складу молодіжного виборчого увійшли представники регіональних відділень політичних партій, громадських організацій та вищих навчальних закладів. Молодіжна виборча комісія Калузької області складається із школярів, студентів, аспірантів, міської та сільської молоді. До сфери діяльності комісій також відносяться моніторинг електоральної активності молоді, сприяння виборчим комісіям у питаннях планування та реалізації заходів, пов'язаних з підготовкою кадрового резерву організаторів виборів і участю в реалізації заходів щодо підвищення правової культури молодих і майбутніх виборців, а також інших учасників виборчого процесу [136].

Як попередній висновок зазначимо, що у Російській Федерації основним органом держави, що має владні повноваження у сфері реалізації та забезпечення виборчих прав громадян, є система виборчих комісій на чолі з Центральною виборчою комісією. Вона, наприклад, наділена повноваженнями щодо видання адміністративних актів з питань однакового застосування законодавства про вибори, а також має право давати висновки про відповідність законів та інших нормативних правових актів суб'єктів Російської Федерації Закону «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації». Крім цього, виборчі комісії мають право звертатися з поданнями про проведення відповідних перевірок та припинення порушень закону в правоохоронні органи, органи виконавчої влади, виносити попередження суб'єктам виборчого процесу у разі порушення ними законодавства про вибори. До того ж, Кодексом адміністративного

судочинства Російської Федерації передбачений судовий порядок захисту порушених виборчих прав громадян.

Відповідно до Конституції Республіки Білорусь, громадяни мають право вільно обирати і бути обраними до державних органів на основі загального, рівного, прямого або непрямого виборчого права при таємному голосуванні. Державні органи, посадові та інші особи, яким довірено виконання державних функцій, зобов'язані в межах своєї компетенції вживати необхідних заходів для здійснення і захисту прав і свобод особистості [96]. Підготовку та проведення виборів Президента Республіки Білорусь, депутатів Палати представників, депутатів місцевих рад депутатів, референдуму забезпечують Центральна комісія, а також відповідні виборчі комісії. Підготовку та проведення відкликання депутата Палати представників, депутата місцевої ради депутатів забезпечують Центральна комісія і комісії по проведенню голосування про відкликання депутата [73].

Центральна комісія в межах своєї компетенції:

- здійснює на всій території Республіки Білорусь контроль за виконанням законодавства Республіки Білорусь про вибори, референдум, відкликання депутата і члена Ради Республіки;

- дає роз'яснення законодавства Республіки Білорусь про вибори, референдум, відкликання депутата і члена Ради Республіки з метою його однакового застосування;

- готує висновки про правомочність висунення кандидатів в члени Ради Республіки, реєструє висунутих кандидатів у члени Ради Республіки, підводить підсумки виборів членів Ради Республіки, реєструє обраних членів Ради Республіки і публікує їх список у пресі, скликає першу після виборів сесію Ради Республіки;

- забезпечує дотримання рівних правових умов передвиборної діяльності політичних партій, інших громадських об'єднань, кандидатів у Президенти Республіки Білорусь, у депутати;



- визначає порядок використання засобів масової інформації в передвиборній кампанії;
- розглядає скарги на рішення виборчих комісій, комісій з референдуму, комісій з проведення голосування про відкликання депутатів і виносить по ним рішення;
- розглядає звернення громадян і організацій з питань проведення виборів, референдуму, відкликання депутатів, членів Ради Республіки [73].

Виборчим кодексом республіки Білорусь встановлюються повноваження органів державної влади щодо забезпечення виборів та реалізації громадянами своїх виборчих прав.

Так місцеві виконкоми та державні адміністрації поряд із наданням пропозицій щодо утворення виборчих округів, мають повноваження щодо утворення діляниць для здійснення голосування та створити організаційні умови щодо їх роботи. До таких умов можна віднести: виділення приміщень для голосування, обладнання їх засобами зв'язку, комп'ютерною технікою; розміщення інформаційних матеріалів під час зустрічей з кандидатами в депутати, а також агітаційних матеріалів під час виборчого процесу.

Слід додати, що у випадку здійснення громадської ініціативи відносно проведення референдуму місцеві виконавчі комітети та місцеві адміністрації мають право перевіряти достовірність підписів громадян у підписних листах з такого референдуму.

В питаннях запровадження процедури відкликання депутатів, створення відповідних окружних комісій стосовно реалізації такої процедури відкликання мають право Президії обласних, Мінської міської Ради депутатів, а також їх виконавчі комітети.

Президії районних, міських рад депутатів і районні, міські (у містах обласного підпорядкування) виконавчі комітети утворюють районні, міські територіальні комісії з виборів Президента Республіки Білорусь, з виборів до місцевих рад депутатів, а також районні, міські комісії з референдуму [73].

В Республіці Білорусь передбачений адміністративний та судовий порядок захисту порушених виборчих прав громадян.

Звернення про порушення законодавства Республіки Білорусь про вибори, референдум, відкликання депутата, члена Ради Республіки подаються в комісії, державні органи та організації не пізніше ніж у десятиденний строк з дня виборів, референдуму, голосування про відкликання депутата, члена Ради Республіки. Скарги на рішення комісій розглядаються на засіданнях комісій. Про дату, час і місце проведення засідання повідомляється заявнику, який має право бути присутнім при розгляді скарги [73].

Відповідно до глави 29 Цивільного процесуального кодексу Республіки Білорусь «Провадження у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин», суд розглядає справи за скаргами на дії Центральної комісії Республіки Білорусь з виборів і проведення республіканських референдумів, виборчої комісії, комісії з референдуму, комісії з проведення голосування про відкликання депутата, а також на рішення органів, що утворили відповідну комісію, у випадках, передбачених законодавством про вибори, референдум, відкликання депутата і члена Ради Національних зборів Республіки Білорусь.

Особа, яка не згодна з рішенням комісії, може подати скаргу до суду у випадках і порядку, передбачених законом. У разі, якщо законом встановлено попереднє звернення із заявою до комісії, і цей порядок заявником не дотримано, суддя направляє скаргу до відповідної комісії. За результатами розгляду скарги суд виносить одне з таких мотивованих рішень: про залишення оскаржуваного рішення без зміни, а скарги — без задоволення; про обґрунтованість скарги та обов'язки усунути допущене порушення. Рішення суду набирає законної сили негайно після його проголошення і оскарженню або оскарженню в касаційному порядку не підлягає. Після винесення рішення суду негайно надсилає копію цього рішення всім юридично зацікавленим в результаті справи особам [48; 155, с. 16].

Слід відмітити, що у виборчому процесі Республіки Білорусь прокурор також наділений повноваженнями щодо розгляду скарг на рішення і дії

учасників виборчого процесу, а також заяв про порушення законодавства про вибори в рамках своєї компетенції. Відповідно до статті 13 Виборчого кодексу, спостерігачі мають право направляти прокурору звернення про усунення порушень виборчого законодавства. Крім того, згідно зі статтею 49 Виборчого кодексу, при виявленні порушень його вимог та інших актів законодавства Республіки Білорусь спостерігачі мають право звертатися до прокурора з відповідною заявою [152; 73].

Відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення Республіки Білорусь, в адміністративному порядку караються:

1) проведення агітації в день виборів, референдуму, голосування про відкликання депутата, або незаконне притягнення або використання грошових коштів або матеріальних ресурсів при підготовці і проведенні виборів, референдуму, або неподання Центральною комісією Республіки Білорусь з виборів, виборчою комісією, комісією з референдуму або комісією з проведення голосування про відкликання депутата необхідних документів або невиконання їх рішень, а також інші порушення законодавства про вибори, референдум, про відкликання депутата або про реалізацію права законодавчої ініціативи громадян, якщо ці діяння не тягнуть кримінальної відповідальності;

2) умисні знищення або пошкодження інформаційних або агітаційних друкованих матеріалів, розміщених відповідно до законодавства на будівлях, спорудах чи інших об'єктах за згодою їх власника в ході виборчої кампанії, підготовки або проведення референдуму, нанесення написів або зображень на інформаційні або агітаційні друковані матеріали.

Справи про такі адміністративні правопорушення розглядаються у судовому порядку [87; 203].

Отже, відмітимо, що у Республіці Білорусь існує єдиний нормативний акт, що регулює організацію та проведення виборів, а також порядок забезпечення виборчих прав громадян, — Виборчий кодекс Республіки Білорусь. Центральна комісія з виборів є головним органом, що здійснює на всій території Республіки Білорусь контроль за виконанням законодавства про

вибори, референдум, відкликання депутата і члена Ради Республіки. На території республіки передбачений як адміністративний, так і судовий порядок захисту порушених виборчих прав. Крім того, слід згадати, що в Республіці Білорусь законодавством закріплений порядок відклику депутата Палати представників та депутата місцевої ради депутатів. Таке право громадян, на думку багатьох вчених, є одним з основоположних серед інших виборчих прав.

Згідно зі змістом Конституції Республіки Казахстан, єдиним джерелом державної влади є народ. Народ здійснює владу безпосередньо через республіканський референдум і вільні вибори, а також делегує здійснення своєї влади державним органам [97].

Так само, як і в інших країнах за безпосередню організацію та проведення виборів відповідає система виборчих комісій до яких законодавством Республіки Казахстан віднесено Центральну виборчу комісію та регіональні виборчі комісії (територіальні, окружні, дільничні).

Формування складу цих комісій здійснюється органами місцевого самоврядування – масліхатами на підставі пропозицій політичних партій. До складу виборчої комісія політична партія, що приймає участь в виборах, має представити тільки одну кандидатуру особи, але з тим, щоб вона на була членом цієї партії.

Центральна виборча комісія:

- здійснює на території республіки контроль за виконанням законодавства про вибори; забезпечує його однакове застосування; приймає в межах своєї компетенції рішення, які є обов'язковими на всій території країни;
- організовує підготовку і проведення виборів Президента і депутатів Парламенту; керує організацією і проведенням виборів депутатів Сенату Парламенту;
- здійснює керівництво виборчими комісіями з виборів Президента, депутатів Парламенту; скасовує і зупиняє їх рішення; розподіляє серед них кошти республіканського бюджету, виділені для проведення виборчої кампанії; контролює створення необхідних матеріально-технічних умов для діяльності

виборчих комісій; розглядає заяви і скарги на рішення і дії (бездіяльність) територіальних та окружних виборчих комісій; організує роз'яснення законодавства про вибори; проводить семінари з представниками політичних партій і іншими учасниками виборчого процесу з питань організації і проведення виборів; здійснює міжнародне співробітництво у сфері виборчих систем;

- має право заслуховувати звіти державних органів і організацій з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів, а також інформацію органів громадських об'єднань з питань дотримання законодавства про вибори;

- інформує виборців про хід передвиборчої кампанії з виборів Президента і депутатів Парламенту, періодично видає інформаційний бюлетень;

- здійснює методичне керівництво територіальними виборчими комісіями і контроль за відповідністю їх діяльності вимогам закону. При виявленні порушень цього Конституційного закону звертається до органу, який утворює виборчу комісію, або до суду із заявою про припинення діяльності відповідної виборчої комісії;

- розміщує на офіційному інтернет-ресурсі Центральної виборчої комісії нормативні правові акти з питань виборчого законодавства, інформацію про призначення та проведення виборів, а також про результати підрахунку голосів на минулих виборах;

- при проведенні виборів з використанням електронної виборчої системи проводить навчання членів відповідних виборчих комісій щодо її застосування;

- через засоби масової інформації організовує навчання населення з використання електронної виборчої системи на виборах [147; 153].

Відповідно до статті 48 Закону «Про вибори у Республіці Казахстан», день голосування і попередній йому день для судів, органів прокуратури і внутрішніх справ, а також організацій по експлуатації житлового фонду є

робочим днем. Органи внутрішніх справ та організації з експлуатації житлового фонду зобов'язані надавати допомогу, яку зажадають виборчі комісії, щодо:

- забезпечення громадського порядку і свободи виборів при проведенні голосування;
- уточнення списків виборців;
- інших питань, які виникають в діяльності виборчих комісій.

Якщо виборча комісія при перевірці заяви, поданої на її ім'я, визнає необхідним проведення перевірки зазначених у заяві обставин правоохоронними органами, то відповідні органи за зверненням виборчої комісії перевіряють обставини та вживають заходів за заявою в триденний строк з дня отримання заяви, а в разі якщо заява отримана менш ніж за п'ять днів до дня голосування або в день голосування — негайно [147].

Важливу роль у забезпеченні виборчих прав громадян Республіки Казахстан відіграють органи судової влади та прокуратури. Зазначені органи зобов'язані реагувати на звернення суб'єктів виборчого процесу, в тому числі щодо порушень законодавства про вибори та розглядати їх у встановлений законом п'ятиденний термін. Також чинним законодавством Республіки Казахстан передбачений судовий порядок оскарження рішень та дій органів державного управління та місцевого самоврядування, які порушили виборче законодавство. З метою реалізації виборчих прав громадян та гарантій їх здійснення під час виборів, суди та органи прокуратури організують свою роботу як у робочі, так і у таким чином, щоб забезпечити прийом і розгляд скарг у строки, встановлені законодавством.

Скарги на рішення і дії (бездіяльність) виборчої комісії та її членів розглядаються вищою комісією протягом трьох днів з дня надходження скарги, якщо інше не передбачено законом [147].

Законодавством Республіки Казахстан встановлений доволі великий перелік діянь у сфері забезпечення виборчих прав громадян, при вчиненні яких настає адміністративна відповідальність. Зокрема, у главі 11 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачені наступні:

- 1) неподання виборчій комісії (комісії республіканського референдуму) посадовими особами необхідних відомостей і матеріалів або невиконання рішень комісії;
- 2) проведення передвиборної агітації в період її заборони;
- 3) поширення завідомо неправдивих відомостей про кандидатів, політичні партії;
- 4) порушення права громадян на ознайомлення зі списком виборців;
- 5) видача громадянам виборчих бюлетенів (бюлетенів для голосування) з метою надання їм можливості голосування за інших осіб;
- 6) виготовлення або розповсюдження анонімних агітаційних матеріалів;
- 7) порушення умов проведення опитування громадської думки, пов'язаної з виборами;
- 8) порушення умов надання кандидатам приміщень для зустрічей з виборцями;
- 9) перешкоджання законній діяльності довірених осіб кандидатів, політичних партій, представників засобів масової інформації та спостерігачів на виборах та ін. [88].

Згідно зі статтею 286 Цивільного процесуального кодексу Республіки Казахстан, громадянин, громадське об'єднання, член виборчої комісії, довірені особи кандидатів та політичних партій, представники політичних партій з правом дорадчого голосу, спостерігачі політичних партій, інших громадських об'єднань, некомерційних організацій, які вважають, що рішенням, дією (бездіяльністю) державного органу, органу місцевого державного управління і самоврядування, виборчої комісії, підприємства, організації, їх посадовими особами порушується право обирати або бути обраними, брати участь у виборах, референдумі, мають право звернутися з письмовою заявою до суду.

Заява розглядається судом за участю заявника, представника відповідної виборчої комісії або державного органу, органу місцевого державного управління і самоврядування, підприємства, організації, прокурора. Неявка в

суд зазначених осіб, належним чином повідомлених про час і місце судового засідання, не є перешкодою для розгляду і вирішення справи [49].

Отже, у Республіці Казахстан також передбачений адміністративний та судовий порядок охорони та захисту виборчих прав громадян. Центральна виборча комісія має владні та організаційні повноваження у сфері забезпечення виборчих прав громадян, наприклад, вона має право заслуховувати звіти державних органів і організацій з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів. Слід відмітити, що використовуючи такий метод управлінської діяльності як інформаційно-роз'яснювальна робота, центральна виборча комісія Республіки Казахстан створила дуже добру методичну базу для громадян та інших зацікавлених осіб з питань реалізації власних виборчих прав (додаток Ж), крім того, особливістю законодавства про адміністративні правопорушення Республіки Казахстан є доволі детально розроблена класифікація протиправних діянь в галузі забезпечення виборчих прав громадян.

Далі перейдемо до країн Західної Європи, які мають різну структуру правової системи (романо-германська, англосаксонська, скандинавська), з метою дослідження особливостей реалізації та захисту виборчих прав в залежності від типу конкретної правової сім'ї.

У Французькій Республіці єдиної централізованої системи постійно діючих виборчих органів немає. Підготовку та проведення виборів в рамках своїх повноважень забезпечує, зокрема, Міністерство внутрішніх справ, яке здійснює підрахунок голосів на всіх виборах, крім парламентських і президентських, отримуючи інформацію від дільничних виборчих комісій [287].

Цікавою виглядає робота дільничної виборчої комісії, адже до її складу входить за посадою мер комуни чи його заступник, не менш чотирьох членів та секретар, а сам підрахунок голосів здійснюється спеціально відібраними виборцями.



У Франції під час виборчого процесу функціонують Комісії з контролю за голосуванням. Ці органи утворюються в територіальних об'єднаннях, де мешкає більше 20 тисяч осіб та мають контрольні повноваження в частині правомірності організації та проведення виборчого процесу. Очолюють ці комісії судді, які призначаються Головами відповідних апеляційних судів. Члени комісій здійснюють як безпосередній (особистий), та і опосередкований контроль за здійсненням волевиявлення громадян, шляхом направлення своїх представників до виборчих дільниць. Зазначені представники та члени комісії мають право на внесення певних застережень і зауважень стосовно організації та проведення виборів на території певних адміністративно-територіальних одиниць.

Комісії з передвиборної агітації під головуванням судді включають державних службовців, призначених префектом, директором департаменту або регіону, а також представників, яких зобов'язані делегувати кандидати [72].

Крім МВС Франції, забезпечення виборів здійснюють Національна рахункова комісія (додаток 3), яка перевіряє фінансові звіти по передвиборчим витратам і фінансуванню політичних партій, Вища рада телерадіомовлення та Національна комісія з контролю.

Національна комісія з контролю формується з метою моніторингу передвиборчої кампанії і застосування рівного ставлення до всіх кандидатів. Комісія складається з 5 членів, очолюваних віце-президентом Державної ради Франції. Вона розглядає і затверджує всі агітаційні матеріали, включаючи плакати і листівки, представлені кожним кандидатом. Комісія не може накладати санкції в разі порушень законодавства, але може відіслати справи до адміністративного або кримінального суду. Після завершення виборчого процесу комісія представляє уряду доповідь, в якій вона викладає проблеми, що виникли в ході виборів, і пропонує рекомендації щодо поліпшення виборчого процесу [261].

Діяльність Національної комісії з контролю є децентралізованою і здійснюється через мережу місцевих комісій, які формуються префектами в

кожному департаменті, а також в закордонних територіях, і які несуть відповідальність за інформування Національної комісії про вчинення будь-яких порушень, зафіксованих на місцевому рівні. Національна комісія може також направити спеціально уповноваженого нею делегата на рівень департаменту, а також делегата в закордонні території для моніторингу передвиборної кампанії і підготовки до виборчого процесу [261].

Отже, у Франції виборчі права громадян, окрім судової влади, здійснюють низка державних органів, а також спеціальні комісії, що створюються органами виконавчої влади, які правомочні здійснювати моніторинг забезпечення виборчих прав громадян та приймати заходи щодо усунення відповідних порушень.

У Великобританії до недавнього часу фактично не існували які-небудь спеціальні державні органи, які безпосередньо б займалися організацією та проведенням виборів. Загальне керівництво цим процесом традиційно було покладено на Міністерство внутрішніх справ (тобто на поліцейське відомство), а у виборчих округах — на чиновників з виборів (ці функції виконують шерифи графств і голови місцевих рад).

У 2000 році відповідно до Акту про політичні партії, вибори і референдуми парламентом була створена Виборча комісія, функції якої дуже обмежені. По суті, вона не займається безпосередньо організацією виборів. У сферу її обов'язків входять: залучення населення країни до участі в демократичних процесах, забезпечення поінформованості громадськості з питань виборів, вдосконалення виборчого законодавства і виборчих процедур. Слід зазначити, що у Великій Британії голова і всі члени вищезгаданої комісії призначаються особисто главою держави [286].

Безпосередньо в регіонах за організацію виборів відповідають офіційні особи (Returning Officer), які призначаються в кожному виборчому окрузі. Ними зазвичай, як уже зазначалося вище, є керівники органів місцевої влади (наприклад, мер міста, шериф графства). Також призначаються діючий уповноважений з виборів (Acting Returning Officer) — найчастіше глава

виконавчої влади (Chief Executive) і його заступник (Chief Elections and Electoral Registration Officer). Посадові особи, які відповідають за проведення голосування безпосередньо на ділянці (Presiding Officer, Polling Clerks), а також за підрахунок голосів, зазвичай призначаються з числа співробітників місцевої адміністрації. До підрахунку голосів можуть залучатися також й добровольці [288; 289].

Отже, на прикладі Сполученого Королівства можна говорити не тільки про домінуючий вплив представників влади в організації та проведенні виборів, а й про їх фактичне державне адміністрування владними структурами [31].

Відповідно до положень виборчого законодавства Хорватії, органами, які беруть участь в проведенні виборів, є: Національна виборча комісія, окружні виборчі комісії, виборчі комісії громад і міст, а також місцеві виборчі комітети. Крім цих органів, непрямым шляхом у проведенні виборів бере участь Конституційний суд Республіки Хорватія, який розглядає скарги на постанови Національної виборчої комісії [265].

Національна виборча комісія складається з голови, чотирьох заступників голови та чотирьох членів комісії. Головою Національної виборчої комісії є президент Хорватського Верховного суду. Два його заступники обираються Генеральною асамблеєю Верховного суду за поданням Голови Верховного суду. Решта членів обирається парламентом Хорватії в рівних пропорціях від правлячої коаліції та опозиції (додаток И).

Цікавим моментом є те, що у Хорватії міністр оборони повинен визначати виборчі дільниці для виборців, які служать в Збройних силах Хорватії. Міністр морських справ, транспорту і комунікації повинен визначити виборчі дільниці для голосування корабельних команд на морях і річках під хорватським прапором [265].

На рішення Національної виборчої комісії можна подати скаргу до Конституційного Суду Республіки Хорватії. Така скарга подається до Конституційного Суду через Національну виборчу комісію протягом 48 годин з моменту відхилення Національною виборчою комісією попередньої скарги

щодо відновлення порушених виборчих прав суб'єктів виборчого процесу [265].

В Хорватії також діє Етична комісія з виборів. Вона є вищим громадським органом, що гарантує реалізацію етичних і демократичних принципів на парламентських і регіональних виборах [265].

Етична комісія складається з Президента і шести членів комісії, троє з яких визначаються парламентською більшістю, а ще троє — опозиційними політичними партіями. Члени Етичної комісії, на підставі пропозицій політичних партій, призначаються Конституційним Судом Республіки [265].

Президент Хорватської академії мистецтв і наук є Президентом Етичної комісії. Після оголошення виборів і до початку виборчої кампанії Етична комісія повинна прийняти і видати Кодекс етики виборів, який містить систему правил поведінки людей і політичних партій в рекламній кампанії і під час проведення виборів. Перед прийняттям цього кодексу комісія повинна погодити його положення з представниками політичних партій [265].

Отже, у Хорватії на забезпечення виборчих прав громадян мають вплив як органи виконавчої влади, так і судові органи, що мають забезпечувати захист порушених виборчих прав. Крім того, законодавча гілка влади через Етичну комісію також може контролювати якість та прозорість виборчого процесу.

У Данії система управління виборчим процесом складається з 5 рівнів. На національному рівні управлінськими функціями наділений міністр внутрішніх справ. В його обов'язки входять:

- розробка та видання деталізованих і постійних правил і керівництв для всіх органів управління виборами;
- розподіл кількості місць в парламенті серед районів і виборчих округів згідно з виборчими актами;
- видання посібників з проведення майбутніх виборів;
- розподіл місць у Фолькетінгу (парламенті) між партіями і незалежними кандидатами за результатами виборів [53].

На рівні багатомандатного виборчого округу функції управління покладено на префекта. Він проводить реєстрацію кандидатів і систематизує інформацію про всі партії та кандидатів, які беруть участь у виборах у відповідному окрузі. На рівні кожного з одномандатних виборчих округів створюється виборчий комітет. Комітети відповідають за отримання виборчих бюлетенів для всіх виборчих дільниць в межах їх округу. Крім того, вони повідомляють міністру інформацію про підрахунок голосів на дільницях округу, а також керують остаточним підрахунком голосів у своєму окрузі на наступний після виборів день [53].

Слід зазначити, що датським законодавством передбачена можливість подачі скарг, які можуть стосуватися будь-якого аспекту виборчого процесу, а також підрахунку голосів. Ці скарги направляються міністру внутрішніх справ, але адресуються парламенту протягом тижня після голосування, суди не залучаються до розгляду таких скарг. Фолькетинг самостійно визначає легітимність проведених виборів, він обирає спеціальний комітет, до складу якого входить 21 член парламенту, який проводить перевірку результатів проведених виборів, розглядає скарги і приймає рішення про легітимність чи нелегітимність минулих виборів [53].

Отже, у Данії органи виконавчої влади (Міністерство внутрішніх справ, префекти) відповідають за організації та проведення виборчого процесу, натомість, захист виборчих прав здійснює парламент країни.

На підставі проведеного дослідження маємо сформулювати наступні висновки:

1. Вивчення закордонного досвіду організації виборчого процесу та механізму забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян показує, що він суттєво різниться в залежності як від типу правової сім'ї, так і від особливостей історичного розвитку і формування державності конкретної країни.

2. Для країн колишнього СРСР, які ми досліджували у цьому підрозділі, характерною є наявність єдиного державного органу, що відповідає за

організацію та проведення виборів в державі, — Центральної виборчої комісії. Ця комісія наділена дуже широкими повноваженнями щодо організації виборів та сприяє усім учасникам виборчого процесу в реалізації своїх прав. Комісія наділена владними (адміністративними) повноваженнями щодо організації виборів, проведення нормотворчої, організаційної та методичної роботи, розгляду скарг відповідних суб'єктів виборчого процесу.

3. Крім адміністративного порядку, виборчі права громадян в цих країнах захищаються в судовому порядку. Причому в одних випадках цей процес врегульований Кодексом адміністративного судочинства, а в інших — Цивільним процесуальним кодексом, із вказівкою, що такі провадження впливають з адміністративно-правових відносин.

4. У деяких країнах (наприклад, Республіка Білорусь) виборче законодавство консолідовано в один нормативний акт — Виборчий кодекс, що позитивно відображається на оновленні застарілих норм та якості проведення виборчого процесу; також цей акт регулює порядок відкликання депутата. Слід також відмітити, що виборчі комісії деяких країн, наприклад, Республіки Казахстан, проводять досить якісну методичну роботу та роботу з навчання суб'єктів виборчого процесу їхнім правам та обов'язкам на всіх етапах кампанії.

5. У Росії, Республіці Білорусь та Республіці Казахстан органи виконавчої влади повинні сприяти виборчим комісіям різного рівня у проведенні виборів, забезпечувати ведення списків виборців, надавати приміщення для голосування, транспорт, засоби зв'язку та ін.

6. Натомість, у країнах Західної Європи органи законодавчої та судової державної влади беруть активну участь у процесі виборів. Так, у Франції виборчі права громадян, окрім судової влади, забезпечують спеціальні комісії, що створюються органами виконавчої влади і правомочні здійснювати моніторинг виборів та приймати заходи щодо усунення відповідних порушень. У Великобританії в регіонах за організацію виборів відповідають офіційні особи (Returning Officer), які призначаються в кожному виборчому окрузі.

Ними є керівники органів місцевої влади (наприклад, мер міста, шериф графства). У Хорватії контрольні функції у виборчому процесі здійснює Етична комісія, що формується парламентом країни, а скарги розглядає Конституційний Суд Хорватії.

7. Закордонна практика забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян дозволяє нам запропонувати наступні напрями удосконалення зазначеного процесу в Україні:

- запровадження офіційного електронного видання Центральної виборчої комісії України;
- створення єдиного централізованого навчального центру для учасників виборчого процесу, підвищення якості його методичного забезпечення;
- перегляд повноважень Центральної виборчої комісії України щодо порядку розподілу ефірного часу, використання засобів масової інформації у виборчому процесі та надання висновків про відповідність законів та інших нормативних правових актів вимогам виборчого законодавства України;
- запровадження у виборчу практику механізму відкликання депутатів;
- удосконалення положень Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині введення додаткових складів правопорушень у сфері виборчих прав громадян та виборчого процесу.

### **3.3. Пріоритетні напрями удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні**

Реалізація виборчих прав громадян має дуже важливе значення для низки державних процесів, оскільки таким чином громадяни здійснюють власне волевиявлення, обирають представників, які будуть відстоювати їх інтереси в органах державної влади. Така модель цілком відповідає демократичній формі правління — найпопулярнішій у всьому світі. Обрані народом представники

визначають напрями державної політики у всіх сферах суспільного життя, забезпечуючи функціонування самої держави та окремих інститутів, створюють умови для прогресивного розвитку суспільства на її території. Але, незважаючи на те, що процес виборів не є новим для України та проходить щонайменше кожні 5 років, під час їх проведення виникають організаційні недоліки чи прямі порушення прав громадян. Певним чином це зумовлено нестабільною обстановкою на сході держави, внаслідок якої громадяни певний час були позбавлені можливості реалізовувати власні конституційні права. Окрім того, в умовах глобального реформування державних органів і відповідних управлінських процесів, приведення їх у відповідність до європейських стандартів, в тому числі шляхом удосконалення національного адміністративного законодавства, не можна залишити поза увагою таке важливе питання як забезпечення виборчих прав громадян.

Окремі питання щодо удосконалення виборчого процесу взагалі та забезпечення виборчих прав громадян в Україні зокрема, в тому числі адміністративно-правового механізму останнього, були предметами досліджень таких вчених як: В. В. Генералюк, А. І. Граціанов, Л. В. Гудзь, В. Ю. Когутюк, Д. В. Ланде, Г. В. Макаров, А. В. Малюга, В. Л. Федоренко, В. М. Фурашев, які розглядали насамперед необхідність систематизації виборчого законодавства [41; 47; 51; 84; 263; 254; 125]; О. В. Козаченко, В. М. Підгородинський, Є. Л. Стрельцова досліджували сферу юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян [166]; А. А. Барікова, Н. В. Грицяк, А. В. Денисюк, Х. М. Кохалик, Ю. В. Окуньовська, С. Г. Соловійов, Г. І. Шелудько приділили увагу достатньо актуальному на сьогоднішній день питанню розвитку е-демократії та можливості запровадження системи електронного голосування в Україні [17; 50; 108; 156; 270]. Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження, у жодному з них не були викладені системні дослідження шляхів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян.



Все це свідчить про необхідність удосконалення процесу проведення виборів і референдумів, зокрема, у контексті забезпечення виборчих прав громадян, а зазначене неможливе без функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян, який сприяє їх утвердженню та реалізації. Таким чином, у даному випадку можна вести мову про актуальність удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

Як нами вже було встановлено в попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян являє собою складне поєднання сукупності елементів, серед яких: 1) об'єкт; 2) суб'єкти; 3) зміст (принципи забезпечення виборчих прав громадян, адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, юридичні гарантії, адміністративно-правові форми та методи забезпечення виборчих прав; 4) допоміжні елементи (кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян). Множинність структурних одиниць зазначеного механізму обумовлює використання раціоналізованого системного підходу до його удосконалення, замість епізодичних новел виборчого законодавства, оскільки саме перший підхід дозволить провести ґрунтовне оновлення виборчого процесу та внести справді ефективні зміни.

У дисертаційному дослідженні ми достатньо детально проаналізували всі структурні елементи адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян, що дає нам змогу в даному підрозділі, з'ясовуючи питання щодо удосконалення виборчого процесу та безпосереднього забезпечення виборчих прав громадян, виділити ті елементи, які, на нашу думку, потребують першочергового вдосконалення. Насамперед мова йде про зміст адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян, а також про його допоміжні елементи.

Опосередковано на необхідність удосконалення змісту та допоміжних елементів механізму адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян вказано і у Висновках Вищого адміністративного суду України під

час проведення аналізу стану парламентського виборчого законодавства України: напрямки та визначення шляхів його удосконалення згідно з рекомендаціями місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) 2015 року, зокрема, акцентовано увагу на відсутності реформування виборчої системи та загальної гармонізації виборчого законодавства. Також, незважаючи на високий рівень деталізації виборчого процесу, він має низку недоліків, до яких слід віднести: «обмеження прав тих кандидатів у народні депутати, хто мав судимість у минулому, залежно від важкості скоєного злочину; надмірні вимоги до кандидатів у депутати щодо п'ятирічного терміну проживання в країні; підвищення прозорості та підзвітності фінансування кампаній, а також посилення існуючих або запровадження ефективних і співрозмірних санкцій за невиконання вимог щодо оприлюднення інформації; недостатню представленість жінок у парламенті; визначення меж одномандатних округів заздалегідь до початку нового виборчого циклу з повноцінним залученням до консультацій представників національних меншин» [34].

Говорячи про зміст адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян, перш за все необхідно акцентувати увагу на тому, що виборче законодавство є достатньо змістовним та розгалуженим: воно включає в себе багато законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які є схожими за своїм змістом, оскільки регулюють проведення різних видів виборів (президентських, парламентських, місцевих). З огляду на це, в юриспруденції вже більше п'яти років науковці активно досліджують питання доцільності систематизації норм виборчого законодавства. У цьому контексті слушним є зауваження А. І. Граціанова, який зазначає, що «законодавство багато в чому не встигає за динамікою розвитку суспільних відносин, інколи суперечить раніше прийнятим правовим актам. Без систематизації нормативно-правових актів неможливо удосконалити законодавство, привести його до певної системи, а недосконалість чи відсутність упорядкованості в

нормативному матеріалі спричиняють недоліки у процесі правотворчості» [47, с. 8].

Систематизація законодавства передбачає обробку матеріалу (сукупності правових норм), виділення критеріїв його класифікації з метою подальшого розміщення та упорядкування, що у подальшому створює умови та перспективи його удосконалення. Систематизація тієї чи іншої законодавчої сфери дозволяє виявити суперечності між нормативно-правовими актами та невідповідність їх окремих положень чинному законодавству, вона дозволяє найбільш раціонально розташувати правові норми, що у подальшому буде сприяти їх тлумаченню та швидкому пошуку.

Загальноприйнятими в юридичній науці є три форми систематизації: кодифікація, інкорпорація та консолідація [218, с. 256; 240, с. 148]. Кодифікація передбачає як поєднання вже діючих або перероблених норм права, так і прийняття нових, з подальшим їх об'єднанням у єдиному нормативно-правовому акті. Результатом кодифікації є стабілізація норм права та їх викладення у одному зведеному нормативно-правовому акті (кодексі, правилах, основах законодавства, тощо). Беручи до уваги процедуру переробки правових норм та суб'єктів, які її здійснюють, а також необхідність утвердження уніфікованого правового акта, слід зазначити, що кодифікація завжди носить офіційний характер.

Інкорпорація, на відміну від кодифікації, не передбачає зміну змісту правових норм, а полягає лише у їх систематизованому викладі, найчастіше в алфавітному чи хронологічному порядку, і може бути як офіційною, так і неофіційною, тобто при інкорпорації здійснюється лише зовнішня обробка нормативно-правових актів без втручання в їх зміст.

Спосіб консолідації застосовується за необхідності об'єднання близьких за своїм змістом і предметом регулювання норм права в єдиний нормативно-правовий акт, без будь-якого втручання в змістовну сутність останнього, адже найчастіше «вона використовується там, де відсутня можливість кодифікації; є уніфікацією нормативних актів; усуває їх численність; позбавляє їх надмірної

роздробленості; сприяє об'єднанню загальних положень поточної правотворчості в родинні групи; є проміжною ланкою між поточною правотворчістю і кодифікацією» [218, с. 260].

Необхідно відмітити і те, що на необхідності уніфікації, в тому числі шляхом кодифікації норм виборчого процесуального права, протягом багатьох наголошувалось фахівцями та науковцями в різних галузях права. Так, ще у 2008 році у своєму інтерв'ю Л. Копай (посол, координатор проектів Організації з безпеки і співробітництва в Європі) зазначав, що «стабілізація виборчого законодавства є одним із основних завдань сучасного розвитку України. Створення Виборчого кодексу є певною мірою відповіддю на давню рекомендацію міжнародних спостерігачів, які переймаються модернізацією законодавства України та його адаптацією до європейських стандартів» [252, с. 6–7].

В. Ю. Когутюк, досліджуючи виборче законодавство зарубіжних країн (Бельгії, Білорусії Люксембурга, Іспанії, Нідерландів, Грузії, Польщі, Франції та ін.), переконався в тому, що «виборчий кодекс дозволив би не лише систематизувати та уніфікувати різні виборчі процедури, а й створити належну правову основу, відповідно до якої замість кількох нормативно-правових актів діяв би один, що впорядкував всі без винятку правовідносини у виборчій сфері» [84, с. 172].

В. Л. Федоренко і А. В. Малюга, досліджуючи шляхи і напрями удосконалення законодавства про вибори народних депутатів України, зазначають, що «процес кодифікації виборчого законодавства України є проблемою давньою, назрілою і, водночас, досить складною. Дійсно, кодифікація виборчого законодавства, як спосіб посилення його стабільності, нині є помітним трендом у Європі. ... Виборчі кодекси надають бажаної стабільності виборчому праву, виборчим системам, виборчому процесу та його окремим процедурам» [254, с. 42]. На підтримку цієї ідеї виступають Г. В. Макаров [125], В. В. Генералюк [41, с. 6], В. М. Фурашев і Д. В. Ланде, вказуючи, що «насамперед це стосується парламентських виборів, які частіше

ніж 2 рази поспіль не проводились за однакових виборчих систем. Відносно стабільним залишається законодавство про вибори Президента України» [263, с. 134].

Разом з тим, Л. В. Гудзь не тільки наголошує на актуальності проблеми прийняття Виборчого кодексу, а і торкається змісту останнього, в якому повинні бути відображені «такі заходи демократизації приватного фінансування як обов'язкова публікація отриманих і витрачених коштів виборчої кампанії, опублікування повного списку значних пожертвувань, глобальний щорічний контроль за фінансуванням політичних партій, перевірка витрат на виборчі кампанії, збільшення розміру виборчого фонду, який дорівнюватиме реальним затратам на проведення ефективної виборчої кампанії, дозвіл на формування виборчих фондів заздалегідь до виборів» [51, с. 114].

Логічним підсумком тривалих дискусій у наукових колах є прийняття Верховною Радою України наприкінці 2017 року Постанови «Про прийняття за основу проекту Виборчого кодексу України від 07.11.2017 р. № 2174-VIII [194] та підготовка законодавчого проекту до другого читання [202]. У пояснювальній записці до проекту Виборчого кодексу України зазначено наступне: «...необхідність розробки і прийняття кодифікованого законодавчого акта, який з єдиних позицій забезпечував би нормативне регулювання виборів Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів, стала загально визнаною. На необхідність розробки і прийняття Виборчого кодексу України неодноразово звертали увагу міжнародні інституції — Парламентська Асамблея Ради Європи, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ» [172].

Уніфікації перш за все підлягають такі Закони України: «Про вибори Президента України» [178], «Про вибори народних депутатів України» [177], «Про місцеві вибори» [189], «Про Центральну виборчу комісію» [201]. Депутатами — авторами законопроекту також було зазначено, що «подальший розвиток політичного і суспільного життя вимагає не лише кодифікації чинного

нормативного матеріалу, але й суттєвої новелізації низки інститутів виборчого законодавства» [172], зокрема, використовуваних виборчих систем.

Отже, відзначимо, що прийняття Виборчого кодексу України, яке на сьогодні залишається лише питанням часу, стане важливою подією та матиме велике значення для врегулювання правовідносин, що формуються під час виборчого процесу, зокрема, забезпечення виборчих прав громадян. Тому вважаємо актуальним в межах нашої роботи коротко оглянути зміст даного законопроекту, відповідно до положень якого громадяни України незабаром будуть реалізовувати свої виборчі права.

Так, у проекті Виборчого кодексу України визначено типи та види виборів. За типами вибори поділені на: 1) загальнонаціональні вибори (вибори Президента України, народних депутатів України); 2) місцеві вибори (вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів сільської, селищної, міської ради, сільського, селищного, міського голови, районної, обласної, районної у місті рад, вибори старости). Види виборів залежать від їх типу, зокрема, загальнонаціональні та місцеві вибори можуть бути черговими, позачерговими та повторними, а місцеві — додатково проміжними та першими. Низка положень стосуються виборчих прав громадян і власне виборчого процесу, який включає в себе: підготовчі дії, проведення виборів і оприлюднення їх результатів. Законодавець чітко поділив виборчий процес на основні та факультативні процедури, віднісши до перших: «складання та уточнення списків виборців; утворення тимчасових виборчих комісій та формування їх складу; висування та реєстрацію кандидатів; проведення передвиборної агітації; голосування виборців; підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування на виборчих дільницях; встановлення результатів виборів та їх офіційне оприлюднення; припинення діяльності тимчасових виборчих комісій», а до других — «утворення та уточнення меж територіальних округів; уточнення меж виборчих дільниць та утворення тимчасових виборчих дільниць; повторне голосування; підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків повторного голосування» [202].

У законопроекті також визначено статус, порядок утворення та функціонування виборчих комісій, до яких належать: Центральна виборча комісія, окружні виборчі комісії загальнонаціональних виборів, виборчі комісії Автономної Республіки Крим, територіальні та дільничні виборчі комісії, а також повноваження голів, їх заступників, секретаріату і членів зазначених комісій.

Однією з особливостей нового кодексу є нехарактерні для нашої держави так звані «відкриті списки кандидатів», які передбачають не тільки голосування за окрему політичну партію, а й за конкретну політичну фігуру — кандидата. Обраний таким чином кандидат буде представляти інтереси громадян у тому чи іншому державному органі, таким чином, це питання більше не буде вирішуватись на власний розсуд лідером партії. Відкриті списки передбачені для виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і виборів депутатів міських і обласних рад.

Новелою виборчого законодавства також є нормативні положення, які встановлюють необхідність проходження спеціальної професійної підготовки для осіб, які бажають працювати у складі виборчих комісій, за результатами якої вони повинні отримати відповідний сертифікат. На нашу думку, це буде сприяти більш професійній роботі членів комісії та знизить кількість випадків порушення прав громадян під час проведення виборів.

Зазначене відображає далеко не всі позитивні моменти законопроекту Виборчого кодексу України, а його зміст може стати предметом окремих галузевих досліджень. У той же час хотілось би відзначити, що незважаючи на здійснення довгоочікуваної кодифікації виборчого законодавства та низку позитивних сучасних нововведень, що з цим процесом пов'язані, вона не вирішує однієї з основних проблем виборчого процесу, яка безпосередньо зачіпає виборчі права громадян, — мова йде про підкуп виборця чи учасника референдуму.

На нашу думку, успіх вирішення вказаної проблеми залежить не тільки від встановлення кримінальної відповідальності (ст. 160 Кримінального

кодексу України [109]) та підвищення санкцій за зазначені дії (Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» [180]), а і від роботи правоохоронних органів, а також посиленого контролю суб'єктів виборчого процесу та активної громадської позиції кожного з виборців або учасників референдуму, зріст рівня якої необхідно стимулювати.

Це можна зробити за допомогою соціальної реклами, детального інформування громадян про їх виборчі права та роз'яснення окремих положень виборчого законодавства, проведення просвітницької роботи з громадянами, насамперед молоддю, та пояснення важливості цивілізованої демонстрації своєї громадської позиції шляхом реалізації своїх виборчих прав. Про низьку громадську активність свідчать і випадки, коли виборці взагалі не голосують або навмисно пошкоджують виборчі бюлетені. Для прикладу низької активності виборців наведемо статистичні дані президентських і парламентських виборів, які проходили в 2014 році. Так, на президентські вибори не з'явилося 40,52% виборців [215] (додаток Й), а вибори народних депутатів проігнорували 41,58% громадян [216] (додаток І).

Одночасно перелічені нами вище заходи, які можуть бути використані для підвищення громадської активності, не мають на меті примушувати громадян йти і голосувати за тих чи інших кандидатів, оскільки вибори в Україні є добровільними: громадяни самі вирішують — віддавати свій голос за того чи іншого кандидата чи взагалі не брати участь у виборчому процесі. Натомість, метою таких заходів є підвищення громадської відповідальності кожної особистості, розуміння того, що її голос має велике значення для вибору кандидатів, які будуть представлять інтереси громадян і від їх імені запроваджувати та реалізовувати державну політику в суспільно важливих сферах, тому не варто відноситись до проведення виборів байдуже, оскільки в цей період обирається майбутнє держави, а значить — всього українського народу.



Далі нам би хотілось звернути увагу на випадки, які найчастіше мають місце під час передвиборчої агітації: поширення опонентами та конкурентами неправдивих відомостей про того чи іншого кандидата особисто чи про його приватне життя або професійні, ділові та моральні якості. Такі дії перш за все спрямовані на підрив авторитету політичної фігури та зміну уподобань громадян з метою отримання додаткових голосів на власну користь, більш того, такі відомості, як привило, поширюються через засоби масової інформації чи мережу Інтернет без будь-яких підтверджень і доказів протиправних, аморальних або просто некоректних дій кандидатів.

Цікавим є те, що сьогодні за вчинення подібних дій особу не можна притягнути до відповідальності. У той же час у 2014 році до Кримінального кодексу України була включена ст. 151-1 [179], яка передбачала відповідальність за наклеп, в тому числі у публічному творі, розміщеному в засобах масової інформації чи в мережі Інтернет, або такі дії у поєднанні з вчиненням тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Згідно з нормами зазначеної статті, наклеп було визначено як «умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи» [109], що каралось штрафом, виправними чи громадськими роботами.

Вже на той час науковцями була звернута увага на низку недоліків, які мала зазначена стаття. Так, наприклад, В. М. Підгородинський зазначав, що «до кваліфікуючих ознак мали бути включення такі ознаки як наклеп щодо Президента України, народних депутатів України, суддів, правове становище яких можна було б узагальнити як «у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку»» [166, с. 275].

Підтримуючи таку позицію та усвідомлюючи важливість висвітлення об'єктивної та правдивої інформації про кандидатів, що беруть участь у виборах, враховуючи характер даного правопорушення та те, що чинне законодавство (ані кримінальне, ані адміністративне) не містить статті про наклеп або поширення неправдивих відомостей про особу, варто зазначити, що це перешкоджає вільному формуванню волі виборця, а отже, реалізації однієї із

засад виборчого процесу. Тому це питання потребує особливої уваги та врегулювання саме на законодавчому рівні шляхом внесення відповідної статті до глави 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Аналізуючи главу 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення, хотілось би також звернути увагу на ч. 1 ст. 212-14, відповідно до якої «порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином — тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [89], інша частина цієї ж статті — розповсюджувачі реклами.

Аналізуючи юридичний склад обох правопорушень, зазначимо, що законодавець встановлює особливих суб'єктів відповідальності: у першому випадку це громадяни України, а у другому — юридичні особи. Таким чином, якщо ці ж дії будуть вчинені не громадянином, а, наприклад, іноземцем або ж особою без громадянства, це не буде вважатись правопорушенням. У такому випадку норма цієї статті не може бути визнана ефективною, адже «дозволяє» безкарно розповсюджувати агітаційні матеріали за домовленістю між суб'єктами, одним з яких може бути особа, яку неможливо притягнути до відповідальності за порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами, заплативши їй грошову винагороду чи пообіцявши надання будь-яких інших привілеїв.

Така ситуація викликає достатньо багато питань і непорозумінь. Зокрема, незрозумілим залишається, з якою метою законодавцем було виокремлено у ч. 1 ст. 212-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення спеціального суб'єкта — громадянина України. Зважаючи на вказаний недолік, вважаємо, що норма зазначеної статті має бути удосконалена шляхом розширення кола суб'єктів, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності, до більш широкої юридичної категорії — фізичної особи.

Останнім часом набирає актуальності питання щодо впровадження в Україні електронного голосування. Вказаний спосіб голосування за того чи

іншого кандидата чи рішення значно зменшить рівень порушень прав громадян, пов'язаних із фальсифікацією результатів їх проведення; навіть впровадження його окремої частини — електронного підрахунку голосів — зможе забезпечити оперативний і точний підрахунок голосів, більш того, цей крок обумовлений сучасним технологічним прогресом.

Електронне голосування в науці пов'язують з так званою е-демократією. Остання — відносно нова категорія сучасної доктрини, а тому вчені та фахівці в своїх дослідженнях використовують різні підходи щодо розуміння її сутності, результатом яких є авторські визначення поняття «е-демократія».

Найбільш ґрунтовним, на нашу думку, є дуалістичний підхід, який пропонують Н. В. Грицяк і С. Г. Соловйов, які, «говорячи про е-демократію у вузькому розумінні, мають на увазі застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян... Е-демократія у широкому розумінні передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань» [50, с. 5]. Тобто у першому випадку маються на увазі суто технічні процедури подання громадянами звернень (заяв, скарг, пропозицій, клопотань) за допомогою електронної пошти чи реєстрації в особистих кабінетах на сайтах органів державної влади, а у другому випадку мова йде про безпосередню участь громадян в державному управлінні (засіданнях, нарадах) з використанням Інтернет-мережі, під час чого громадянин може висловити власні думки, позиції, зауваження, пропозиції, скарги і тим самим змінити ті чи інші рішення відповідних посадових осіб органів державної влади.

У національному законодавстві поняття «електронна демократія» («е-демократія») визначено дещо вужче — це «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [199].

Впровадження е-демократії в Україні може сприяти підвищенню рівня прозорості органів державної влади, в тому числі через посилення особистої

відповідальності депутатів і інших державних службовців за власну діяльність або прийняті рішення, та допоможе сформувати активну суспільну позицію громадян. Зокрема, А. А. Барікова у своєму монографічному дослідженні електронної держави зазначає, що «у процесі ведення електронного голосування активну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології як інструменти, потрібні для оновлення публічно-правових стандартів, що застосовуються в межах інституту електронного голосування. З урахуванням публічно-сервісного спрямування держави на теренах європейських країн владні структури орієнтуються на формування цифрового середовища для вираження волевиявлення, зокрема, й шляхом залучення представників громадянського суспільства (окремих громадян) до їх участі у виборах, референдумах із використанням інформаційно-комунікаційних технологій» [17, с. 11–12].

В Рекомендаціях Ради Європи визначаються наступні види е-демократії: 1) е-парламент; 2) е-законотворення; 3) е-голосування; 4) е-правосуддя; 5) е-медіація; 6) е-навколишнє середовище (екологія); 7) е-вибори; 8) е-референдум; 9) е-ініціативи, 10) е-голосування; 11) е-консультації; 12) е-петиції; 13) е-політичні компанії; 14) е-опитування [63, с. 11], таким чином, е-вибори (електронні вибори) є однією з форм втілення е-демократії.

Е-голосування передбачає два аспекти: 1) здійснення голосування з використанням спеціальних електронних засобів і пристроїв; 2) підрахунок голосів виборців за допомогою відповідних технічних засобів і електронних програм.

Як зазначає Г. І. Шелудько, «на сьогоднішній день існують такі форми електронного волевиявлення: голосування за допомогою Інтернету, а саме використання персонального комп'ютера громадянами; електронне голосування в кабінці (за допомогою «електронних урн», а саме голосування виборців на своїй традиційній ділянці із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (цей спосіб наближений до того, що притаманний зараз нашій країні, але набагато прогресивніший)» [270, с. 77]. Та чи інша

форма електронного голосування вже достатньо ефективно використовується багатьма країнами, серед яких: Австралія, Бельгія, Бразилія, Естонія, Сполучені Штати Америки. Ще ряд країн знаходяться на стадії впровадження електронного голосування — це Великобританія, Іспанія, Італія, Китайська Народна Республіка, Німеччина, Норвегія, Португалія, Франція [156, с. 114].

Проте, як будь-який процес, е-голосування має свої переваги та недоліки, до перших можна віднести наступні:

- оперативний та точний підрахунок голосів, який «унеможлиблює» втручання людського фактору;
- забезпечення можливості голосування особам, які через різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини не можуть брати участь у виборчому процесі, що безпосередньо позначається на рівні активності виборців;
- попередження фальсифікації результатів виборів і шахрайства безпосередньо на виборчих дільницях;
- попередження та зниження кількості випадків підкупу виборців і голосувань останніх на декількох виборчих дільницях;
- унеможливлення псування бюлетенів;
- економія матеріально-технічних і людських ресурсів під час забезпечення виборчого процесу;
- підвищення активної громадської позиції серед окремої категорії суспільства — молоді.

Серед недоліків електронного голосування необхідно звернути увагу на такі:

- недостатня прозорість процесу електронного голосування;
- виникнення труднощів у зв'язку з користуванням програмами та пристроями для е-голосування;
- відсутність утверджених міжнародних і національних стандартів такої системи голосування;

- необхідність витрати великих коштів на придбання обладнання для електронного голосування та його подальше обслуговування, зокрема, захист;
- недодержання принципу таємності під час голосування внаслідок доступу до персональних даних виборців під час ідентифікації останніх;
- створення умов для впливу на процес голосування осіб, які мають доступ до системи е-голосування;
- неготовність громадян довіряти електронним системам голосування та брати участь в голосуванні в такій формі;
- зростання кількості хакерських атак у процесі проведення виборів і збоїв під час роботи системи;
- часткова відсутність у громадян необхідного обладнання для голосування (комп'ютерів, мережі Інтернет) [108, с. 170; 156, с. 115].

Питання впровадження е-голосування набуває особливої актуальності у зв'язку з майбутніми президентськими та парламентськими виборами в 2019 році, об'єктивне проведення яких сьогодні на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей залишається проблемним, як і у 2014 році під час виборів народних депутатів Верховної Ради України [35]. На неоднозначну ситуацію та ряд труднощів під час проведення виборів на зазначених територіях вказано в остаточному звіті Місії зі спостереження за виборами: «Вибори відбувались у складних політичних, економічних та безпекових умовах. Загальна ситуація характеризувалась незаконною анексією Кримського півострова Російською Федерацією, продовженням бойових дій на сході країни та збереженням фактичного контролю незаконних озброєних груп над деякими частинами території країни. Незважаючи на підписання у вересні Мінських угод, що були спрямовані на забезпечення припинення вогню на сході країни, бойові дії продовжувалися. Хоча органи, відповідальні за підготовку та проведення виборів, докладали рішучих зусиль для проведення виборів на всій території країни, голосування було неможливим у значній частині східних регіонів (у Донецькій та Луганській областях) та в Криму» [160, с. 1].

Зазначене об'єктивно свідчило про неможливість проведення виборів і великий рівень загрози вчинення терористичних актів у цей період, що можуть завдати шкоду життю та здоров'ю великої кількості громадян. Таке «вимушене позбавлення» громадян можливості віддати свій голос за того чи іншого кандидата, на жаль, необхідно розцінювати як опосередковане порушення громадянських прав на вільні вибори, закріплених у ст. 70 Конституції України [101], адже де-юре права на вибори та участь у референдумі нормами зазначеної статті не обмежуються, проте, де-факто їх реалізація залишається неможливою через причини, що не залежать від уряду нашої країни. Яскравим прикладом такої юридичної конструкції є статистичні дані про стан голосування на парламентських виборах 2014 року: «З огляду на безпекову ситуацію в Донецькій та Луганській областях, станом на 25 жовтня 54 з 96 ОВР у цих областях, що відповідають за 3,2 млн. зареєстрованих виборців, були тимчасово закриті. 42 ОВР, які працювали, відповідали за майже 2 млн. виборців. Таким чином, приблизно 1 460 з 3 899 ДВК отримали попередні списки виборців» [160, с. 14], тобто лише третина.

Окрім того, вибори в органи державної влади та органи місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях, на жаль, стали засобом ведення політичної війни, на що неодноразово в своєму дослідженні вказував В. В. Головка: «У травні 2014 р. терористи провели так звані «референдуми» щодо «державної самостійності» Луганської й Донецької «народних республік». Для їх організації використовувалася проста технологія — у великих населених пунктах облаштовувалася одна–дві ділянки для голосування, біля яких збиралися великі черги, що забезпечувало необхідну «картинку» для російських ЗМІ про «переконливу підтримку» сепаратистів серед населення. Примітно, що до «керівництва» цих утворень увійшли громадяни Росії та вихідці з Придністров'я. Наприкінці травня ватажки бандформувань, за вказівкою з Москви, підписали угоду про утворення «конфедеративного союзу народних республік Новоросії» [44, с. 187]. Усвідомлюючи необхідність та важливість забезпечення можливості реалізації

громадянам права голосування на дострокових і парламентських виборах 2014 року, в межах мирного плану Україною було оголошено про припинення ведення вогню, проте, такий крок був проігнорований агресором, і згодом бойові дії розгорнулась з більшою інтенсивністю, супроводжуючись поставками бойової техніки, зброї та боєприпасів. В таких умовах уряд країни був вимушений погодитись на нові умови: «надати територіям, які на кінець серпня опинилися під контролем терористичних організацій, права автономії і при цьому не припиняти їх субсидування. Відповідний статус надавався на три роки, а 7 грудня 2014 р. мали відбутися місцеві вибори, аби населення (а не російське керівництво) само обрало тих, хто його представлятиме. Верховна Рада України після гарячих дискусій ухвалила відповідний закон. Досягнувши тактичної мети — не допустити розгрому сепаратистів, Росія зазнала стратегічної поразки: жодних обмежень на українську зовнішню політику накласти не вдалося, а грудневі місцеві вибори на сепаратизованих територіях мали показати повний провал проектів псевдореспублік» [44, с. 189]. Але внаслідок систематичних порушень агресором умов договорів місцеві вибори так і не були проведені, разом з тим, частково було призупинено фінансування державних установ і місцевих шахт, а субсидіарні видатки були перерозподілені між іншими регіонами.

З врахуванням вищезазначених обставин достатньо органічно викладені норми ст. 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [183], згідно з якими вибори та референдуми не проводяться на тимчасово окупованих територіях, натомість, реалізувати своє право громадяни можуть на іншій території України, змінивши місце голосування «шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси» (п. 3).

Одночасно необхідно зауважити, що деякі громадяни через фізичний стан, обмежені можливості або інші суб'єктивні причини не можуть виїхати на іншу територію для того, щоб віддати свій голос за того чи іншого кандидата чи рішення, а тому для таких категорій осіб електронне голосування було б



оптимальним засобом реалізації виборчого права. Іншим шляхом вирішення окресленої проблеми вже сьогодні може стати надання державної допомоги вищезазначеним категоріям осіб, адже на відміну від отримання пенсій та інших грошових виплат, проголосувати «за довіреністю» неможливо.

Зважаючи на прогресивність такого засобу голосування на виборах і референдумах та його позитивні аспекти, вважаємо необхідним почати його поступове впровадження в процес голосування, для чого необхідно забезпечити економічні, правові та соціальні умови функціонування такої системи, а також її повну захищеність і прозорість.

Необхідно акцентувати увагу на ще одній достатньо важливій проблемі — забезпечення права на вільне волевиявлення під час виборів громадянам з обмеженими можливостями, насамперед це люди з вадами зору, слуху чи особи, не здатні самотійно пересуватись. З метою сприяння останнім у реалізації права на вільне волевиявлення національним законодавством про вибори передбачено створення спеціальних виборчих дільниць або можливість проголосувати за місцем перебування (п. 2 ч. 2 ст. 20 Закону України «Про вибори Президента України» [178], ст. 21 «Про вибори народних депутатів» [177], ч. 3 ст. 19 Закону України «Про місцеві вибори» [189]), проте, реально необхідна кількість таких виборчих дільниць не створена, в тому числі через брак фінансових коштів у бюджетах, а проголосувати за «межами виборчої дільниці» вдається не завжди. Не вирішена проблема і категорій громадян, які мають вади зору та слуху: їм не доступна інформація, яка стосується проведення виборів, і передвиборча інформація, що розміщується на виборчих дільницях. Такі громадяни, як правило, можуть самотійно з'явитись на виборчі дільниці, проте, потребують супроводження та допомоги, в тому числі під час заповнення бюлетеня для голосування та поміщення його в спеціальну урну. За таких умов під час голосування поряд з такими людьми повинні бути «довірені помічники», в іншому випадку підвищується рівень загрози їх залякування і маніпулювання ними. Незважаючи на рівний доступ всіх громадян до виборчого процесу, зрозуміло, що таким категоріям осіб повинна бути надана

можливість першочергово віддати свої голоси, оскільки вони апріорі мають слабке здоров'я та інколи просто не можуть вистояти в чергах, а також голосувати разом із довіреною людиною, яка зможе надати допомогу організаційного характеру особі з обмеженими можливостями під час голосування.

Отже, результати проведеного нами дослідження пріоритетних напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні можуть бути викладені в наступних положеннях:

1. Сьогодні важливого значення набуває систематизація виборчого законодавства шляхом кодифікації норм виборчого права, що під час сучасного етапу процесу прийняття проекту Виборчого кодексу України набуває особливого значення. Зокрема, під час аналізу змісту вказаного законопроекту визначено низку позитивних аспектів, новел виборчого законодавства та недоліків, наприклад, вирішення питання про попередження та унеможливлення підкупу виборців або учасників референдуму.

3. Наголошено на тому, що проблема відсутності активної громадської позиції виборців може бути вирішена шляхом: 1) поширення соціальної реклами; 2) детального інформування громадян про їх виборчі права; 3) роз'яснення громадянам окремих положень виборчого законодавства; 4) проведення просвітницької роботи з громадянами з метою пояснення важливості цивілізованої демонстрації своєї громадської позиції шляхом реалізації своїх виборчих прав.

4. З метою сприяння формуванню вільної волі кожного з виборців і попередження поширення наклепу та образ між кандидатами, які беруть участь у виборчому процесі, пропонуємо доповнити главу 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 212-22 «Образа чи наклеп на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах» наступного змісту:

«Образа, умисні висловлювання або дія спрямовані на приниження честі і гідності кандидатів, що беруть участь у виборах Президента України, народних депутатів України чи місцевих виборах, —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Наклеп — бездоказове поширення неправдивої інформації про кандидатів, що беруть участь у виборах Президента України, народних депутатів України чи місцевих виборах, —

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (додаток К).

5. Вказано на необхідність розширення суб'єкта відповідальності, передбаченого нормою ч. 1 ст. 212-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення, шляхом заміни слова «громадянином» на словосполучення «фізичною особою» (додаток Л).

6. З'ясовано можливість розбудови одного з напрямів (видів) електронної демократії в Україні — е-виборів та електронного голосування. Встановлено, що для впровадження вказаних напрямів у національний виборчий процес необхідно: 1) створити відповідну нормативно-правову базу, зокрема, передбачити сукупність правових положень, які регламентуватимуть процедуру електронного голосування у виборчому законодавстві (Виборчому кодексі України), розробити відповідні стратегії та програми їх реалізації на державному та місцевих рівнях; 2) розробити чи закупити необхідне технічне обладнання та програмне забезпечення; 3) підготувати персонал, який матиме професійні знання та навички для роботи з таким обладнанням і програмним забезпеченням; 4) провести масштабну роз'яснювальну роботу серед громадян щодо раціональності використання е-голосування.

7. Доведено, що електронне голосування є оптимальним засобом реалізації виборчих прав громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях і через суб'єктивні причини не

можуть виїхати на іншу територію України для того, щоб віддати свій голос за того чи іншого кандидата або рішення.

8. Задля сприяння в реалізації виборчих прав громадян, які внаслідок суб'єктивних причин, зокрема, через поганий фізичний стан, інвалідність, обмежені можливості або об'єктивну неспроможність дістатись до неокупованої території України, вважаємо необхідним розробити спеціальну програму, відповідно до якої таким категоріям громадян буде надана необхідна допомога організаційного характеру, пов'язана з доставлянням виборців до виборчих дільниць, з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій або волонтерів.

9. Вказано на нагальну необхідність вирішення питання про якісне забезпечення права на голосування категоріям громадян з обмеженими можливостями, зокрема: 1) створення необхідної кількості спеціальних виборчих дільниць, виділення відповідних коштів на їх створення та встановлення відповідного контролю за зазначеним процесом; 2) завчасне розміщення на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії передвиборчої інформації у таких форматах, щоб люди з вадами зору та слуху мали можливість ознайомитись з нею; 3) в межах підготовки працівників виборчих дільниць вказувати на необхідність допомоги, людського ставлення та сприяння громадянам з обмеженими можливостями під час голосування.

### **Висновки до розділу 3**

Встановлено, що взаємодія суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні – це спільна узгоджена діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на створення умов для максимально повного забезпечення виборчих прав громадян, що відображається в конкретних формах під час здійснення нормотворчої діяльності, ведення Державного реєстру виборців, забезпечення публічного

порядку та безпеки в період проведення виборів, охорони прав і свобод громадян, які приймають участь у виборчому процесі та вирішення інших зовнішньо- та внутрішньо організаційних питань.

Обґрунтовано, що процес взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні повинен будуватись на принципах верховенства права, законності, прозорості, ефективності, професіоналізму, політичної нейтральності, добросовісності та ініціативності. Розкрито особливості дотримання кожного принципу в процесі безпосередньої взаємодії суб'єктів.

Встановлено, що система адміністративно-правових засад взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні поділяється на три складові: нормативну; інституційну; інструментально-технологічну. В рамках інструментально-технологічної складової виокремлено основні напрями взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян (нормотворчий; правоохоронний; когнітивний; інформаційний) та розкрито їх зміст.

Акцентовано увагу, що у національному законодавстві не передбачено жодних методів і форм взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян, як і не визначений вичерпний перелік суб'єктів, які її здійснюють. У зв'язку з цим сформульовано відповідні пропозиції щодо удосконалення національного адміністративного законодавства.

Проаналізовано досвід окремих країн Європейського Союзу (Франції, Великобританії, Данії, Хорватії) та країн колишнього СРСР (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан) у сфері забезпечення виборчих прав громадян.

Доведено, що для країн колишнього СРСР характерною є наявність єдиного державного органу, що відповідає за організацію та проведення виборів в державі – Центральної виборчої комісії, яка наділена широким колом адміністративних повноважень щодо організації виборів, проведення нормотворчої, організаційної та методичної роботи, розгляду скарг відповідних суб'єктів виборчого процесу. Крім адміністративного порядку, виборчі права громадян в цих захищаються в судовому порядку. Причому в одних випадках

цей процес врегульований Кодексом адміністративного судочинства, а в інших – Цивільним процесуальним кодексом, з вказівкою, що такі провадження впливають з адміністративно-правових відносин.

Що стосується країн Західної Європи, то там органи законодавчої та судової державної влади приймають активну участь у процесі виборів. Характерною для країн Західної Європи є визначальна роль міністерств внутрішніх справ при безпосередній організації та контролі за процедурою проведення виборів з метою недопущення порушення виборчих прав громадян.

У результаті проведеного аналізу зроблено висновки про доцільність використання досвіду даних країн для врегулювання особливостей організації виборчого процесу та упорядкування механізму забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян.

Зроблено висновок, що множинність складових зазначеного механізму обумовлює необхідність використання раціоналізованого системного підходу до його удосконалення, замість епізодичних новел виборчого законодавства, оскільки саме перший підхід дозволить провести ґрунтовне оновлення виборчого процесу та внести справді ефективні зміни до адміністративного законодавства.

З метою сприяння формування вільної волі кожного з виборців і попередження поширення наклепу та образ між кандидатами, які беруть участь у виборчому процесі, запропоновано доповнити Главу 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 212-22 «Образа чи наклеп на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів».

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення адміністративного законодавства в частині попередження та унеможливлення підкупу виборців або учасників референдуму. Окреслено перспективні шляхи підвищення активності виборців під час виборчого процесу.

З'ясовано можливість розбудови одного з напрямів електронної демократії в Україні – е-виборів та електронного голосування. Встановлено, що

для впровадження вказаних напрямів у національний виборчий процес необхідно: 1) створити відповідну нормативно-правову базу, зокрема передбачити сукупність правових положень, які регламентуватимуть процедуру електронного голосування у виборчому законодавстві (Виборчому кодексі України), розробити відповідні стратегії та програми їх реалізації на державному та місцевих рівнях; 2) розробити чи закупити необхідне технічне обладнання та програмне забезпечення; 3) підготувати персонал, який матиме професійні знання та навички для роботи з таким обладнанням і програмним забезпеченням; 4) провести масштабну роз'яснювальну роботу серед громадян щодо раціональності використання е-голосування.

## ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні і вироблення на цій основі відповідних пропозицій та рекомендацій. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Доведено, що реалізація виборчих прав громадян забезпечується діяльністю спеціальних органів держави, в тому числі тих, які належать до виконавчої гілки влади, за допомогою відповідних адміністративно-правових норм та засобів адміністративно-правового регулювання. Суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації виборчих прав, можуть належати до адміністративно-правових, в тому числі у випадку захисту порушених прав та їх відновлення. Тобто в цьому випадку із впевненістю можна вести мову про наявність певної управлінської системи забезпечення виборчих прав громадян, функціонування якої врегульовано нормами адміністративного права, а ще точніше – наявність адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян.

2. Охарактеризовано адміністративно-правий механізм забезпечення виборчих прав громадян як систему адміністративно-правових норм, засобів, форм, методів та гарантій реалізації, охорони і захисту активного, пасивного та додаткових виборчих прав громадян, які здійснюються у специфічних адміністративно-правових відносинах органами виконавчої влади та іншими органами держави, які наділені зовнішньо-владними управлінськими функціями, на основі загально визнаних принципів права та за допомогою відповідного кадрового, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення. Обґрунтовано, що механізм забезпечення виборчих прав громадян, у першу чергу, впливає на управлінські процеси, які формуються під час реалізації та забезпечення виборчих прав громадян, включаючи



безпосередній процес організації виборів, референдумів, і визначаються змістом адміністративно-правових відносин і методів, що застосовуються для їх врегулювання. З'ясовано, що особливістю адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян є наявність в ньому специфічних форм, методів, засобів адміністративно-правового характеру та їх застосування, переважно, органами виконавчої влади.

3. Аргументовано, що адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян становить собою певну систему пов'язаних елементів: основні (об'єкт, суб'єкти, зміст) та допоміжні елементи. Виділення таких структурних одиниць адміністративно-правового механізму: дає змогу охарактеризувати змістовну сутність власне самого механізму; дозволяє окремо розглянути кожен з засад функціонування механізму для їх подальшого удосконалення; являє собою вичерпний систематизований перелік елементів, необхідних для подальшого приведення механізму в дію.

4. Встановлено, що правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян має власний механізм, що включає норми права, які закріплюють виборчі права громадян, механізм їх реалізації та захисту, акти тлумачення відповідних норм, акти застосування законодавства про вибори (індивідуальні, нормативні) та суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації громадянами виборчих прав. Аргументовано, що адміністративне законодавство займає ключове місце в механізмі правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні. У результаті аналізу національного законодавства зроблено висновок, що значна кількість нормативних актів містять адміністративно-правові норми, що регулюють управлінські та владно-розпорядчі відносини щодо організації та проведення виборчого процесу, а також захисту виборчих прав громадян.

5. Суб'єктами забезпечення виборчих прав громадян в Україні визначено:

1) Верховну Раду України (її комітети та Уповноваженого з прав людини), яка створює законодавчі основи проведення в Україні виборів і референдумів, формує органи, які відповідають за належне забезпечення

виборчого процесу, реалізує контрольні повноваження щодо дотримання виборчих прав шляхом подачі депутатських звернень і запитів,

2) Президента України (відповідає за формування та реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики держави, у тому числі з питань виборів і організації референдумів; організовує розгляд звернень громадян, звернень органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, підприємств, установ, інших організацій з питань відновлення порушених прав, в тому числі пов'язаних з виборчим процесом);

3) Кабінет Міністрів України (його роль є опосередкованою та полягає у створенні з боку виконавчої влади належних умов, в рамках яких громадяни України, зокрема, можуть захистити порушені виборчі права, отримати належну юридичну допомогу від держави; спрямуванні і координації роботи центральних органів виконавчої влади, що мають повноваження, пов'язані з виборчим процесом та реалізацією громадянами виборчого права);

4) центральні та місцеві органи виконавчої влади (важливе місце серед яких відводиться органам поліції в частині забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення виборів, агітацій і референдумів, припинення правопорушень, зокрема тих, що посягають на виборчі права громадян, забезпечення безпеки виборчих дільниць та виборчої документації під час її транспортування; проведення досудового розслідування злочинів проти виборчих прав);

5) судові органи (зокрема адміністративні суди, на які покладається обов'язок захисту порушених виборчих прав у судовому порядку);

6) Центральну виборчу комісію України (забезпечує реалізацію і захист виборчих прав громадян та права на участь у референдумах; забезпечує дотримання передбачених Конституцією та законами України принципів і засад виборчого процесу та процесу референдуму; здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства про вибори і референдуми);

7) органи місцевого самоврядування (сприяють виборчим комісіям в організації та проведенні виборів, забезпечують збереження майна комісій,

створюють умови для рівної можливості проведення передвиборної агітації, умови для голосування осіб, які перебувають в установах зі спеціальним режимом, а також ведення Державного реєстру виборців).

6. Під адміністративною відповідальністю за порушення виборчих прав громадян запропоновано розуміти окремий вид адміністративної відповідальності, зміст якої становлять сукупність адміністративних правовідносин, які формуються в сфері реалізації виборчих прав громадян, у зв'язку з вчиненням особою адміністративного правопорушення, тобто посягання на порядок здійснення та забезпечення народного волевиявлення (в матеріально-інформаційній і фінансовій сферах, порушення встановлених правил проведення передвиборчої агітації та роботи передвиборчих комісій), які формуються в сфері виборчих прав громадян між державою (спеціально уповноваженими органами державної влади) та правопорушником □ юридичною чи фізичною особою, в тому числі посадовою або службовою особою і тягнуть за собою негативні наслідки майнового та особистісного характеру, зокрема накладення санкцій за дану категорію адміністративних проступків у вигляді грошового стягнення □ штрафу.

7. Сутність процесу взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян розкрито через:

а) систему суб'єктів забезпечення виборчих прав в Україні;

б) спільну мету вказаних суб'єктів, яка полягає у забезпеченні виборчих прав громадян, тобто права обирати представників органів державної влади та бути безпосередньо обраними у якості таких представників, приймати участь в референдумах, а також реалізовувати в межах встановлених законом права, пов'язані з організацією та проведенням виборів та референдумів;

в) внутрішній аспект організації такої взаємодії (конкретно визначені засоби, прийоми та способи, що застосовуються суб'єктами взаємодії під час здійснення їх діяльності задля досягнення спільної мети);

г) зовнішні прояви (спільну зовнішню діяльність уповноважених суб'єктів, що виникає на підставі застосування різних методів взаємодії, яка спрямована на досягнення єдиної мети).

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення адміністративного законодавства в частині вироблення дієвого механізму взаємодії суб'єктів забезпечення виборчих прав громадян в Україні.

8. У результаті аналізу закордонної практики забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян сформульовано такі напрями удосконалення зазначеного процесу в Україні: запровадження офіційного електронного видання Центральної виборчої комісії України; створення єдиного централізованого навчального центру для учасників виборчого процесу, підвищення якості його методичного забезпечення; перегляд повноважень Центральної виборчої комісії України щодо порядку розподілу ефірного часу, використання засобів масової інформації у виборчому процесі та надання висновків про відповідність нормативних правових актів вимогам виборчого законодавства України; запровадження у виборчу практику механізму відкликання депутатів; удосконалення положень Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині введення додаткових складів правопорушень у сфері виборчих прав громадян та виборчого процесу.

9.3 метою вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян запропоновано:

а) завершити процес систематизації виборчого законодавства шляхом остаточного прийняття проекту Виборчого кодексу України;

б) доповнити главу 15-А Кодексу України про адміністративні правопорушення окремою статтею, положеннями якої мають бути чітко визначено межі адміністративної відповідальності за образу чи наклеп на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів»;

в) внести зміни та доповнення до адміністративного законодавства у частині створення умов для участі у виборчому процесі громадян України, що

проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей;

г) шляхи удосконалення адміністративного законодавства в частині попередження та унеможливлення підкупу виборців або учасників референдуму;

г) розробити та закріпити в адміністративному законодавстві механізм підвищення активності виборців під час виборчого процесу;

д) створити умови для проведення е-виборів та електронного голосування на рівні європейських стандартів у цій сфері.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посібник / Ун-т внутр. справ МВС України; за заг. ред. А. Т. Комзюка. Харків: Ун-т внутр. справ, 2001. 112 с.
2. Адміністративне право: навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
3. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт.кол.), В. М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
5. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 896 с.
6. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2008. 457 с.
7. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина: навч. посіб. / І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімов, П. М. Павлик, Ж. В. Удовенко. Київ: Знання, 2007. 223 с.
8. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
9. Административное право России: учебник / под ред. А. П. Коренева. Москва: Московская академия МВД России; Щит, 2002. 306 с.
10. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва: Юрид. лит., 1966. 187 с.
11. Алфьорова Т. М. Сутність механізму забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 2. С. 68–73.

12. Ананченко А. В., Кулак Н. В. Механізм правового регулювання та його елементи. *Актуальні питання державотворення у аспекті євроінтеграційних процесів в Україні*: зб. тез круглого столу (м. Київ, 1 листопада 2016 р.) / за. ред.: Н. В. Кулак, А. П. Головащук. Київ: КНУТД, 2016. С. 70–73.

13. Апшай Ф. В. Виборче право у суб'єктивному змісті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2012. Випуск 20. Частина 1. Том 1. С. 125–127.

14. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекцій. Москва: Юрид. лит., 1997. 400 с.

15. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.

16. Бандурка А. С. Роль виборів у політичному житті держави. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 17–19.

17. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 224 с.

18. Бачеріков О. В. Виборчі спори як адміністративно-правова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 35. С. 316–321.

19. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України. *Журнал Східноєвропейського права*. 2013. № 1. С. 12–17.

20. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: сутність і структура. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 15. С. 218–226.

21. Бернштейн Д. И. Правовая ответственность как вид социальной ответственности и пути ее обеспечения. Ташкент: Изд-во ФАН Узбекской ССР, 1989. 147 с.

22. Белікова О.В. Юридичний склад адміністративного правопорушення. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 3 (41). С. 22–28.

23. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України: конспект лекцій. Харків, 1996. 160 с.

24. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Административное право Украины (Общая часть): учебное пособие. Харків: Одиссей, 1999. 224 с.

25. Біла А. В. Європейські стандарти забезпечення політичних прав громадян у контексті державного управління. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2014. Т. 242. Вип. 230. С. 15–18.

26. Бурбика М. М., Уткіна М. С. Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях): навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2016. 123 с.

27. Васильева О. М. Некоторые теоретические вопросы взаимодействия органов внутренних дел с добровольными народными дружинами. *Вопросы взаимодействия с общественностью*. Москва, 1977. С. 95–103.

28. Вебінар „Зміни виборчого законодавства після кампанії 2012 року”. URL: <http://www.authorstream.com/Presentation/irrp-2260018-2012/>

29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2003. 1440 с.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

31. Великобритания: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов. URL: <https://goo.gl/D3YVCb>

32. Вешняков А., Лисенко В. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации. Москва: Норма, 2003. 816 с.

33. Виборче право України: навч. посіб. / за ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук. Київ: Парлам. вид-во, 2003. 383 с.

34. Вищий адміністративний суд України «Аналіз стану парламентського виборчого законодавства України: напрямки та шляхи його удосконалення згідно з рекомендаціями місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами та Європейської комісії» 2015 рік. URL: <https://docs.google.com/viewer?embedded=true&url=http%3A%2F%2Fzakon3.rada.gov.ua%2Flaws%2Ffile%2Ftext%2F41%2Ff451332n11.doc>



35. Відео-інтерв'ю Ю. В. Луценко. *TCH Україна*. URL: <https://ru.tsn.ua/video/video-novini/v-zone-ato-vybovy-v-verhovnuyu-radu-ne-budut-provoditsya-1.html>.

36. Волинка К. Г. Проблеми становлення єдиного механізму забезпечення прав і свобод особи. *Вісник Запорізького юрид. ін.-ту*: наук.-практ. зб. 2000. № 3 (12). С. 38–48.

37. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

38. Галуцько В. В. Адміністративне право України: навчальний посібник: у 2 т. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.

39. Галуцько В. В., Курило В. І., Короєд С. О. та ін. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.

40. Гаруст Ю. В. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Наука і правоохорона*. 2012. № 3 (17). С. 16–20.

41. Генералюк В. В. Механізми удосконалення виборчої системи України. *Державне управління: теорія і практика*. 2010. №1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10gvvvsu.pdf>.

42. Гіда Є. О. Права людини (охорона і захист). *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. Київ: Ін Юре, 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 759 с.

43. Гілін Є.О. Адміністративно-правові основи впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. 2017. 203 с.

44. Головка В. В. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії (2014 р.). *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 176–193.

45. Гончар О. В. Сутність дефініції «педагогічна взаємодія» в науково-педагогічній теорії України. *Теорія та методика навчання та виховання*: зб. наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання» / за заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків: ХНПУ, 2014. Вип. 36. С. 32–38.

46. Гончарук С. Т. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: НАВС, 2000. 240 с.

47. Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 17 с.

48. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 11.01.1999 № 238-З. URL: [http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900238#load\\_text\\_none\\_1\\_](http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900238#load_text_none_1_)

49. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 31.10.2015 № 377-V. URL: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=34329053#pos=1;-217](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053#pos=1;-217)

50. Грицяк Н. В., Соловійов С. Г. Електронна демократія: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. Київ: НАДУ, 2015. 66 с.

51. Гудзь Л. В. Проблеми співвідношення норм міжнародного та національного виборчого законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 111–115.

52. Гуржій Т. О. Адміністративне право: посібник. Київ: КНТ; Харків: Бурун і К, 2011. 679 с.

53. Дания: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека. URL: <https://goo.gl/zyLJcs>

54. Дедков Л. Л. Советское административное законодательство на страже общественного порядка. Минск: Беларусь, 1971. 127 с.

55. Делія Ю. В. Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2003. 230 с.

56. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції: автореф. дис. ... на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2002. 16 с.

57. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с. URL: [http://e-pidruchniki.com/content/202\\_72Politichni\\_prava\\_ta\\_svobodi\\_gromadyan\\_Ukraini.html](http://e-pidruchniki.com/content/202_72Politichni_prava_ta_svobodi_gromadyan_Ukraini.html)

58. Денисова А. М. Механізм правового впливу: напрями прояву. *Держава і право*. 2012. Вип. 55. С. 60–67.

59. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / за ред. С. Г. Серьогіної. Харків: Право, 2005. 256 с. URL: <http://goo.gl/Q0vQ1W>.

60. Державне управління в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: СОМІ, 1999. 265 с.

61. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

62. Діденко С. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 16. С. 463–469.

63. Електронна демократія. Біла книга державної політики Проект до обговорення. Версія 1.0 / під ред. С. І. Панцира. Київ, 2015. 43 с. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>.

64. Заброда Д. Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал*. 2012. № 2. С. 45–51.

65. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 240 с.

66. Заворотченко Т. М. Конституційне політичне право громадян обирати і бути обраними: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 136–139.

67. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні: монографія. Дніпро: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. 256 с.

68. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015)

69. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

70. Захаров И.В. Избирательное право Российской Федерации .Учебник для магистров. 3-е изд., пер. и доп. / отв. ред., Кокотов А.Н. Екатеринбург: Уральский государственный юридический университет. 444с.

71. Зуєв Р. І. Щодо механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 46–51.

72. Избирательная система, выборы и органы государственной власти во Франции. URL: <http://www.cikrf.ru/news/relevant/2011/09/29/france.html>

73. Избирательный Кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 11.02.2000 № 370-З. URL: <http://www.rec.gov.by/sites/default/files/pdf/kodeks.pdf>

74. Илларионова Т. И. Система гражданско-правовых охранительных мер: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Свердловск, 1985. 17 с.

75. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Москва: Юрид. лит., 1967. 494 с.

76. Іванищук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 466 с.

77. Івановський Д. В. Правовий вплив на свідомість як чинник формування правомірної поведінки. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія* / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв: Іліон, 2016. С. 608–625.

78. Ільницька У. В. Політичні права і свободи громадян: нормативно-правове забезпечення та механізми реалізації у демократичних державах. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер.:

Політологія. 2012. Т. 197, Вип. 185. С. 37–41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol\\_2012\\_197\\_185\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2012_197_185_9).

79. Іщенко І. А. Проблеми співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив» у сучасній теорії права. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 21–27.

80. Кириленко Є. С. Поняття та склад адміністративних правопорушень: запрошення до дискусії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 1-3. С. 219–221.

81. Кириленко Є. В. Правова кваліфікація адміністративного делікту: сучасний стан і перспективи розвитку: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 218 с.

82. Ковалів М. В. Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості в сфері охорони громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. Вип. 2. С. 179–187.

83. Коваль Л. В. Адміністративне право України. Київ, 1994. 208 с.

84. Когутюк В. Ю. Теоретико-методологічні засади розвитку державного управління виборчим процесом в Україні (на основі досвіду країн ЄС): дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ: НАДУ, 2017. 250 с.

85. Кодекс адміністративного судопроизводства Российской Федерации от 08.03.2015 № 21-ФЗ (ред. от 03.07.2016) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2017). URL: <https://goo.gl/uUdIai>.

86. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

87. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях: Закон Республики Беларусь от 21.04.2003 № 194-3. URL: [http://kodeksy-by.com/koap\\_rb.htm](http://kodeksy-by.com/koap_rb.htm).

88. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 05.07.2014 № 235-V. URL: [https://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=31577399#pos=1;-217](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399#pos=1;-217).

89. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

90. Коломоець Т. О. Структура адміністративної відповідальності: сучасний доктринальний погляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 4. С. 65–66.
91. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
92. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
93. Комаров С. А. Общая теория государства и права: учебник. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 512 с.
94. Комаров С. А. Общая теория государства и права: курс лекций. Москва: Манускрипт, 1996. 316 с.
95. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
96. Конституция Республики Беларусь от 30.03.1994 (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24.11.1996 и 17.10.2004). URL: <https://goo.gl/EjZj68>.
97. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995. URL: <http://www.constitution.kz>.
98. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ): URL: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_28399](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399).
99. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; за ред. В. М. Бесчастного. Київ: Знання, 2007. 467 с. URL: [http://pidruchniki.com/13560615/pravo/ponyattya\\_viborchogo\\_prava](http://pidruchniki.com/13560615/pravo/ponyattya_viborchogo_prava).
100. Конституційне право України: підручник / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.

101. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

102. Корж-Ісаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... на здобуття ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 17 с.

103. Коржанский Н. И. Объект преступления. *Энциклопедия уголовного права*. Санкт-Петербург: Издания проф. Малинина, 2005. Т. 4. Состав преступления. С. 87–237.

104. Костюченко О. Є. Визначення поняття «правове забезпечення». *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1 (68). С. 11–16.

105. Косюта М. В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2002. 467 с.

106. Коталейчук С. П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2011. 560 с.

107. Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів. *Альманах права*. 2012. № 3. URL: <https://goo.gl/cgOkFj>.

108. Кохалик Х. М. Світовий досвід впровадження електронної демократії: проблеми та досягнення. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 169–174.

109. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

110. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. Санкт-Петербург: С.-Петербург. гос. ун-т, 1999. 262 с.

111. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. Москва: Юрид. лит., 1978. 150 с.

112. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Плугатир М. В., Співак М. В. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 232 с.

113. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 1. С. 41–44.

114. Курс адміністративного права України: підручник / В.К.Колпаков, О.В.Кузьменко, І.Д.Пастух, В.Д.Сущенко [та ін.] / за ред. В.В.Коваленка. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

115. Лагутіна І. В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2015. 39 с.

116. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2009\\_3\\_57](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_3_57).

117. Лаптев С. С. Адміністративно-правовий статус судді адміністративного суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Відкр. між нар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2014. 20 с.

118. Легенченко М. О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 59–65.

119. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Київ, 2008. 400 с.

120. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Київ, 2004. 16 с.

121. Ломов Б. Ф. Активная и социальная регуляция поведения индивида. *Психологические проблемы социальной регуляции поведения*. Москва: Наука, 1976. С. 64–93.

122. Лунев А. Е. Координация в государственном управлении. *Советское государство и право*. 1971. № 11. С. 69–78.

123. Лыков В. М. Взаимодействие как фактор эффективности работы правоохранительных органов. *Профессионал*. 2000. № 5 (37). С. 11–12.

124. Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.



125. Макаров Г. В. Основні напрями вдосконалення законодавства про вибори народних депутатів України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1420/>.

126. Малько А. В. Правовые средства как общетеоретическая проблема. *Правоведение*. 1999. № 2. С. 34–38.

127. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Москва: Юристъ, 2003. 250 с.

128. Марцеляк О. В. Виборче право: сучасне розуміння і сутність. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 12–18.

129. Матейкович М. С. Избирательное право и избирательный процесс. учебное пособие. Москва: Норма, 2010. 288 с.

130. Мацькевич М. М. Тип правового регулювання як фактор реалізації конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина. *Віче*. 2011. № 24. С. 12–14.

131. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

132. Мироненко Т. Є. Організаційно-правові аспекти управління взаємодією органів прокуратури України з громадськістю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 190 с.

133. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043).

134. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042)

135. Міненко М. В. Сутність та види суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2014\\_2\\_77](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_77).

136. Молодежные избирательные комиссии РФ практика 2014 года. *Офіційний сайт ЦВК Російської Федерації*. URL: <http://www.rcoit.ru/main/miv/mik/18363>.

137. Момотенко Т. Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність. *Право і безпека*. 2014. № 4. С. 127–131.

138. Мордовцев А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 1997. 38 с.

139. Морозова Л. А. Теория государства и права. Москва: Юристъ, 2002. 414 с.

140. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.

141. Музика Л. А. Право комунальної власності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 21 с.

142. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 160 с.

143. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права. *Держава і право: збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. Вип. 12. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 18–24.

144. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О.М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О.Н. Панченко, В.Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О.М. Пасенюка. К.: Юрінком Інтер, 2009. 704 с.

145. Натуркач Р. П. Виборче право як категорія конституційного права України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 102–103. URL: [http://www.pap.in.ua/3-1\\_2013/2/Naturkach%20R.P..pdf](http://www.pap.in.ua/3-1_2013/2/Naturkach%20R.P..pdf).

146. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 36 с.

147. О выборах в Республике Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 28.09.1995 № 2464. URL: [http://online.zakon.kz/Document/?doc\\_id=1004029#pos=1;-217](http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004029#pos=1;-217).

148. О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации: Федеральный закон от 22.02.2014 № 20-ФЗ (ред. от 03.01.2017). URL: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_159349](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_159349).

149. О гарантиях равенства парламентских партий при освещении их деятельности государственными общедоступными телеканалами и радиоканалами: Федеральный закон от 24.04.2009 (ред. от 01.01.2017). URL: <https://goo.gl/bvmwсT>.

150. О Государственной автоматизированной системе Российской Федерации «Выборы»: Федеральный закон от 10.01.2003 № 20-ФЗ (ред. от 01.01.2017). URL: [http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link\\_id=0&nd=102079678](http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&link_id=0&nd=102079678).

151. Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации: Федеральный закон от 12.06.2002 № 67-ФЗ (ред. от 28.12.2016). URL: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_37119](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37119).

152. О прокуратуре: Закон Республики Беларусь от 8.05.2007 № 220-З. URL: [http://kodeksy-by.com/zakon\\_rb\\_o\\_prokurate.htm](http://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_prokurate.htm).

153. Об утверждении Положения о Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 11.11.1996 № 3205. URL: <https://goo.gl/6xO5Kb>.

154. Об утверждении Устава федерального казенного учреждения «Российский центр обучения избирательным технологиям при Центральной избирательной комиссии Российской Федерации»: Постановление Центральной избирательной комиссии Российской Федерации от 01.06.2011 № 13/153. URL: <http://www.rcoit.ru/about/documents/regulations/ustav/#tab1>.

155. Обжалование нарушений избирательных прав: научн.-правовое и практ. пособие / С. А. Альфер, О. Н. Гулак, Г. П. Погоняйло. Вып. 13. Минск: 2010. 52 с. (Беседы о законе: избирательные права граждан).

156. Окуньовська Ю. В., Денисюк А. В. Електронне голосування як механізм ефективної взаємодії громадянського суспільства і влади. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сутність та перспективи впровадження електронної демократії в Україні»* (м. Вінниця, 15 листопада 2016 р.). С. 114–116.

157. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.

158. Организационные основы деятельности Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. *Офіційний сайт Виборчої комісії РФ*. URL: <http://cikrf.ru/about/activity/>.

159. Основи вітчизняного парламентаризму: підруч. для студ. вищ. навч. закл.: у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1. 408 с.

160. Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами Організації з безпеки та співробітництва в Європі «Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року» (Варшава, 19 грудня 2014 року). URL: <https://www.osce.org/uk/odhr/elections/ukraine/133441?download=true>.

161. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. URL: [http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art\\_id=45464&cat\\_id=44832](http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art_id=45464&cat_id=44832).

162. Панковец А. И. Система управления окружающей среды как одно из приоритетных направлений природоохранной деятельности. *Безпека життєдіяльності*. 2004. № 10. С. 92–94.

163. Підгородинський В. М. Правовий та кримінально-правовий вплив за наклеп: різні грані та питання удосконалення. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія / за ред. О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 259–278.

164. Пиголкин А. С. Формы реализации норм общественного права. *Советское государство и право*. 1963. № 6. С. 26–36.

165. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Право. 2014. Вип. 26. С. 40–43.

166. Підгородинський В. М. Правовий та кримінально-правовий вплив за наклеп: різні грані та питання удосконалення. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія / за ред. О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 259–278.

167. Підкомітети Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: [http://kompravpol.rada.gov.ua/news/Pro\\_komitet/Zagalna\\_info/72731.html](http://kompravpol.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/Zagalna_info/72731.html).

168. Плиска В. В. Поняття та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. № 35. Ч. 1. Т. 2. С. 143–147.

169. Плиска В. В. Правові норми як елемент адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання і протидії корупції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 267–271.

170. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. [2-ге вид., переробл. та дооп- рац.]. Київ: Правова єдність: Алерта, 2010. 432 с.

171. Положення про Експертну раду з питань співпраці з інститутами громадянського суспільства при Представникові Уповноваженого з питань комунікативної політики та зв'язків із громадськістю. *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://goo.gl/wDZqSZ>.

172. Пояснювальна записка до проекту Проект Виборчого кодексу України № 3112-1 від 02.10.2015. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56671&pf35401=359400>.

173. Права человека. История, теория и практика / Отв. ред. Б. Л. Назаров. Москва, 1995. 324 с.

174. Права человека: учебник / отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва: Норма, 2009. 560 с.

175. Права человека: учебник для вузов / Ответственный редактор член-корр. РАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашева. Москва: НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2001. 573 с.

176. Предмети відання підкомітетів Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики. *Офіційний сайт Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики.* URL: [http://komsvoobslova.rada.gov.ua/news/pro\\_Comitet/zagalna/73307.html](http://komsvoobslova.rada.gov.ua/news/pro_Comitet/zagalna/73307.html).

177. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/>.

178. Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/474-14/>.

179. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: Закон України від 16.01.2014 № 721-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 22. Ст. 801.

180. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян: закон України від 14.10.2014 № 1703-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 45. Ст. 2045.

181. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/698-16>.

182. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.

183. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 29.04.2018 № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 26. Ст. 892.

184. Про затвердження Регламенту Центральної виборчої комісії: Постанова Центральної виборчої комісії від 26.04.2005 р. № 72. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0072359-05>.

185. Про заходи щодо забезпечення виконання деяких положень Закону України «Про Державний реєстр виборців»: Розпорядження Кабінету Міністрів

України від 17.07.2009 № 895-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895-2009-%D1%80>.

186. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/393/96-%D0%B2%D1%80>.

187. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 13. Ст. 222.

188. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 19. Ст. 134.

189. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.

190. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170.

191. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

192. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

193. Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом: Постанова Пленуму вищого адміністративного суду України від 01.11.2013 № 15. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015760-13>. (дата звернення: 08.02.2017)

194. Про прийняття за основу проекту Виборчого кодексу України: постанова Верховної Ради України від 07.11.2017 № 2174-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-19>.

195. Про регламент Верховної Ради України: закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

196. Про службу в органах місцевого самоврядування: закон України від 07.06.2001 № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 33. Ст. 175.

197. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.

198. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII ВР. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (дата звернення 14.02.2017).

199. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>.

200. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 20. Ст. 99.

201. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>.

202. Проект Виборчого кодексу України № 3112-1 від 02.10.2015. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56671&pf35401=359122>.

203. Процессуально-исполнительный Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях: Закон Республики Беларусь от 20.12.2006 № 194-3. URL: [http://kodeksy-by.com/pikoar\\_rb.htm](http://kodeksy-by.com/pikoar_rb.htm).

204. Пчелін В. Б. Правові засади організації адміністративного судочинства України. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 103–106.

205. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2007. 192 с.

206. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів, 2008. 221 с.

207. Рагозін М. П. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти. Донецьк: Донбас. 2004. 180 с.



208. Радзієвська В. В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 149–152.

209. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 09.07.1998 № 12-рп. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.

210. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599–602. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2012\\_2\\_95](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95).

211. Россинский Б. В., Стариков Ю.Н. Административное право: учебник. 4-е изд., пересмотр. и доп. Москва: Норма, 2009. 927 с.

212. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. 304 с.

213. Савенко М. М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 1. URL: [http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=5277&id\\_book=0&id\\_parent=0&id\\_vid\\_res=2](http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=5277&id_book=0&id_parent=0&id_vid_res=2).

214. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / під ред. М. О. Баймуратова. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.

215. Сайт Центральна виборча комісія. Вибори Президента України. Хід голосування по регіонах України. Активність виборців. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp001>.

216. Сайт Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. Хід голосування по регіонах України. Активність виборців. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp063?PT001F01=910>.

217. Сердюк Є. В. Забезпечення засобами адміністративного права виборчих прав громадян України. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1 (1). С. 66–69.

218. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
219. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учеб. Харків: Консум; Университет внутренних дел, 2000. 704 с.
220. Слабунова Ю. В. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян органами прокуратури. *Форум права*. 2013. № 2. С. 508–512. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2013\\_2\\_80](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_80).
221. Сливка О. О. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод осіб у митному контролі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 218–220.
222. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід [та ін]; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980 Т. 1. 1970. 799 с.
223. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та інші; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980 Т. 4. 1973. 840 с.
224. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та інші; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980 Т. 3. 1972. 744 с.
225. Смокович М. І. Право на звернення до суду у виборчому спорі. *Юридична Україна. Проблеми адміністративного права*. 2013. № 7/2013. С. 29–36.
226. Соловйов В. М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 27–33.
227. Соловйов І. М. Доступність адміністративного суду як критерій ефективності його діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2015. № 1151. С. 224–227.
228. Сопілко І. М. Суб'єктний аналіз механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 75–80.

229. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. № 4. С. 34–45.
230. Стариков Ю. Н. Курс общего административного права: в 3 т. Москва: НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. Т. 1 «История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты». 728 с.
231. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навч. посібн. Київ: Прецедент, 2005. URL: <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html>.
232. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2009. 640 с.
233. Стоєцький О. В. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11 (167). С. 161–164.
234. Стрельченко О. Г. Специфіка проступку як складової частини адміністративного делікту. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 137–143.
235. Сухан І. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення права громадян на вільний доступ до інформації про стан захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «ПРАВО». 2015. Випуск 35. Ч. 2. Том 3. URL: [http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35\(2\)/part\\_3/4.pdf](http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35(2)/part_3/4.pdf).
236. Сухонос В. В. Теорія держави і права: підручник. Суми: Університетська книга, 2014. 544 с.
237. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 10–14.
238. Темченко В. І. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав людини. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. № 2–3. С. 58–65.
239. Теория государства и права: ученик / под ред. В. К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2003. 592 с.

240. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць [та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

241. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков [та ін.]; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

242. Теорія держави та права: підручник / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний [та ін.]; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: ФОП О. С. Ліпкан. 2011. 576 с.

243. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський [та ін.]; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

244. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський [та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с. URL: [http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk\\_tdp/part3/1201.htm](http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/1201.htm).

245. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський [та ін.]; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

246. Тертышник В. М., Слинко С. В. Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании пре ступлений: учебное пособие. Харьков: ИКФ «Гриф», 1997. 68 с.

247. Тимошенко І. В. Виборчі комісії як суб'єкти реалізації правозахисної функції. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2013. № 3 (27). С. 40–43.

248. Тимошенко І. В. Сутність виборчих прав громадян України та їх місце в загальній системі прав і свобод. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 49–56.

249. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1991. 136 с.

250. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс. Москва: Юринформцентр, 2001. 652 с.

251. Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. Киев: Ін Юре, 2004. 368 с.

252. У центрі уваги Виборчий кодекс та Державний реєстр виборців: інтерв'ю з послом, координатором проектів ОБСЄ в Україні Любомиром Копай. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. № 1 (15). С. 6–7.

253. Фаткулин Ф. К., Морозова Л. А. Проблемы теории государства и права: курс лекцій. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1987. 265 с.

254. Федоренко В. Л., Малюга А. В. Шляхи і напрями удосконалення законодавства про вибори народних депутатів України: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти (частина 2). *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2. С. 40–45.

255. *Философский словарь* / под ред. М. М. Розенталя. Москва: Политиздат, 1972. 495 с.

256. *Философский энциклопедический словарь* / под. ред. Е. Ф. Губского [и др.]. Москва: ИНФРА-М, 2012. 570 с.

257. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

258. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Арабіс, 2002. 744 с.

259. Фінальний звіт «Розгляд виборчих скарг в Україні. Дострокові вибори до верховної ради України». *Офіційний сайт Комітету виборців України*. URL: <http://cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:final-report>.

260. Формирование молодёжных избирательных комиссий. *Офіційний сайт ЦВК Російської Федерації*. URL: <http://www.rcoit.ru/main/miv/mik/27698>.

261. Франция: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека. URL: <https://goo.gl/WrEMJH>.

262. Фролков М. В. Механізм адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 314–320.

263. Фурашев В. М., Ланде Д. В. Виборчий кодекс України: системна інформатизація: монографія. Київ: Синопис, 2011. 211 с.

264. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00. Дніпропетровськ, 2008. 255 с.

265. Хорватия: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека. URL: <https://goo.gl/fwDnQW>.

266. Цимбалістий Т. О. Деякі проблеми реалізації конституційних виборчих прав громадянами України за кордоном. *Reformy prawa wyborczego w Polsce i na Ukrainie*. Pod redakcja Petro Steciuka i Jerzeko Buckowskiego. Przemysl, 2004. С. 212–224.

267. Черних С. П. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у сфері протидії організованим злочинності. *Право і Безпека*. 2010. № 2. С. 82–87.

268. Чечель Н. О. Юридичні гарантії прав людини та громадянина. *Офіційний сайт Луцького міського управління юстиції Волинської області*. URL: <http://www.lutskrada.gov.ua/yurydychni-garantiyi-prav-lyudyny-ta-gromadyanyna>.

269. Шаміна Л. В. Сучасний стан і перспективи розвитку адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційних виборчих прав громадян України. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 1 (7). URL: <https://goo.gl/guhNfh>.

270. Шелудько Г. І. Електронне голосування як різновид виборчих інформаційно-комунікативних технологій: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Recent Studies of Social Sciences*. 2015. С. 76–80.

271. Шишка Р. Б. Механізм правового регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності. *Сайт Асоціації докторів філософії України*. Серія. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. URL: <http://aphd.ua/publication-85>.

272. Шорський П. О. Виборчі права громадян: поняття та класифікація. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: тези доповіді X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 2017). Харків, 2017. С. 178–183.

273. Шорський П. О. Виборчі права громадян, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 72–77.

274. Шорський П. О. Роль адміністративного законодавства у правовому регулюванні забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: тези доповіді на науково-практичній конференції* (м. Харків, 2017). Харків, 2017. С. 178–183.

275. Шорський П. О. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та місце серед нього адміністративного законодавства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 172–182.

276. Шорський П. О. Роль та місце адміністративних судів в механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 188-194.

277. Шорський П. О. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. С.

278. Шорський П. О. Субъекты обеспечения избирательных прав граждан в Украине. *Право и Закон (Республика Киргизия)*. 2018. № 1. С. 55-59.

279. Шумейко О. В. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання дорожнього руху за допомогою автоматизованих систем. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 172–176.

280. Шундииков К. В. Механизм правового регулирования. Саратов, 2001. 102 с.

281. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. Москва: Прогресс, 1969. 248 с.

282. Юридична відповідальність: проблеми теорії та практики. *Альманах права (науково-практичне видання)*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2010. 192 с.

283. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корещького, В. В. Цветкова. Київ: Головна редакція Української рад. енцикл. АН України РСР, 1974. 848 с.

284. Ярмак О. М. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у правоохоронній сфері: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 238 с.

285. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. 653 с.

286. Political Parties, Elections and Referendums Act 2000. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>.

287. Presidential and Legislative Elections in France. URL: <http://www.electionresources.org/fr/#SYSTEM>.

288. The British Electoral System: Description & Structure. URL: <http://study.com/academy/lesson/the-british-electoral-system-description-structure.html>.

289. The role of the Returning Officer / Counting Officer. URL: [http://www.edinburgh.gov.uk/info/20033/elections\\_and\\_voting/259/the\\_returning\\_officer\\_counting\\_officer](http://www.edinburgh.gov.uk/info/20033/elections_and_voting/259/the_returning_officer_counting_officer).



## ДОДАТКИ

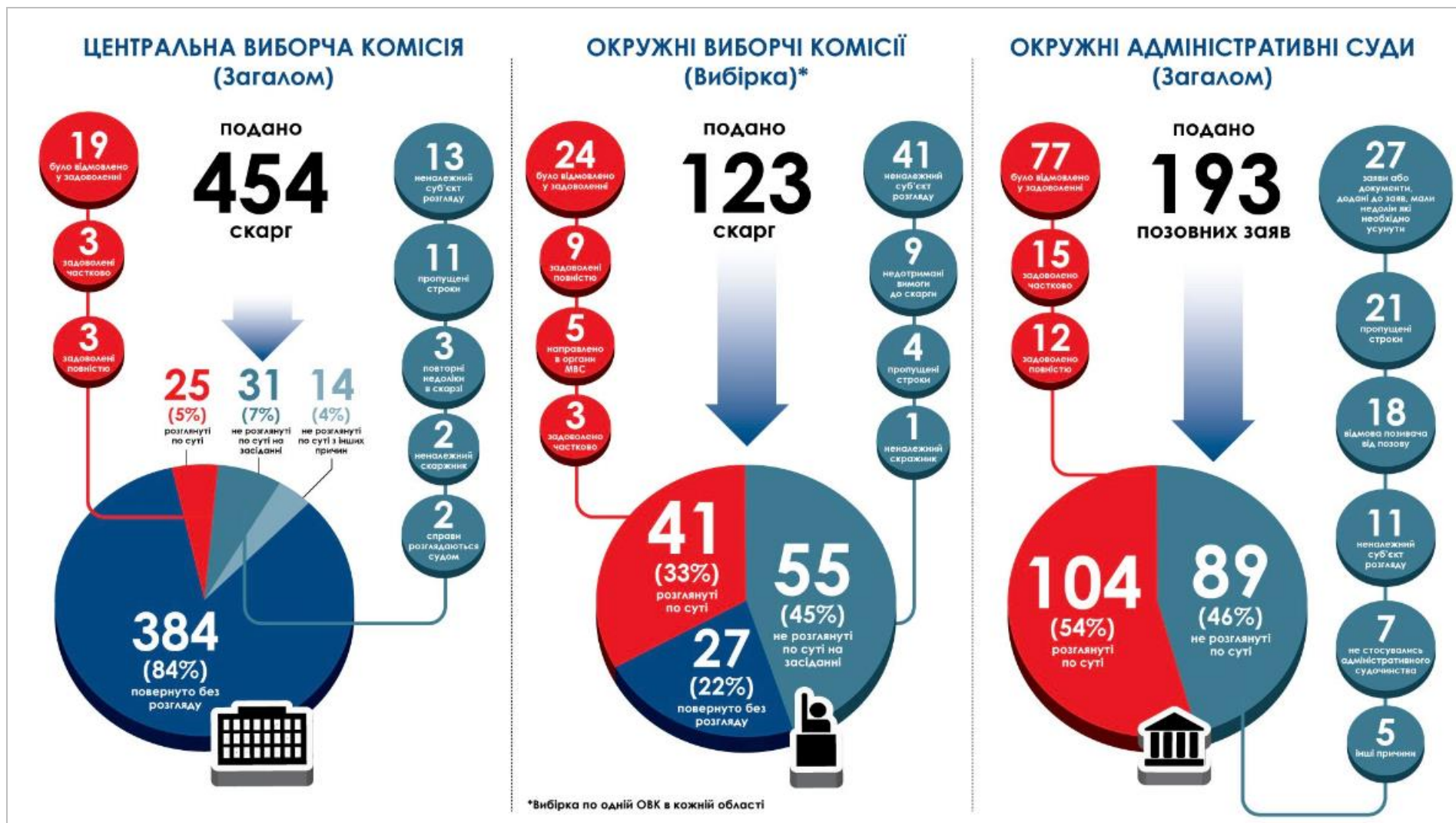
### Додаток 1

#### Список публікацій здобувача:

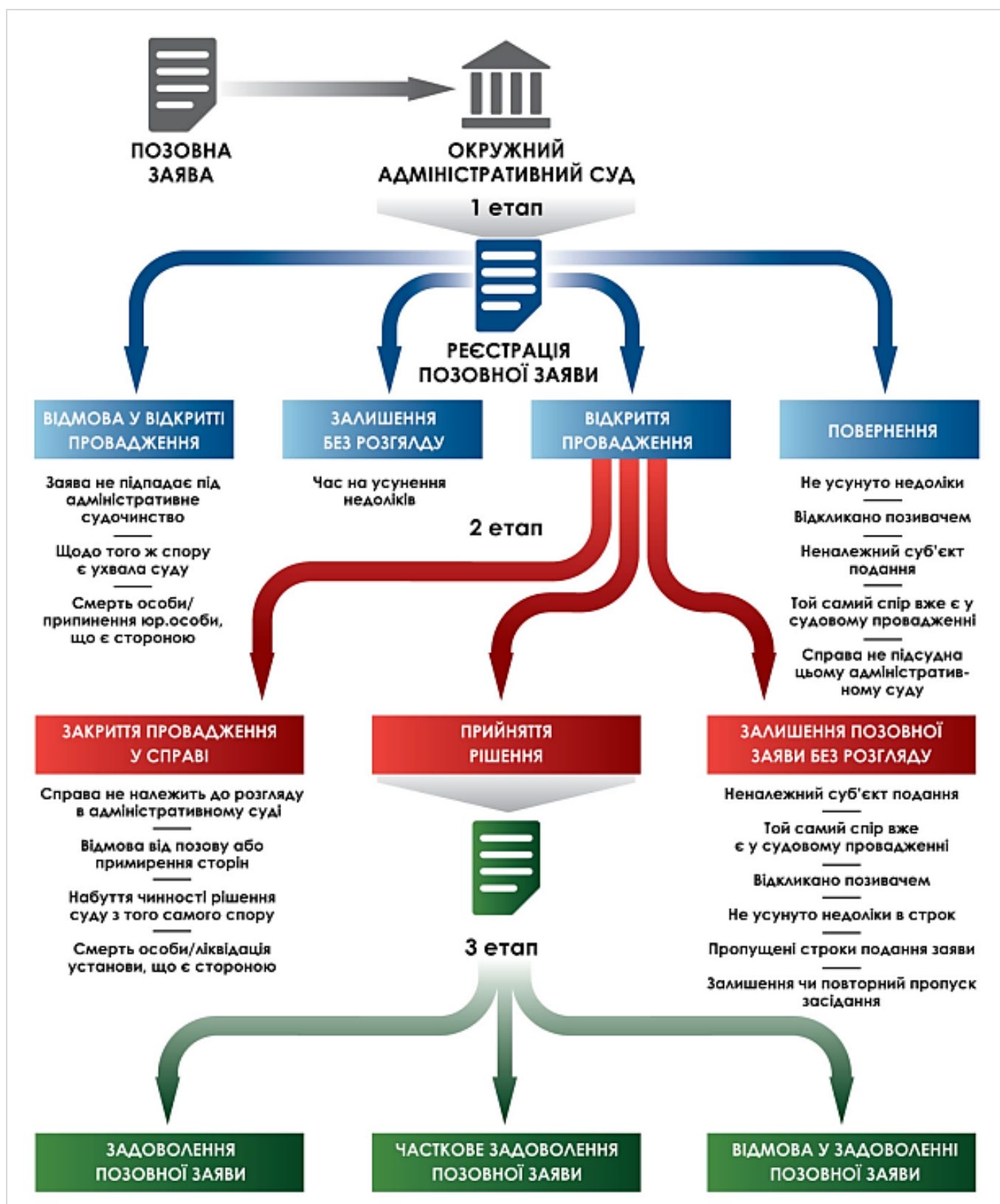
1. Шорський П.О. Виборчі права громадян, як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 72-77.
2. Шорський П.О. Роль та місце адміністративних судів в механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 188-194.
3. Шорський П.О. Правове регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні та місце серед нього адміністративного законодавства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 172-182.
4. Шорський П.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні: сутність та структурні елементи. *Право і безпека*. 2017. № 2(65). С. 64-70.
5. Шорський П.О. Структура адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. С.
6. Шорський П.О. Суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Право и Закон (Республіка Киргизія)*. 2018. № 1. С. 55-59.
7. Шорський П.О. Виборчі права громадян: поняття та класифікація. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 2017)*. Х., 2017. С. 26-28.
8. Шорський П.О. Роль адміністративного законодавства у правовому регулюванні забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 2017)*. Х., 2017. С. 178-183.

9. Шорський П.О. Особливості правового регулювання забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 2017). Х., 2017. С. 268-271.

10. Шорський П.О. Загальна характеристика адміністративно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян в Україні: сутність і структурні елементи. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 2018). Х., 2018. С. 268-270.

Розгляд виборчих спорів під час дострокових парламентських виборів 26 жовтня 2014 р.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> За даними комітету виборців України: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:final-report>

Загальний порядок розгляду справи в окружному адміністративному суді <sup>2</sup>

<sup>2</sup> За даними комітету виборців України: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:final-report>

## ДОДАТОК В

**Порівняльна характеристика окремих проваджень у справах, пов'язаних із виборчим процесом, відповідно до правил Кодексу адміністративного судочинства України**

Суб'єкти подання заяви	Предмет оскарження	Куди подається заява	Строки оскарження	Строки розгляду	Інші питання
<b>Оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій</b>					
Виборці, суб'єкти відповідного виборчого процесу, суб'єкти ініціювання референдуму	Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії <b>щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму</b>	До Вищого адміністративного суду України	Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>до дня голосування, - у п'ятиденний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності, <b>але не пізніше двадцять четвертої години дня</b> , що передує дню голосування	За позовними заявами, що надійшли <b>до дня голосування, - у дводенний строк</b> , але не пізніше ніж за дві години до початку голосування	Суд невідкладно повідомляє відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму та комісію вищого рівня про відкриття провадження у справі та про ухвалене судом рішення
	Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії	До Київського апеляційного адміністративного суду.	Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>у день голосування, під час підрахунку</b>	За позовними заявами, що надійшли <b>у день голосування, - до закінчення</b> голосування	Суд приймає позовну заяву незалежно від
	Рішення, дії чи бездіяльність інших виборчих комісій	До окружного адміністративного суду за		За позовними заявами, що	

	<p><b>щодо підготовки та проведення місцевих виборів; проведення виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму, а також членів зазначених комісій</b></p>	<p>місцезнаходженням відповідної комісії.</p>	<p><b>голосів та встановлення результатів голосування на дільниці, - у дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності</b></p>	<p><b>надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, - у дводенний строк після надходження позовної заяви</b></p>	<p>сплати судового збору. У разі несплати судового збору на момент вирішення справи суд одночасно вирішує питання про стягнення судового збору</p>
	<p><b>Інші рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій</b></p>	<p>До місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії</p>			
<p><b>Провадження у справах щодо уточнення списку виборців</b></p>					
<p>Кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі</p>	<p>Уточнення списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб</p>	<p>Місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцезнаходженням відповідної комісії</p>	<p>Не пізніш як за два дні до дня голосування</p>	<p>У дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування, а якщо позовна заява надійшла за</p>	<p>Позовна заява подається без сплати судового збору</p> <p>Постанови щодо внесення змін у списки виборців</p>

				два дні до дня голосування, - невідкладно	виконуються негайно
<b>Оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, ЗМІ, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників, які порушують законодавство про вибори та референдум</b>					
Виборча комісія, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, комісія з референдуму,	Дії або бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб	До окружного адміністративного суду за їх місцезнаходженням	Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце до дня <b>голосування, - у п'ятиденний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності, <b>але не</b>	За позовними заявами, що надійшли до дня <b>голосування, - у дводенний строк</b> , але не пізніше ніж за дві години до початку голосування	У разі встановлення порушення засобом масової інформації чи інформаційним агентством суд невідкладно повідомляє про

<p>ініціативна група референдуму, виборець</p>	<p>Щодо дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників, що порушують законодавство про вибори та референдум</p>	<p>До місцевого загального суду як адміністративного суду за їхнім місцезнаходженням</p>	<p><b>пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування</b></p> <p>Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце у <b>день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування</b> на дільниці, - у <b>дводенний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності</p>	<p>За позовними заявами, що надійшли у <b>день голосування, - до закінчення голосування</b></p> <p>За позовними заявами, що надійшли у <b>день голосування, але після закінчення голосування, - у дводенний строк</b> після надходження позовної заяви</p>	<p>це Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах,</p>
--	---	--	---	--	--



**Оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу**

<p>Виборець, кандидат, партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу, ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму.</p>	<p>Дії чи бездіяльність кандидата на пост Президента України, ініціативних груп всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів ініціювання всеукраїнського референдуму,</p>	<p>До окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ</p>	<p>Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>до дня голосування, - у п'ятиденний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності, <b>але не пізніше двадцять четвертої години дня</b>, що передує дню голосування</p>	<p>За позовними заявами, що надійшли <b>до дня голосування, - у дводенний строк</b>, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування</p> <p>За позовними заявами, що надійшли <b>у день голосування, - до закінчення</b> голосування</p> <p>За позовними заявами, що надійшли <b>у день голосування,</b></p>	<p>Суд невідкладно повідомляє відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму і комісію вищого рівня про відкриття провадження у справі та про ухвалене судом рішення</p>
	<p>Дії чи бездіяльність кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб</p>	<p>До місцевого загального суду як адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена</p>	<p>Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення</b></p>		

	З інших питань передбачених статтею	До окружного адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена	<b>результатів голосування</b> на дільниці, - у <b>дводенний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності	<b>але після закінчення голосування</b> , - у дводенний строк після надходження позовної заяви	
<b>У справах, пов'язаних із виборами Президента України</b>					
Виборча комісія, кандидат на пост Президента України, партія (блок) - суб'єкт виборчого процесу, виборець	Рішення чи дії об'єднання громадян, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборчого процесу	До окружного адміністративного суду	Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>до дня голосування</b> , - у <b>п'ятиденний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності, <b>але не пізніше двадцять четвертої години дня</b> , що передує дню голосування	За позовними заявами, що надійшли <b>до дня голосування</b> , - у дводенний строк, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування	-
	Дії чи бездіяльність засобів масової інформації, їх власників, посадових та службових осіб, які порушують встановлений законом порядок	До місцевого загального суду як адміністративного суду за їхнім місцезнаходженням	Щодо рішень, дій чи бездіяльності, що мали місце <b>у день голосування</b> , <b>під час підрахунку</b>	За позовними заявами, що надійшли <b>у день голосування</b> , - до закінчення голосування  За позовними заявами, що	

	діяльності засобів масової інформації під час виборчого процесу, у тому числі стосовно передвиборної агітації		<b>голосів та встановлення результатів голосування</b> на дільниці, - у <b>дводенний строк</b> з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності	<b>надійшли у день голосування, але після закінчення голосування</b> , - у дводенний строк після надходження позовної заяви	
	Дії іншого кандидата на пост Президента України, його довіреної особи	До Київського апеляційного адміністративного суду.			
	Рішення, дії чи бездіяльність окружної виборчої комісії або члена такої комісії	До окружного адміністративного суду за місцезнаходженням окружної виборчої комісії в порядку,			

### Особливості представництва у справах про захист виборчих прав

Загальні правила провадження за нормами КАС	Правила провадження у справах про захист виборчих прав
<p>Представником може бути фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність.</p> <p><b>Представники</b> беруть участь в адміністративному процесі <b>на основі договору або закону</b>.</p> <p><b>Повноваження представників</b>, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору, на здійснення представництва в суді <b>повинні бути підтверджені довіреністю</b>.</p> <p><b>Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватися ордером, дорученням</b> органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги (ст.ст. 56-58 КАС)</p>	<p>1. Особа, яка відповідно до закону про вибори <b>zareєстрована як уповноважений представник або довірена особа кандидата, діє як представник відповідного кандидата</b> у справах, пов'язаних з виборчим процесом, без додаткового уповноваження (ст. 178 КАС)</p>
	<p>2. Особа, яка відповідно до закону про вибори чи референдум <b>zareєстрована як уповноважена особа (представник) партії (блоку)</b>, місцевої організації партій, ініціативної групи референдуму, <b>діє як представник відповідної партії (блоку)</b>, місцевої організації партії, ініціативної групи референдуму у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, без додаткового уповноваження (ст. 178 КАС)</p>
	<p>3. <b>Документом, що підтверджує повноваження представників</b>, визначених частинами першою і другою цієї статті, <b>є відповідне посвідчення</b>, видане в порядку, встановленому законом про вибори чи референдум (ст. 178 КАС)</p>

### Особливості апеляційного провадження у справах про захист виборчих прав

Загальні правила провадження за нормами КАС	Правила провадження у справах про захист виборчих прав
<p>Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається <b>протягом десяти днів з дня її проголошення</b>. У разі прийняття постанови у письмовому провадженні апеляційна скарга подається протягом <b>десяти днів з дня отримання копії постанови</b> (ст. 186 КАС)</p>	<p>1. Судові рішення за наслідками розгляду справ, визначених статтями 172-175 КАС, <b>можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк</b> з дня їх проголошення, а <b>судові рішення, ухвалені до дня голосування, - не пізніше як за чотири години</b> до початку голосування (ст. 177 КАС)</p>
<p>Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції <b>має бути розглянута протягом одного місяця</b> з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження.</p> <p>У виняткових випадках апеляційний суд за клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи <b>може продовжити строк</b> розгляду справи, але <b>не більш як на п'ятнадцять днів</b>, про що постановляє ухвалу (ст. 195-1 КАС)</p>	<p>2. Суд апеляційної інстанції розглядає справу у дводенний строк після закінчення строку апеляційного оскарження з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Апеляційна скарга стосовно судового рішення, що було ухвалене до дня голосування, розглядається не пізніше ніж за дві години до початку голосування (ст. 177 КАС)</p>
	<p>3. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає апеляційному розгляду. Суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду не може повертати справу на новий розгляд. <b>Судове рішення суду апеляційної інстанції є остаточним</b> (ст. 177 КАС)</p>

**Особливості обчислення строків у справах про захист виборчих прав та строків розгляду таких справ  
адміністративними судами**

<b>Загальні правила провадження за нормами КАС</b>	<b>Правила провадження у справах про захист виборчих прав</b>
<p>Для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, <b>який, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів</b> (ст. 99 КАС)</p>	<p>Момент їх початку визначається <b>днем прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності</b> (ст. 172 КАС)</p> <p><b>День прийняття рішення, вчинення дії та останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення, не зараховується для обчислення строків на подання позовної заяви</b> (ст. 179 КАС)</p>
<p>Адміністративна справа має бути <b>розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця</b> з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено цим Кодексом (ст. 122 КАС України)</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Суд вирішує адміністративні справи <b>у дводенний строк</b> після надходження позовної заяви. Адміністративні справи за позовними заявами, <b>що надійшли до дня голосування, вирішуються судом у дводенний строк</b>, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування вирішуються судом до закінчення голосування (ст.ст. 172, 174, 175, 176 КАС)</li> <li>2. Адміністративні справи за позовними заявами, <b>що надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, вирішуються судом у дводенний строк</b> після надходження позовної заяви (ст.ст. 172, 174, 175, 176 КАС)</li> </ol>

- |  |  |
|--|--|
|  | <p>3. Суд вирішує адміністративні справи щодо уточнення списку виборців у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування, а якщо позовна заява надійшла за два дні до дня голосування, - невідкладно (ст. 173 КАС)</p> |
|--|--|

Об'єктивна сторона правопорушень, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення			
№ ст.	час-на	Зміст об'єктивної сторони	Факультативні та обов'язкові ознаки об'єктивної сторони
212-7	1	1) порушення встановлених законом порядку ведення Державного реєстру виборців;	<i>час</i> – у даному випадку є суто факультативною ознакою, оскільки термін його функціонування не залежить від строків проведення виборів чи референдумів (п. 7 ст. 3 Закону України «Про державний реєстр виборців»);
		2) порушення порядку та строків подання відомостей про виборців до органу Державного реєстру виборців, виборчої комісії;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
		3) порушення порядку складання та подання списку виборців, списку громадян України, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується проведенням референдуму; <i>засіб</i> – список виборців;
	2	1) порушення встановлених законом порядку та строків надання списку виборців, списку громадян, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму; <i>засіб</i> – список виборців;
		2) надання недостовірного списку виборців, списку громадян, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується проведенням референдуму; <i>засіб</i> – список виборців або список громадян, які мають право брати участь у референдумі;
	3	1) порушення вимог закону про виготовлення нового примірника списку виборців для повторного голосування з урахуванням уточнень, внесених до списку виборців у день голосування;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>засіб</i> – список виборців;



212-8	1	1) порушення права громадянина на ознайомлення в установленому законом порядку з відомостями Державного реєстру виборців, зі списком виборців, списком громадян, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму;
		2) відмова у видачі громадянину копії мотивованого рішення про відхилення його скарги (звернення) про внесення змін до відомостей Державного реєстру виборців або запиту щодо відомостей Державного реєстру виборців, про внесення змін до списку виборців, списку громадян, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму;
		3) порушення строків видачі громадянину копії рішення про відхилення його скарги (звернення) про внесення змін до відомостей Державного реєстру виборців або запиту щодо відомостей Державного реєстру виборців, про внесення змін до списку виборців, списку громадян, які мають право брати участь у референдумі;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму;
212-9	1	1) порушення передбаченого законом порядку ведення передвиборної агітації; агітації під час підготовки і проведення референдуму з використанням друкованих, електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму; <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – друковані, електронні (аудіовізуальні) засоби масової інформації;
		2) надання переваги в інформаційних телерадіопередачах чи друкованих засобах масової інформації, в продукції інформаційного агентства будь-якому кандидату, політичній партії (блоку), їх передвиборним програмам;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – телерадіопередачі, друковані засоби масової інформації, продукція інформаційних агентств;
	2	1) порушення заборони протягом визначеного законом часу у	<i>час</i> (обов'язкова ознака) – 10-ть хвилин до і після теле-,

		будь-якій формі коментувати чи оцінювати зміст передвиборної агітаційної теле-, радіопрограми відповідного кандидата, політичної партії (блоку), давати будь-яку інформацію щодо цього кандидата, цієї політичної партії (блоку) власниками, посадовими чи службовими особами, творчими працівниками засобів масової інформації, інформаційних агентств	радіотрансляції передвиборної агітаційної теле-, радіопрограми партії, кандидата в депутати (п. 2.12 Порядку надання ефірного часу та друкованих площ для проведення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів народних депутатів України затверджений постановою Центральної виборчої комісії від 23.04.2014 № 342);
	3	1) супроводження офіційних повідомлень у період виборчого процесу коментарями, що мають агітаційний характер, а також відео-, аудіозаписами, кінозйомками, фотоілюстраціями про дії посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування як кандидатів у депутати та на посади сільських, селищних, міських голів	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму; <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – відео-, аудіозаписами, кінозйомками, фотоілюстраціями про дії посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування як кандидатів у депутати;
212-10	1	1) здійснення передвиборної агітації особою, участь якої у передвиборній агітації заборонена законом;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
		2) проведення передвиборної агітації поза строками, встановленими законом чи в місцях, що заборонені законом, здійснення передвиборної агітації у формах і засобах, що суперечать Конституції або законам України;	<i>час</i> (обов'язкова ознака) обмежується строком передвиборної агітації, яка: а) починається з дня, наступного за днем прийняття виборчою комісією рішення про реєстрацію кандидатів у депутати та закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем голосування. (ч.ч. 1,2 ст. 70 Закону України «Про вибори народних депутатів України»); б) починається з дня наступного за днем прийняття відповідною територіальною виборчою комісією рішення про реєстрацію кандидатів і закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем голосування (ч. 2 ст. 54 Закону України «Про місцеві вибори»); <i>спосіб</i> (обов'язкова ознака) – що суперечить чинному законодавству України; <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – що суперечить національному законодавству;

		3) інше порушення встановлених законом обмежень щодо ведення передвиборної агітації, крім випадків, передбачених статтями 212-9, 212-13 та 212-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
		4) агітація в день проведення референдуму;	<i>час</i> (обов'язкова ознака) – день проведення референдуму;
212-11	1	1) ненадання відповідному суб'єкту виборчого процесу, щодо якого оприлюднено інформацію, яку він вважає недостовірною, на його вимогу (звернення) можливості у визначеному законом порядку оприлюднити відповідь щодо такої інформації;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
212-12	1	1) порушення встановленого законом права кандидатів, політичних партій (блоків) на використання на рівних умовах будинків (приміщень) для проведення передвиборного публічного заходу чи передвиборної агітації;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – будинки (приміщення) для проведення передвиборного публічного заходу чи передвиборної агітації;
212-13	1	1) виготовлення або замовлення виготовлення під час виборчого процесу друкованих матеріалів передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>спосіб</i> (обов'язкова ознака) – виготовлення, замовлення виготовлення; <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – друковані матеріали передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;

	2	2) розповсюдження (рознесення, вивішування, роздавання) під час виборчого процесу друкованих матеріалів передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>спосіб</i> (обов’язкова ознака) – розповсюдження у вигляді рознесення, вивішування та роздавання; <i>засіб</i> (обов’язкова ознака) – друковані матеріали передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;
		2) організація розповсюдження (рознесення, вивішування, роздавання) під час виборчого процесу друкованих матеріалів передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>спосіб</i> (обов’язкова ознака) – організація розповсюдження у вигляді рознесення, вивішування та роздавання; <i>засіб</i> (обов’язкова ознака) – друковані матеріали передвиборної агітації, які не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно;
212-14	1	1) порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>засіб</i> (обов’язкова ознака) – агітаційні матеріали чи матеріали політичної реклами;
		2) розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) <i>місце</i> (обов’язкова ознака): на будинках і в приміщеннях органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форми власності; на зовнішній поверхні та всередині транспортних засобів громадського користування, таксі; у приміщеннях та на будівлях станцій метрополітену, автобусних та залізничних вокзалів, портів та аеропортів; на об’єктах культурної спадщини; в одному блоці з комерційною чи соціальною рекламою (ст. 74 Закону України «Про вибори народних депутатів», ст. 60

			Закону України «Про місцеві вибори»); <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – агітаційні матеріали чи матеріали політичної реклами;
	2	1) порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами підприємствами – розповсюджувачами реклами;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – агітаційні матеріали чи матеріали політичної реклами;
212-15	1	1) порушення встановленого законом порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – грошові кошти чи матеріальні цінності;
		2) порушення встановленого порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму; <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – грошові кошти чи матеріальні цінності;
		3) порушення встановленого законом порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму; <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – грошові кошти чи матеріальні цінності;
212-16	1	1) замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів понад встановлену рішенням відповідної виборчої комісії кількість;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <u>засіб</u> (обов'язкова ознака) – виборчі бюлетені;

212-17	1	1) ненадання у випадках та порядку, встановлених законом, головою відповідної виборчої комісії або особою, яка відповідно до закону виконує його обов'язки, копії виборчого протоколу;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії); <i>засіб</i> (обов'язкова ознака) – виборчий протокол;
212-18	1	1) невиконання рішення виборчої комісії, комісії з референдуму, прийнятого в межах їх повноважень;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення референдуму;
212-19	1	1) відмова у звільненні члена виборчої комісії від виконання виробничих чи службових обов'язків за основним місцем роботи на час виконання ним повноважень члена виборчої комісії;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
212-19	2	1) звільнення члена виборчої комісії з роботи або переведення його на нижчу посаду з підстав, пов'язаних із виконанням його обов'язків у виборчій комісії;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
212-20	1	1) порушення встановленого законом порядку опублікування документів та іншої інформації, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів, референдуму виборчою комісією чи засобом масової інформації;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії) або референдуму;
212-21	1	1) порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);
		2) подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленого з порушенням встановлених вимог;	<i>час</i> – обмежується періодом проведення виборів (виборчої компанії);

**ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН****Методические материалы**

[СБОРНИК некоторых постановлений Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан, принятых до назначения выборов](#)

[ИНФОРМАЦИОННО-СПРАВОЧНЫЙ МАТЕРИАЛ для наблюдателей иностранных государств, международных организаций и представителей иностранных средств массовой информации](#)

[Правила осуществления предвыборной агитации через средства массовой информации и информационного обеспечения выборов депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан, избираемых по партийным спискам, и выборов депутатов маслихатов Республики Казахстан](#)

[Информационно-справочный материал для участников выборов депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан, избираемых Ассамблеей народа Казахстана](#)

[ПАМЯТКА для кандидатов в депутаты маслихатов Республики Казахстан и их доверенных лиц](#)

[МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ для окружных избирательных комиссий](#)

[ПАМЯТКА для политических партий, выдвинувших партийные списки, и их доверенных лиц](#)

[ПАМЯТКА для территориальных избирательных комиссий](#)

[ПАМЯТКА для участковых избирательных комиссий](#)

[ПАМЯТКА по рассмотрению обращений физических и юридических лиц о нарушениях избирательного законодательства](#)

[Международные обязательства Республики Казахстан в области демократических выборов и референдума](#)

## ПАМ'ЯТКА ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ ЗА ВИБОРАМИ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

[Анкета для наблюдателей](#)

[Избирательные органы](#)

[О выборах депутатов Мажилиса Парламента РК](#)

[О выборах депутатов маслихатов РК](#)

[Доверенные лица](#)

[Предвыборная агитация](#)

[Время и место голосования](#)

[Гласность в деятельности избирательных комиссий](#)

[АИС "Сайлау"](#)

[Аккредитация наблюдателей](#)

[Полномочия и гарантии деятельности наблюдателей](#)

[Руководящие принципы осуществления наблюдения](#)

[Финансовое и организационное обеспечение деятельности наблюдателей](#)

[Обжалование и отмена решений и действий в ходе избирательной кампании](#)



## НАВЧАЛЬНІ ВІДЕОРОЛИКИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

[Обеспечение прав граждан с ограниченными возможностями](#)

[Голосование зарубежом](#)

[Основание для выдачи избирательного бюллетеня](#)

[Голосование в лечебных учреждениях](#)

[Голосование по месту обучения](#)

[Обеспечение полноты избирательных списков](#)

[Голосование вне помещения избирательного участка](#)

[Голосование при перемене места пребывания](#)

[Порядок голосования](#)

[Как проверить себя в списках избирателей](#)

[Открепительные удостоверения](#)

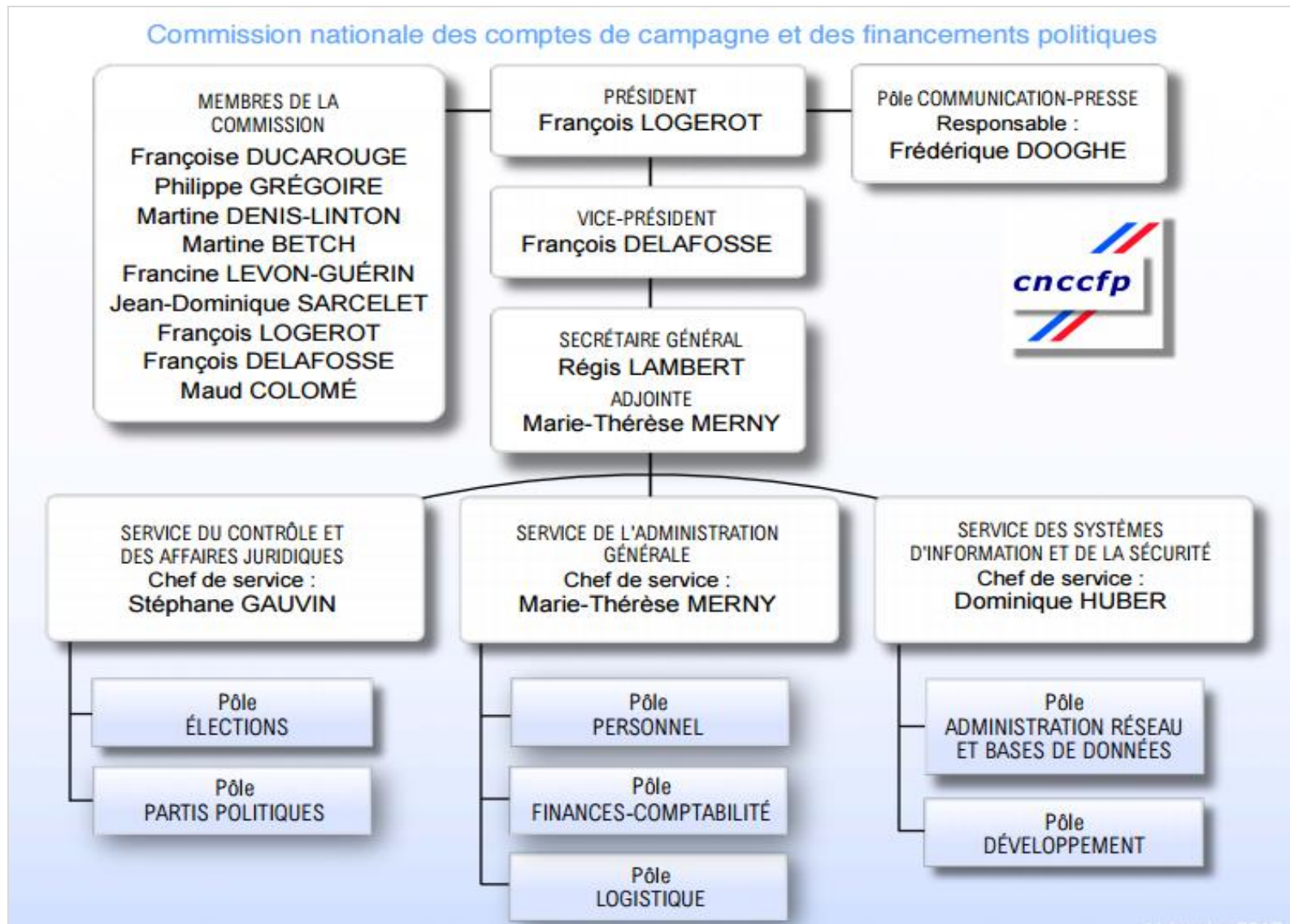
[Дата выборов депутатов Мажилиса Парламента и маслихатов Республики Казахстан](#)

[О назначении выборов депутатов Мажилиса Парламента и маслихатов Республики Казахстан](#)

[Маслихаты Республики Казахстан](#)

[О выборах депутатов Мажилиса от Ассамблеи народа Казахстана](#)

## СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ РАХУНКОВОЇ КОМІСІЇ ФРАНЦІЇ



## СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ ХОРВАТІЇ



**Статистичні дані про відсоток явки громадян на вибори президента  
України в 2014 році**

<b>Регіон</b>	<b>Активність виборців на 11 годину (%)</b>	<b>Активність виборців на 15 годину (%)</b>	<b>Активність виборців на 20 годину (%)</b>
Вінницька область	20,61	48,68	66,04
Волинська область	21,68	53,44	71,82
Дніпропетровська область	17,45	38,33	55,47
Донецька область	5,24	10,78	15,1
Житомирська область	18,87	42,34	66,02
Закарпатська область	11,7	31,81	51,08
Запорізька область	17,69	36,92	51,14
Івано-Франківська область	17,59	46,92	73,95
Київська область	23,27	47,37	68,39
Кіровоградська область	22,05	44,21	60,25
Луганська область	8,94	16,86	38,94
Львівська область	17,1	47,74	78,2
Миколаївська область	19,88	36,77	51,61
Одеська область	12,15	30,98	46,01
Полтавська область	21,05	46	64,67
Рівненська область	19,93	50,91	70,97
Сумська область	19,76	43,27	62,16
Тернопільська область	15,09	47,38	76,63
Харківська область	16,58	32,92	47,9
Херсонська область	19,57	36,96	51,42
Хмельницька область	21,37	49,9	69,61
Черкаська область	21,66	45,43	65,5
Чернівецька область	15,06	40,48	61,54
Чернігівська область	21,14	44,86	64,48
м. Київ	13,18	32,2	62,7
По Україні	17,6	40,36	59,48

**Статистичні дані про відсоток явки громадян на позачергові  
парламентські вибори в 2014 році**

<b>Регіон</b>	<b>Активність виборців на 12 годину (%)</b>	<b>Активність виборців на 16 годину (%)</b>	<b>Активність виборців на 20 годину (%)</b>
Вінницька область	22.30	44.83	58.08
Волинська область	23.52	49.94	64.85
Дніпропетровська область	19.97	37.73	47.86
Донецька область	14.36	25.96	32.40
Житомирська область	22.78	45.21	56.67
Закарпатська область	12.93	33.67	44.68
Запорізька область	21.46	38.29	47.19
Івано-Франківська область	19.35	48.12	63.73
Київська область	23.94	45.21	57.24
Кіровоградська область	26.25	44.50	53.72
Луганська область	15.80	28.47	32.87
Львівська область	19.63	49.78	70.00
Миколаївська область	20.22	35.72	42.81
Одеська область	14.47	29.56	39.52
Полтавська область	22.71	43.53	54.53
Рівненська область	21.13	46.62	59.59
Сумська область	23.63	44.34	54.64
Тернопільська область	19.77	47.78	68.28
Харківська область	18.54	35.61	45.32
Херсонська область	19.58	34.31	41.36
Хмельницька область	23.96	47.84	60.21
Черкаська область	25.77	45.89	56.05
Чернівецька область	16.66	36.91	48.49
Чернігівська область	22.21	44.65	56.95
м. Київ	21.33	42.26	55.86
м. Севастополь	-	-	-
По Україні	20.32	40.77	52.42

## **КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPУШЕННЯ**

### **РОЗДІЛ II**

#### **Глава 15-А**

### **АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДНОГО ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Стаття 212-22. Образа чи наклеп на кандидата, що бере участь у виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів

Образа, умисні висловлювання або дія спрямовані на приниження честі і гідності кандидатів, що беруть участь у виборах Президента України, народних депутатів України чи місцевих виборів –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Наклеп – бездоказове поширення неправдивої інформації про кандидатів, що беруть участь у виборах Президента України, народних депутатів України чи місцевих виборів, –

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

## КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

### РОЗДІЛ II

#### Глава 15-А

### АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття 212-14. Порухення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях

Порухення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях фізичною особою –

тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порухення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами підприємствами – розповсюджувачами реклами –

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Декан факультету № 3  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
кандидат юридичних наук

  
« »  **А.С. Колотік**  
2018 року

**АКТ**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему  
«Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян  
в Україні» здобувача Харківського національного університету внутрішніх  
справ Шорського Павла Олександровича  
у навчальний процес**

Комісія у складі: завідувача кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Салманової О.Ю., завідувача кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Безпалової О.І., начальника навчально-методичного відділу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук Рязанцевої І.М. склала цей акт в тому, що комісією вивчені матеріали лекцій, підготовлених здобувачем Харківського національного університету внутрішніх справ Шорським Павлом Олександровичем за результатами дисертаційного дослідження на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні».

Комісія дійшла висновку, що лекції, підготовлені Шорським П.О., виконані з урахуванням змін до законодавства, представляють цінність для навчального процесу у зв'язку з актуальністю на сьогоднішній час теми дослідження. Форма викладання матеріалів представлена на достатньому теоретичному та методичному рівні і ґрунтується на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики його застосування та наукових джерел.

Основні положення дисертаційного дослідження Шорського П.О. на тему «Адміністративно-правовий механізм реалізації державної митної політики в Україні» вже апробовані у навчальному процесі Харківського національного університету внутрішніх справ під час викладання навчальних дисциплін «Публічне адміністрування», «Судові та правоохоронні органи України», «Адміністративне право і процес», «Правозастосування», а також використовуються у науково-дослідній роботі курсантів.

Лекції були заслухані на спільному засіданні кафедри адміністративної



діяльності поліції факультету № 3 ХНУВС, кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 ХНУВС та кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6 ХНУВС.

**Члени комісії:**

**Завідувач кафедри  
адміністративного права і процесу  
факультету № 3 ХНУВС  
доктор юридичних наук, професор  
полковник поліції**



**О.Ю. Салманова**

**Завідувач кафедри  
адміністративної діяльності поліції  
факультету № 3 ХНУВС  
доктор юридичних наук, професор  
підполковник поліції**



**О.І. Безпалова**

**Начальник  
навчально-методичного відділу ХНУВС  
кандидат юридичних наук  
підполковник поліції**



**І.М. Рязанцева**

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ  
ІНСТИТУТ  
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**  
вул. Козацька, 116, м. Київ, 03118  
Тел. 228-10-31  
E-mail: sipl@i.ua  
www.sipl.com.ua



**SCIENTIFIC INSTITUTE  
OF PUBLIC LAW**  
116 Kozatska Str., Kyiv, 03118  
Tel. 228-10-31  
E-mail: sipl@i.ua  
www.sipl.com.ua

№ 31/12-15/12

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**Довідка**  
**про використання результатів дисертації здобувача Харківського**  
**національного університету внутрішніх справ**  
**Шорського Павла Олександровича на тему «Адміністративно-правовий**  
**механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Шорського Павла Олександровича на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні» стосуються проблем нормативно-правового забезпечення виборчих прав громадян. Результати дисертації використовуються Інститутом під час досліджень в межах НДР «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Директор Інституту



Галуцько В.В.

**“ЗАТВЕРДЖУЮ”**

Директор Науково-дослідного інституту  
публічного права,  
доктор юридичних наук, професор



В.В. Галуцько

2018 р.

**АКТ**

**впровадження результатів дисертацій**

**здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук Шорського Павла  
Олександровича на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих  
прав громадян в Україні» у наукову діяльність Науково-дослідного інституту  
публічного права**

Комісія у складі: завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт – кандидата юридичних наук Куркової К.М., наукового співробітника відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт Глобенка І.О., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Шорського Павла Олександровича на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права, діяльності правоохоронних органів України та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Використання результатів дисертацій сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

#### **ВИСНОВОК**

Результати дисертаційного дослідження Шорського Павла Олександровича на тему «Адміністративно-правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян в Україні» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права та діяльності органів державної влади України.

завідувач відділу  
науково-правових експертиз  
та законопроектних робіт,  
кандидат юридичних наук

науковий співробітник  
відділу науково-правових експертиз  
та законопроектних робіт

**К. М. Куркова**

**І. О. Глобенко**